

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN
BOOKSTACKS

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

MAY 05 1983

L161—O-1096

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

ТОМ СЕМИЙ.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИДАЄ ФІЛЬБОЛЬГІЧНА СЕКЦІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VII.

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

К О Б З А Р Ь.

ТОМ II.

(1847 — 1860)

ТВОРИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОБЗАРЬ.

ТОМ II.

(1847—1860)

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ

ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by the Internet Archive
in 2016

89179

S55

KF85

1908

v. 2

Зауважені друкарські та редакторські помилки.

Т о м I.

Стор.	Надруковано	Повинно бути
17, 337	Білими ночами	Босими ногами
24, 583	Ох	От
31, 51	Та	То
47, 171	придиві ся	подиві ся
55, 168	Лилась	Текла
58, 42	духи	душі
63, 12	на степи козачій	на степу козачім
» 13	на тій степи	на тим степу
73, 221	поведé	проведé
87, прим. 3	з сльози	і сльози
93, 866	по долині	на долині
» 883—4	переставлено рядки :	треба 774, а потім 833
» 891	не поверну́	не повершу́
110, 3, з низку у прим. 1	» Іще	І це
116, 1610	2)	1)
» 1613	14)	2)
117, 1657	1)	2)
131, прил. 4	Такп	Так я
133, в прим.	4)	6)
» » »	5)	4)
» » »	6)	5)
150, 3	в дзвіниці	з дзвіниці
152, 2	нерозміжованою	нерозмежованою
229, 28	погноїла	прогноїла
235, 157	І	А
» 166	Кóло кóворотка. Літо	Кóло кóворот. А літо
258, 579	червня	липня
262, 9	1774	1844
263, прим. 4	горілку	горілюю
274, 166	Та	То
279, 309	повезлі	повелі

Стор.	Надруковано	Повинно бути
279, 320	Молі́те ся!	Молі́те ся неповинні: І з вами те буде! Молі́те ся!
285, 93	промовлі́є	примовлі́є
289, 215	примовлі́є	промовлі́є
294, 401	розгляда́є	розгляда́є
296, 449	іде	іде́
305, 754	ста́ло	ста́лось
323, 498	25 жовтня	21 жовтня
328, прим. 3	старенькі	старенькі
331, 133	7)	1)
» 140	1) нівроку!	2) нівроку! ³⁾
363, 80	3)	2)
» 84	4)	3)
» 85	5)	4)
366, 70	В по́тах	В пу́тах
377, 43	Ще	Що
390, 71	(Голос за театром)	(Голос за шатром)
406, 461	вже́	уже́
408, прим. 4	жи́лі	жила́
414, 4 зн.	і гризу́ть ся	а гризу́ть ся
415, 4	же	те
» 15	не можна	не можна, — не можна,
» 7 зн.	скажі́те	скажете́
416, 10	іще́	і ще́
» 14 зн.	отим	з отим
» 13 зн.	Карпи —	Кирпи —
» 8 зн.	»овъ«	»вѣ«
» 5 зн.	магі́рок	матері́й
417, 5	напи́сано	написана
» 8	С(кот) В,альтер)	С(вячена) В(ода)
424, 4	Чому́	Чого́
» 21	полі́ну	прилі́ну
433, 23	Я	І

Т о м II.

5, 81	судовники	судовникі́
21, 2	врокли́найте	прокли́найте
26, 6	з Ві́блї	з Ві́блї
27, 31	одновле́ння	оно́вле́ння
34, 35	Ба й ї́м	Бо ї́м
35, 101	чудо́вий	чудо́вний
36, 3	на каю́сь	на каю́сь
39, 8	додава́ти	завдава́ти
45, 12	за те́бе	на те́бе
58, 44	пан-отець	пан-отець
61, 137	І	А
62, 178	Не дам	Не дав

Стор.	Надруковано	Повинно бути
73, 4	Та	А
» після рядка	19 мусить бути ще:	Та до Тингіза, до Аралу,
77, 61	Ото-ж	Ото-ж і
» 63	у москалі	в москалі
92, 154	І	А
94, 198	І	І
123, 289	А	І
131, 96	проживати	поживати
182, прим. 4	ненаходжу	нахожу
183, 17	посходила рута	посходила тая рута
199, 143	І	А
202, 209	(промовляє)	(примовляє)
232, 22	1840	1849
236, 30	в заранні	заранні
240, 82	може	може й
262, після рядка	162 повинно ще бути:	І без корсті; молодію
» 179	чудова	чудовная
266, 31	І	А
284, після рядка	52 мусить ще бути:	Як тес сонечко з-за хмари
317, 609	розстеліли ся	розстеліли ся
337, 2	Черченку	Черненку
346, 6	всію	всіх
353, 209	житниці	житниці ³⁾
» 222	³⁾	⁴⁾
» 223	⁴⁾	⁵⁾
358, 353	І	А
364, 505	забавля	забавляв
377, 42	вховається	сховається
395, 5	пройшли	прийшли

* * *

- ∟ Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,
Не кидайте і ви мене
При лихій годині!
5 Прилітайте, сизокрілі¹⁾
Мої голубьята
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З Киргізами убогими!
10 Вони вже убогі,²⁾
Уже голі, та на волі
Ще молять ся Бóгу.
Прилітайте ж, мої любі!³⁾
Тихими речами
15 Привітаю вас, як діток,⁴⁾
І заплачу з вами.⁵⁾

Написано в Ореській кріпости. Надруковано у-перве в виданю
Кожанчикова, Петербург 1867.

¹⁾ В М. зразу було: мої пташки. ²⁾ М. І вони убогі. ³⁾ М.
зразу: квітк. ⁴⁾ М. як мати. ⁵⁾ М. поплачу з вами.

КНЯЖНА.

(Поема.)

- Зóre моя вечірняя,
Зійді над горóю,
Поговóрим тихесенько¹⁾
В невóлі з тобóю.
- 5 Розкажї, як за горóю
Сóнечко сїдає,²⁾
Як у Дніпрá веселочка
Вóду позичає,³⁾
Як ширóка сокорїна
- 10 Віти розпустила,
А над самою водóю
Вербá похилилась,
Аж по водї розіслала
Зеленїї віти,
- 15 А на вітах гоїдають ся
Нехрещені⁴⁾ дїти;
Як у полі на могїлі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та⁵⁾ на стрісі
Недóлю віщує;
- 20 Як сон-трава при долїні⁶⁾
В-ночі розцвітає⁷⁾ —
А про людїй — та нехай їм!⁸⁾
Я їх, дóбрых, знаю,

1) Черн. над Уралом. 2) Черн. сіло. 3) Черн. і М. води позичає. 4) М. і Б. вехрїщені, так і Хата. 5) Ч. і М. то. 6) Ч. серед поля. 7) Ч. і М. процвітає. 8) Ч. А про людей не розказуй; М. А про люде.

Добре знаю!... Зоре моя,
25 Мій друже єдиний!
Що вони, поганці, діють¹⁾
В нас на Україні!
Розкаж́у я те, що знаю,²⁾
Тобі, й спать не ляж́у;
30 А ти рано³⁾ тихесенько.⁴⁾
Богóві розкажеш⁵⁾

I.

Селó! І сёрце одпочіне!⁶⁾
Селó на на́шій Україні,
Ненáче писанка селó
35 Зелéним га́єм порослó.
Цвіту́ть садí, біліють хáти.
А на горі сто́ять палáти,
Ненáче діво, а кругóm

¹⁾ Б. Бог не знає, що дієть ся; Хата і Кож. Ти не знаєш.

²⁾ Так у тексті Морд., в Хаті і пізн. вид. А я знаю і розкаж́у.

³⁾ Хата і пізн. вид. завтра, попр. в тексті Мордовцева. ⁴⁾ Ч. ранесенько. ⁵⁾ Ч.:

Може й я згадаю
Та розкаж́у тобі дещо,
Щоки спати ляж́у.

у М.:

Я розкаж́у тобі дещо.

⁶⁾ В Черн. автогр. закреслив Шевч. ось який початок сеї глави:

Село! І серце замирає,
Неначе в раї, в темнім гаї
Сади вишневі зацвіли.
А що там робить ся в селі,
У тім веселім, тихім гаї?
Там воля, рай... Тай що казать?
Лани і люди і корови
І предковичні дїброви,
І все моє, все можна брать
І можна жишові продать
З душею й тілом. Правда, воля?
А ми ще й Бога гнівимо!

Широколістїї тополї,
 40 А там і лїс, і лїс і поле,
 І синї гори за Дніпрóm...
 Сам Бог вітає над селóm!

Селó, селó! Веселі хати,
 Веселі з-далека¹⁾ палати,
 45 Бодай ви терном порослі!
 Щоб люди й слїду не найшли,
 Щоб і не знали, де й²⁾ шукати!

Бо люди — дївнї чудеса
 Твориши ти, Господи, над людьми
 50 І над собою! Падло пса
 На смітник викинь — не огудять,
 Ненáче мұхи опадуть,
 Самі себе перегризуть,
 Та ще й хвалить і славить бұдуть.

55 В томú госпóдньому селї³⁾
 На нашій славної Україні
 Не знаю, де вони взялись,
 Приблұда князь; була й княгиня.⁴⁾
 Ще молоді собі були,
 60 Жилі самі,⁵⁾ були багаті:
 Висóкі на горі палати,
 Чимáльні у ярú ставóк,
 Зеленїї по горі садóк,
 І вёрби і тополї,
 65 І вітрякі на полї,
 І дóлом⁶⁾ геть собі селó
 По-над водою простяглись.⁷⁾

¹⁾ В М. було зразу: на горі. ²⁾ Ч. і М. без й. Далі в Черн. 7 рядків вставлених мною в текст. ³⁾ М. У самому тому селї, а зразу: У тому самому селї. ⁴⁾ Ч. Був собі князь, була й княгиня; в коп. Жемч. не звісно, де вони. ⁵⁾ Ч. В селї. ⁶⁾ Ч. А яром, М. і Ж. І яром. ⁷⁾ Черн. се слово вас.

- Колісь там вѣсело було.
Бувало літом і зімою
70 Музіка тне, вино рікою
Гостійі несітих налива,
А князь аж сїній похожає,
Та сам песмілим наливає,¹⁾
Та ще й покрикує: „Виват!“²⁾
75 Гуляє князь, гуляють гості,
І покотїлись на помості;
А завтра зно́ву ожива,
І зно́ву пьє, і знов гуляє.
І так за днями день минає.
80 Мужіцькі душі аж пицятъ,
Судовникі благають Бога,
Пьяніці знай собі кричятъ:³⁾
„И патріотъ, и братъ убогихъ,
Философъ князь або Сократъ!
Нашъ славный князь, виватъ! виватъ!“⁴⁾
85 А патріот, убогих братъ⁵⁾
Дочку її телічку однімає
У мужика, — і Бог не знає,
А може⁶⁾ знає, та мовчить!

II.

- Княгїня в-заперті⁷⁾ сидїть.
90 Її⁸⁾ і в сїни не пускає
Убогих брат. А⁹⁾ що-ж робить?
Самá втекла і повінчалась,
А батько її мати не пускали,
Казали: „В гору не залазь!“
95 Так ні, за князя! От і князь!
От і пицаїсь тепер,¹⁰⁾ княгїне!

¹⁾ Ч. доливає, М. і Б. несмілих наливає. ²⁾ Ч. приговорює, М. прикрикує. ³⁾ Ч. шепчуть і кричать. ⁴⁾ Взято сей рядок із Ч. і М. ⁵⁾ Ч. і М. І наш Сократ. ⁶⁾ М. може й ⁷⁾ Ч. на замку. ⁸⁾ Ч. і М. Сократ. ⁹⁾ Ч. Це не Ксантипа; М. і Ж. Свою Ксантипу. ¹⁰⁾ Ч. От і мундір тобі, в М. зразу було також „мундір,“ потім поправлено на „титул“.

- Загінеш, сёрденько, загінеш,
Мов ряст весною у-ночі;
Засхиєш, не знатимеш нічо́го,
100 Не знатимеш, як хва́лять Бо́га,
Як¹⁾ лю́ди лю́блять живучі́.
А жить — так, Го́споди, хоті́лось!
Хоті́лось лю́бити
Хоч годóчок, хоч часóчок,
105 На сві́т подиві́тись.
Не довелóсь, — а все бу́ло,
Всього́ понадба́ла
Стара́ ма́ти: саму́ тебе́
Мов намалюва́ла,
110 Хоч мо́лись перéд тобо́ю,
Мов перéд свята́ю.
Красо́ моя́ молодая́,
Го́ренько з тобо́ю!
Жить би, жить та сла́вить Бо́га
115 І добро́ творі́ти,²⁾
Та бо́жою³⁾ красото́ю
Люди́й веселі́ти, —
Так же ні! А молоді́ї⁴⁾
Та ка́рії о́чі
120 Щоб марні́ли в самоті́ні...⁵⁾
Мо́же Бог так хо́че?
Бо́же, Бо́же, да́єш волю⁶⁾
І ро́зум на сві́ті,⁷⁾
Красу́ да́єш,⁸⁾ сёрце чі́сте,
125 Та не да́єш жи́ти!
Не да́єш на ра́й веселі́ти,
На сві́т тві́ї вели́кий

1) Ч. І. 2) Ч.:

Не на те намалювала,
Щоб жити, любити.

3) Ч. Та чистою 4) Ч. і М. Щоб' молоді́ї. 5) Ч. Виплакала: так Бог того; М. Помарні́ли. 6) Ч. і М. розум. 7) Ч. Да́єш волю в сві́ті.
8) Ч. і М. своєю.

Надивітись, намолітись¹⁾
І заснуть²⁾ на-віки!

- 130 Не вéсело на світі жить,
Колі нема когó любіть.
Отák і їй,³⁾ одній єдиній,
Ще молодій моїй княгінї
Красу і сёрце засушить
135 І мårно згінуть в самотинї
Аж страшно. А вона⁴⁾ молилась
І жить у Господа просілась,⁵⁾
Бо бóде вже когó любіть.
Вона вже⁶⁾ мårтрью ходїла,
140 Ужé пишåлась⁷⁾ і любїла
Своё дитя. І дав дожить
Госпóдь їй радості на світі,
Узрїть його,⁸⁾ поцілуватъ
Своё єдинее дитя,
145 І мårтрью себе назватъ...⁹⁾
Ох, дїти, дїти, дїти, дїти,
Велика бóжа благодать!

III.

- Сльóзи вїсохли, пропåли,
Сбнце просїяло,
150 І княгїня з дитїною
Не тїєю¹⁰⁾ стåла;
Нїби на-світ¹¹⁾ народїлась,
Грåлась, веселїлась,
І княжнї своїй малёнкїй
155 Сорóчечки шїла

¹⁾ Ч. Надивить ся, намолить ся. ²⁾ М. тільки. ³⁾ М. Не весело і їй. ⁴⁾ Ч. і М. Княгиня плакала. ⁵⁾ Ч. І жинї в Господа просила. ⁶⁾ Ч. Княгиня. ⁷⁾ Ч. І вже гордилась; М. було зразу так само, потім попр. пишåлась. ⁸⁾ Ч. Побачить і. ⁹⁾ В давн. вид. І перший крик його почути; вставляю в текст краций, лїпше римований вар. з М. ¹⁰⁾ М. Веселою. ¹¹⁾ Ч. нїби знову.

- І малéнькі рукавчáта
Шóвком вишивáла,
І купáла й колихáла,
Самá й годувáла.
160 Бо княгíні тiлько вмiють
Привестí дитiну,
А годувáть та доглядáть
Не вмiють княгíні.¹⁾
А пóтим óха: „Забувáє
165 Менé мiй Пóль або Фiлáт!“
За-що ж вонó тебе згадáє?²⁾
За те хибá, що привелá?
А мо́я свою дитiну
Самá доглядáла,³⁾
170 А п'яного свогó князя
І не допускáла.

- Мов я́блучко у садóчку
Кохáлась дитiна.
І говорiть ужé стáла,⁴⁾
175 І вчiла княгiня
Тiлько „мáмо“ вимовляти,
А „тáто“⁵⁾ не вчiла...
І книжечóк з кúнштiнками
В Рóмнi накупiла,
180 Забавля́ла, розмовля́ла
І Бóгу молiтись,
І азбúку по кúнштiнках
Захóднiлась вчiти:
І що-бóжнiй день купáла,
185 Рáно спáти клáла,
І шлiночки на не́ї
Впáсти не давáла.
І мов гóрлиця над не́ю
Цiлу нiч вiтáла.⁶⁾

1) В М. було зразу: Не вміє княгиня. 2) М. зразу: За щож вони її й згадають, потім попр. як у нас в тексті. 3) М. годувала. 4) Ч., М. і Б. стало. 5) Ч. і М. тату. 6) Так в Ч. і М., потім зам. Цілу ніч поправ. Літала.

- 190 Надивлялася, любувалась
Княжною своєю,
І жениха її¹⁾ єднала,
І радїла з нею
І плакала. Дóвгі кóси
195 Ужé²⁾ розплїтала
І — лишенько! — свого князя³⁾
Пьяного⁴⁾ згадала
У мундірі,⁵⁾ та й закрила
Заплакані⁶⁾ óчі.
200 А дитині нїби⁷⁾ сніть ся,
Мов вімовить хóче:
„Не плач, мамо! Не розплїтай⁸⁾
Мої довгі кóси, —
Посїчуть ся...“ Що день бóжній⁹⁾
205 Рáдості принóсить
Своїй¹⁰⁾ мáтері щаслівійі
Дочкá уродлива,
Мов¹¹⁾ топóля виростає
Світові¹²⁾ на діво.
210 Виростає, та не довго
Буде веселити
Свою мáтїрь; Бог карає
Княгїню на світі.
А за-віщо? Чудно лю́дям,
220 Бо люди не знають,
Чому́ дóбре умірає,
Злеє оявиває...¹³⁾

Занедужала княгїня,
І князь схаменув ся,

1) Ч. і М. вже. 2) Ч. На вік. 3) I... і князя сердешная. 4) Ч. і М. В мундірі. 5) Ч. і М. Нагадала. 6) Ч. і М. Веселїї. 7) Ч. А дочці неваче. 8) Ч. і М. Не розчісуї. 9) Ч. і М. І день за днем. 10) Ч. і М. Моїй. 11) Ч. Як. 12) Ч. і М. Матері. 13) Ч.:

Чому добрі умірають,
А злії гуляють?

В М. зразу було: А зле, потім попр. злеє.

225 За баба́ми-знахарка́ми¹⁾
По²⁾ се́лах метну́в ся.
Наїхали, захо́дились,
Лічи́ли, лічи́ли,
По́ки її безтала́нну
230 В труну́ положи́ли.³⁾

IV.

Не ста́ло на́-світі⁴⁾ княги́ні,
І гу́сла знóва загу́лі,
А⁵⁾ сирота́ її в селі́,
Її єди́ная дити́на,
235 Мов одірва́лось од гіллі́:
Ненаго́доване і бо́се,
Соро́чечку до знóсу но́сить,
Спекло́ ся бідне на жару́,
Лопу́цьки їсть, ставо́чки га́тять
240 В калю́жах з дїтьми у яру́.
Умі́й ся, се́рденько, бо ма́ти
Он ді́вить ся й не пізна́є
Межі́ дїтьми́ дитя́ сво́є,
І ду́має: тебе́ не ста́ло.
245 Умі́й ся, се́рце, щоб пізна́ла
Тебе́, єди́ную сво́ю,
І Го́спода б благословля́ла
За до́лю дóбрую тво́ю.
Умі́ла ся, а⁶⁾ дóбрі лю́ди
250 Прибра́ли, в Ки́їв одвезлі́
У інститут. А там що бу́де?
Побáчим.⁷⁾

Гу́сла загу́лі,
Гуля́є князь, гуля́ють го́сті,

¹⁾ Ч. За консіліум п'яний, М. За консіліумом. ²⁾ Кож На.
³⁾ Ч. В землю опустили; М. зразу: В землю положили, потім попр.
В яму опустили. ⁴⁾ Перв. на селі, Ч. і М. бідної, в екз. Мордовця:
на світі. ⁵⁾ Ч. І. ⁶⁾ Ч. І. ⁷⁾ Ч. Побачимо.

Ревуть палати на помості,
255 А голод стогне на селі.
1) стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева! 2) Тисячами гинуть
Голодні люди. 3) А скірти гинуть,
А пані й полóву жида́м продають,
260 Та голоду раді, та Бога благáють,
Щоб ще хоч годóчок хлібець не рожа́в,
Тоді б і в Паріжі і іншому 4) краї
Наш брат хуторянин себе показав!
А Господь куняє, бо се було б діво, 5)
265 Щоб чути і бачить 6) і не покара́ть!
Або вже аж на́дто довготерпелівий!...
„Віруйте і гиньте!“ — пророки голóсять.
Як же його вірити? Запліюцивши о́чі?
Ой рад би я вірити, та серце не хоче. 7)

270 Минають літа. Люди гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скірти вже княжі погнилі,
А він 8) байдуже: пье, гуляє,
275 Та жίδα з грішми виглядає.
Нема́ жидка... 9) Хліба́ зійшли́;
Радіють люди, Бога просять;
Аж ось із Кі́йва привозять
Княжну... Мов сонечко зійшло
280 Над обікра́деним селом.

V.

Чорнобрі́ва, каро́бка,
Ві́ллитая 10) ма́ти,

1) М. і прась. Ой. 2) Ч. Мов кара господня. 3) Ч. Од голоду люди. 4) М. іншому краю. 5) Ч. і М. А Бог? [Ні], не знає, бо то. Беру тут текст Ром. як поетичніший. 6) Ч. Щоб чути все те: М. Щоб чути те. 7) Сі три рядки лише в Ч. і М. 8) Ч. князь. 9) Ч. і М. Жидів нема. 10) Ч. і М. Висока як.

- Тільки смутна, невесела.
Чого б сумувати ?
- 285 Або може вже такою
Вона й уроділась ?
Або може молодая
Чи не полюбила
Кого-небудь ?¹⁾ Ні, пікото.
- 290 Весела гуляла,
Мов ласочка з кубелечка
На світ виглядала
З того Кііва, аж поки
Побачила села
- 295 Знівечені, з того часу
Стала невесела.²⁾
Мов сізая голубонька³⁾
Село облетіла,
У всіх була, всіх бачила,⁴⁾
- 300 Всі повеселіли.
Там словами привітала,⁵⁾
Там нагодувала;
Що-день божий⁶⁾ обходила
Село,⁷⁾ помагала
- 305 Усякому, а сироті⁸⁾
До неї в покій
Приходили і матірю⁹⁾
Своєю¹⁰⁾ святю

1) Ром.:

Воно й уродилось,
Або може молодеє
Чи не полюбило.

- 2) Ч. і М. мають тут одну строфу:
Ні, вироста веселою,
Та бачила села,
Лютий голод на Україні,
Тим і невесела.

В нашій тексті замість сеї строфи в екз. Морд. поправка: село знівечене, з попсованем розміру. ³⁾ Ч. Може й батька не виділа; М. З п'яним батьком не бачилась; зразу зам. батьком було: князем. ⁴⁾ Ч. і М. Мов пташечка у всіх була. ⁵⁾ Ч. порадила. ⁶⁾ Ч. І всякий день. ⁷⁾ Ч. І всім. ⁸⁾ Ч. І сироти приходили. ⁹⁾ Ч. Мов до матері своєї. ¹⁰⁾ Ч. І звали.

- Її звáли, і все село¹⁾
310 За неї²⁾ молилось.
А тим часом жиді́ в селі³⁾
З грішми появи́лись.
Радіє князь,⁴⁾ запро́дує
З поло́вою жи́то,
315 І молотіть⁵⁾ виганя́є
Люди́й недобі́тих.
Змолоті́ли, нівро́ку їм,
За одну́ годі́ну,
За клу́нею⁶⁾ й провіяли.
320 Князь і не спочі́нув:
На мого́рч заклика́є,⁷⁾
Та пьє та гуля́є⁸⁾
Аж у га́ї, бо в покóях
Дочка́ спочива́є.
- 325 Гармі́дер, гáлас, гам у га́ї,
Срамо́тні співи,⁹⁾ аж лящить,
Жіно́чний регі́т завива́є,
Ревé хазя́їн:¹⁰⁾ „Будем пшть,
Аж по́ки на́ша до́ня спить!“¹¹⁾

VI.

- 330 А до́ня в-за́перті¹²⁾ сиді́ть
В свої́ому сү́мному¹³⁾ покóї,
І дівить ся, як над горóю
Черво́нний місяць аж горі́ть,
З-за хма́ри ті́хо виступа́є,
335 І ніби́ го́ри ожива́ють;
Дуби́ з дібро́ви мов¹⁴⁾ дива́

1) Ч. Все село святою звало. 2) Ч. і М. Все село. 3) Кож. в село. 4) Ч. і М. Князь радіє 5) Ч. молоти. 6) В ориг. через помилку: І з клу́нею. 7) Ч. і М. І на мого́рч еклика́є. 8) М. І пьє і гуля́є; Ч. І пьє та. 9) Ч. і М. пісні. 10) Ч. і М. хазя́йський регі́т. 11) Ч. моя; М. на́ша доля. 12) Ч. і М. Княжна одна собі. 13) Ч. і М. такому, мб. помилка зам. твхому. 14) Ч. і М. З дібро́ви чорні́.

У полі тихо¹⁾ одхожають,
І пугач пуга і сова²⁾
З-під стріхи в полі вилітає,
340 А жаби крякають, гудуть.
Дивіться, очі молодії,
Як зорі божії встають,
Як сходить місяць, червоніє
Дивіте ся, поки вас гріє,
345 А зорі спати не дають!

Головою³⁾ молодію
На руку схилюлась,
До півночі невесела⁴⁾
На зорі⁵⁾ дивилась
350 Княжна моя.⁶⁾ Дивила ся
Та й плакати стала.
Можє серце якє ліхо
Тіхо прошептало?...
Та байдуже!) Поплакала
355 Трощки,⁸⁾ усміхнулась,
Помолилась та й спать лягла
І тіхо заснула.

VII.

В гаю⁹⁾ все покотом лежало,
Пляшкі¹⁰⁾ і гості: де що впало,
360 Там і осталось. Сам не впав,¹¹⁾
Остатню каплю¹²⁾ допивав,
Та й ту допив. Встає,¹³⁾ не пада,
Іде в покої. Скверний гаде,
Куді ти лізеш? Схаменісь!

1) Ч. і М. Ниначе в поле. 2) Ч. і М. І утіка в село сова.
3) Ч. Головою. 4) Ч. Княжна моя. 5) Ч. і М. На місяць. 6) Ч. і М.
Дивила ся. 7) Ч. і М. Я не знаю. 8) Ч. і М. Втерлась. 9) М. саду.
10) Ч. і М. Харем. 11) Ч. і М. Тільки хазяїн ще не впав. 12) Ч. і М.
Чарку. 13) Ч. Але.

- 365 Не схамену́в ся. Ключ ви́ймає,
При́шбв і двє́рі одми́кає,
І лї́зе до дочкѣ. Проки́ньсь,¹⁾
Проки́нь ся, чи́стая! Схопи́сь,²⁾
Убї́й гаду́ку — покуса́є!...
- 370 Убї́й, і Бог не покара́є;
Як та́я Чє́нчію коли́сь
Убї́ла ба́тька кардина́ла
І Савао́фа не зляка́лась.³⁾
Нї, не проки́нула ся, спить,
375 А Бог хоч ба́чить, та мовчи́ть,
Гри́хам вели́ким потура́є...
Не чу́ть нічо́го. Ча́с ми́нає,⁴⁾
А по́тім крик, а по́тім гва́лт⁵⁾
І плач почу́ли із палáт —
380 Почу́ли со́ви. По́тім зно́ву
Не чу́ть нічо́го. І в то́ї ча́с⁶⁾
Ски́рти і клу́ня зайня́лись,⁷⁾
І зорі́ зникли. Хоч-би сло́во,⁸⁾
Хоч-би де го́лос обї́зва́всь!
385 Па́ні в гаю́⁹⁾ не воруши́лись,
А лю́ди збі́глись та¹⁰⁾ дивї́лись,
Як дим до не́ба¹¹⁾ підї́ймавсь.

Проки́нулись в-ра́нці го́стї,
Аж ба́чять, що лі́хо!
390 По́кинули сво́го¹²⁾ кня́зя,
Та лю́бо та ті́хо.
Так і ми його́ покї́нем,
Так і Бог покї́не.

¹⁾ Кож. Прокинь ся. ²⁾ Ч. Просни ся, чистая, проснись!
М. і Б. Прокинь ся, чистая, прокиньсь. ³⁾ Сей рядок лише в авт.
Б. ⁴⁾ Ч. і М. Минає час, чутно з палат. ⁵⁾ М. і Ч. Неначе крик,
а потім знову. ⁶⁾ Ч. Зайнялись. ⁷⁾ Ч. і М. Скирти і клуня. Хоч
би слово. ⁸⁾ Зам. рядків 381—383 Ч. і М. мають один: Пожар
розжеврївсь, розїгравсь. ⁹⁾ Ч. і М. Саду. ¹⁰⁾ Ч. і М. А мужички
собі. ¹¹⁾ Ч. і М. хмарі. Ч. мого.

Щоб не лізли такі гади
395 В нашу Україну.¹⁾
Тебє тільки не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цвіте!
400 Ти ще будеш покутувать
Гріхі на сїм світі,
Гріхі батькові. О доле,
Лукавая доле!
Покінь її хоч на старість,
405 Хоч на чужім полі,
На безлюдді! Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Самá її похováеш.

410 В селі не бачили її не чули,
Де вона подїлась, —
Думали, на пожаріщі
Небога згоріла.

VIII.

Отак було, отак і буде!
415 В грїхах родїлись ми для зла.

¹⁾ Сі два рядки беру в текст із автогр. М. Далі в М. читаємо:

А деж ділась осквернена?
І слїду не стало!
В селі сироти і вдови
Знову заридали.

В авт. Ч. сям шістьом рядкам відповідають ось які:

Да не тлять ся лихі люди
На нашій країні.
А княжна моя де ділась?
і слїду не стало!
Довго матері свої
Сироти шукали.

Якаж тут Бóгові хвала,
Скажіть мнї, розу́мні люди!¹⁾

- Стоїть село певесело,
На горі палáти
415 Почорніли. Князь хиріє,²⁾
Нездúжає встáти,³⁾
А підвєсти нема́ кому,⁴⁾
Нїхтó їй не загляне
До грїшного болящого
420 В будінки погані.
Люди трóхи очúняли,⁵⁾
Гóспода⁶⁾ благáють,
Щоб княжна́ до їх верну́лась,
А її нема́є.
425 І не бúде вже святої.
Де-ж вона́ подїлась?⁷⁾
У Кїїві пресвято́му⁸⁾
В черніці постріглась.

- Родїлась на-світ жить, любїть,
430 Сїять господньою красою,⁹⁾
Вїтáть над грїшними¹⁰⁾ свято́ю
І вся́кому добро́ творїть,¹¹⁾
А стáлось ось як! У черніцях
Занапастїло ся добро́;
435 Не стáло радості у Бóга
Для нещасливої княжні.¹²⁾

Велїкі днї, велїкі нóчі,
Велїкі люди́ із руїн

¹⁾ Сей чотировірш стоїть на початку гл. VIII в автогр. Ч.
²⁾ Ч. і М. Нездужа князь. ³⁾ Ч. Нікому гуляти; М. Ні з ким погуляти. ⁴⁾ Ч. і М. І нікому розважати. ⁵⁾ Ч. і М. люди стогнуть на оранді. ⁶⁾ Ч. і М. Та Бога. ⁷⁾ Ч. і М. А деж вона ділась? ⁸⁾ Ч. і М. великому. ⁹⁾ М. Господней красою, але потім поправлено, як у тексті. ¹⁰⁾ Ч. і М. Між грїшними вїтáть. ¹¹⁾ Ч. І ближньому добро робить. ¹²⁾ Сї два рядки під двома рядками точок стоять у автогр. М.

На світ виходять і говорять,
440 Говорять страшно. Плачуть гори
І серце плаче. Дobre жить,
Коли нічого не болить.¹⁾

Шукаючи старовинні
В моїй Україні убогій
445 Заїхав я у Чигирин.)
В монастирі ми спочивали
У холодку коло стіни,
І нам черниця розказала
Страданіє сестри княжні.³⁾
450 Що в монастир до їх заїшла
Княжнa якась із-за Дніпра
Позаторік, одпочивала...
Була багата... Говорила:
До гробу божого ходила,
455 Верталась в Київ одпочити,
Заїшла в Чигирин до нас убогих,
Та мабуть тяжкая дорога
Її спиткала. Тяжко жить,
З старцями по-світу ходити!...
460 Та дуже сонцем запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недóвго щось, седмиці з три,
І все до кріхти розказала
Мині і Ксенії сестрі,
465 І Богу душу оддала...
Ще молодá. І де ходила,
В якіх-то праведних містах,

1) Оцеї три рядки стоять у Ч. і М. замісь двох давнійших:
Блукаючись по Україні
Прибивсь якомсь я в Чигирин.

2) Так в Ч. і перв. М. у Б. монастир отой. 3) Отсих 8 рядків маємо в Ч. і М. з тою ріжницею, що остатній із них у М. виглядає ось як: Коли нема чого любити. 4) Оцеї 4 рядки вставляю в текст із Ч. замісь давніх:

Отам міні і розказала
Стара черниця новину.

А в нас сердéшна одпочіла..
І показáла на могíлу:
470 „Отсе її святá могíла,
Ще й не поставили їй хрестá.“

Написано в Орській кріпости 1847 р. Почагок „До зорі“ надрукував Куліш у своїй Хаті стор. 85—86. Кониський уважав сей вірш за окремий від Княжни, і написаний аж 1858 р., але се помилка.

Згадайте, братія моя,
(Бодай те ліхо¹⁾ не верталось!)
Як ви гарнєсенько²⁾ і я
Із-за решотки визирали,
5 І певне³⁾ думали: „Коли
На раду тиху, на розмову
Коли ми зійдемо ся знову
На сій зубоженій землі?“⁴⁾
„Ніколи, братія, ніколи!
10 З Дніпра у-купі не пьемó;
Розійдемоь, рознесемó
В степі, в лісі свою недóлю,⁵⁾
Повіруєм ще трóхи в волю,⁶⁾
А потім жити почнемó⁷⁾
15 Між людьми [так], як люди.“

„А поки те бóде,
Любіте ся, браті мої,
Україну любіте,
І за неї безталанну
20 Гóспода моліте!“

1) А автогр. М. літо. 2) М. Смирнесенько. 3) М. може 4) М. первісно :

І поговоримо з любовью
О муках грішної землі.

Потім зам. поговоримо поправлено на: помолимоь, а потім ще зачеркнено і лишено так як у текстї. 5) М. Свою тяжку, гірку недолю. 6) М. волі. 7) М. зачнемо.

А його забудьте, друзи,
І не проклинайте,¹⁾
І менше в певолі лютії
Инколи згадайте!..“

Написано в Ореській кріноости 1847 р. Друк у-перве в „Основі“
1862, кн. 3, стор. 1.

¹⁾ Сі два рядки у Кож. і прась. вид. взяті з автогр. Б., у Ром. і льв. ворогів. Дом. догадуєть ся, що той „він“ — Петров, що доніс на Шевченка і його товаришів.

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє;
Радіють люди, що одпочинуть.
А я дивлюся і серцем ліну
5 В темний садочок на Україну.
Ліну я, ліну, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле і гай і гори,
На синє небо виходить зоря.
10 Ой зоре, зоре! — і сльози кануть —
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукать
На небі синім, чи забувають?
Колі забули, бодай заснули,
15 Про мою доленьку щоб і не чули!

Написано в Орежкій кріпости 1847 р. Друк. у перше в львів-
ським вид. II, 222.

- Мині тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мині чогó було —
5 Мині так любо, любо стало,
Неначе в Бóга...
Ужé поклікали до паю,
А я собі у бурьяні
Молю ся Бóгу, і не знаю,
10 Чогó малéнькому мині
Тоді так приязно молилось,
Чогó так весело було.
Госпóдне небо і селó,
Ягня, здасть ся, веселилось,
15 І сонце гріло, не пекло.
Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
20 Мов прокінув ся, дивлю ся:
Селó почорніло,
Бóже небо голубее,
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
25 Не мої ягнята;
Оберну́в ся я на хати —
Нема́ в мене хати.
Не дав мині Бог нічогó!
І хлінули слёзи,
30 Тяжкі слёзи. А дівчина
При самій дорóзі

Недалéко коло мене
Плоскінь вибірала,
Та її почула, що я плачу:
35 Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала...

Ненáче сóнце засіяло,
Ненáче все на світі ста́ло
40 Моé: лані, гаї, саді...
І ми жарту́ючи погна́ли
Чужі ягнята до води.

Бриднiя! А її дóсі, як згадаю,
То сéрце плаче та боліть:
45 Чому́ Господь не дав дожити́
Малого віку в то́му раю?
Умер би о́рючи на ниві,
Нічо́го б на-світі не знав,
Не був би в світі юродівим,
50 Людий і Бо́га не прокляв!¹⁾

Написано в Ореській кріпости 1847 р. Друковано в Кожан-
чиковім вид., у льв. і пізн.

¹⁾ В усіх вид. Людий... не прокляв, у Кож. без точок,
у прась. замісь точок вставлено: і Бога б.

- Не гріє сонце на чужині,
А дбма надто вже пекло;
Мині не вєсело було
Й на на́шій сла́вній Україні:
5 Нї хто любів мене, вітав,
І я хизів ся¹⁾ нї до ко́го,
Блукав собі, молив ся Бо́гу,
Та люте панство проклина́в,
І згадував літа лихі,
10 Пога́ш, да́вній літа:
Тодї повісили Христа́,
Й тепер не втік би син Марії!
Нїде не вєсело мині,
Та ма́буть вєсело й не бу́де.
15 І на Україні²⁾ до́брї лю́ди —
Отже такі й на чужині!
Хотїло ся б (та й то для то́го,
Щоб не робили Москалі
Труні із дєрева чужо́го),
20 Аби³⁾ хоч крїхотку землі
Із-за Дніпра могб свято́го
Святїї вітри принеслі —
Та й бильш нічо́го! Так-то, лю́ди,
Хотїло ся б, та що й гадать!
25 На що вже й Бо́га турбува́ть,
Коли́ по-на́шому не бу́де!

Написано в Ореській кріпости 1847. Друковано в прась. вид.
41, ст. 227—258 під датою 1860.

Авт. Черн. гулив ся. ²⁾ Прась. І на Україні. ³⁾ В авто-
графі: або.

С О Н.

Гóри мої висóкїї,
Не так і висóкї,
Як хорóшї, хорóшїї,
Блакїтні з-далéка,
5 З Переяслава старóго,
З Вїблoї могїлцї,
Ще старшoї, мoв тї хмáрп.
Щo за Днїпрóм сїлн.¹⁾

Идú я тїхою ходóю,²⁾
10 Дивлюсь, аж он перéдо мно́ю
Ненáче дїва вирипáють :³⁾
Из хмáри тїхо виступáють
Обрїв висóкнїй, гáй, байрáк,
Хаткї бїлeнькї⁴⁾ виглядáють,
15 Мoв дїти в бїлїх сорочкáх
У пїжмуркї в ярú⁵⁾ гуляють :
А дóлї сївнїй наш козáк
Днїпрó з лугáми вигрaвáє.
А он-де, он-де за Днїпрóм,
20 На прїгорї, нїбї каплїчка,
Козáцькa цéрквa невелїчка
Стоїть з похїлeннeм хрeстóм.⁶⁾

¹⁾ Первісно в автогр. За Дніпром неначе хмари, а олівцем попр. І ще старішої... мов хмари; в новій ред. І ще старіщої... мов ті хмари За Дністром посіли. ²⁾ Перв. Я йду собі, прозираю, потім : Я йду і сумно позираю. ³⁾ Перв. Неначе з хмари виступають. ⁴⁾ Перв. Хатки прилипили. ⁵⁾ Перв. собі. ⁶⁾ Перв. А баня з нагнутиим хрестом.

Давно стоїть, виглядає
Запорозця з Лугу,
25 З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу.
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими позирає
30 На світ з домовини.
Можє часи оновлення?
Не жди тї слави!
Твої люди окрадені,
А панам лукавим
35 На-що здалась козацькая
Великая слава?

І Трахтемірів геть горюю
Нечепурні свої хаткі
Розкидав з долею лихою,
40 Мов п'яний старець¹⁾ торбинкі.
А он старе Монастирище²⁾ —
Колись козацьке село.
Чи те вонó тоді було?
Та все пішло царям на грище:
45 І Запорозжя і село,
І монастир святій, скарбниця —
Все, все неситі рознесли,
А ви, — ви, гóри, оддали!...
Бодай ніколи не дивіть ся
50 На вас, прокляті! Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усóбники, Ляхі погані...

Простіть, високії, міні,
Високії і голубії.
55 Найкращі в світі, найсвятії,
Простіть! Я Богу помолюсь...

¹⁾ Перв. Неначе старець. ²⁾ Шевч. пише Монастирище.

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклянута святого Бога,
60 За неї душу погублю!

Над Трахтеміровим високо
На кручі піби сирота
Прийшла топити ся в глибокім,
В Дніпрі широкому, отак
65 Стоїть однім-одна хатина.
З хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить, а²⁾ сонечко низенько
70 Уже спустилось над Дніпром.
Сидить і дивить ся і дума,
А слюзи капають. „Гай-гай! —
Старій промовив, — недоуми,
Занапали божий рай!“

75 „Гетьманщина!“ І думнее
Чоло похмаріло,
Мають щось тяжке, тяжке
Вімовить хотілось,
Та не вімовив.
80 „Блукав я по-світу чимало,
Носив і звіту і жупан, —
На що вже ліхо за Уралом
Отім Киргізам, отже й там
Йї же Богу лүчше жити,
85 Ніж нам на Україні.
А може тим, що Киргізи
Ще не христіяни?
Наробів ти, Хрісте, ліха,
А переіначив
90 Людїї божих?... Котїли ся

¹⁾ Авт. М. І грїшну душу погублю, потім попр. За неї. ²⁾ Комж.
і пізн. вид. і.

І пані козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужбі
95 І своєї крові. —
А получшали? Ба, де то!
Ще гіршими стали,
Без пожа і авто-да-фє
Людий закували
100 Гаї мордують. Ої-ої, пані,
Пані христіяни!“

Затїх мїї сївнїї бїтнїї тугою,
Понїк старою буї-головою.
Вечїрнє сонце гаї золотїло,
105 Днїпрó і поле зóлото м крило:
Собór Мазéпин сьєв-бїлїє,
Батька Богдана могїла мрїє,
Кїївським шляхом вєрби похїлі
Трибрáтнї давнї могїли вкрїли;
110 З Трубаїлом Альта мїж осокóю
Зїїшлись, з'єднались, мов брат з сестрою, —
І все те, все те радує очі,
А сєрце плаче, глїянуть не хóче.

Попроцáлось яене сонце
115 З чóрною землею,
Виступáє крúглий мїсяць
З сестрою зорєю;
Виступáють¹⁾ із за хмáри,
Хмáри звеселїли,
120 А старїй мїй подивїв ся,
Сльóзи покотїлись.
„Молюсь тобї, Бóже мїлий,
Гóсподи великий,
Що не дав мїнї загїнуть,
125 Небєсний владїко !

¹⁾ М. виступили.

Що дав мнї дóбру сїлу
Пересїлить гóре,
І привїв мене старóго
На сї святї гóри
130 Одинокїй вїк дожїти,
Тебе восхвалїти,
І твоєю красотóю
Сéрце веселїти,
І поховáть побїтєв
135 Грїхáми людськїми
На горáх отсїх висóких,
І вїтáть над нїми!“
Утér сльóзи не холóднї,
Хоч не молодїї,
140 І згáдував лїтá свої
Дáвнїї, благїї:

Де, як, колї і що робїлось?
Булó що справдї, а що снїлось?
Які моря переплївав?
145 І тёмнїй гáйок зеленєнькнїй,
І чорнобрївка молодєнька,
І мїсяць з зóрями сїяв,
І соловейко на калїнї
То затїхáв, то щебетáв,
150 Святóго Бóга вихваляв —
І все те, все те в Українї!
І усмїхну́в ся сївнїй дїд,
Бо мóже — нїде правди дїть —
Булó такé, що її женихáлись,
155 Та розїїшли́ ся, не побрáлись.
Покїнула самóго жпть,
В хатинї віку дожпвáти.
Старїї мїї зпóву зажу́рївсь,
Ходїв довгєнько кóло хáти,
160 А пóтїм Бóгу помолївсь,
Пїшóв у хáту почувáти,
А мїсяць хмáрою повївсь.

Отакій то на чужині
Сон мнї приснів ся,
165 Ніби зно́ву я на волю,
На світ народів ся.
Да́йже Бо́же коли́ пе́будь
Хоч на ста́рість ста́ти
На тих го́рах окра́дених
170 У ма́ленькій ха́тї!
Хоча́ се́рце замуче́не,
Пото́чене го́рем
При́нести́ і по́ложити
На Дні́прóвих¹⁾ го́рах!

Написано в Ореській кріпості 1847 р. Друк. у перше в льв.
вид. II, 120—124.

¹⁾ М. зразу: високих.

І Р Ж А В Е Ц Ь.

- Наробіли колісь¹⁾ Шведи
Велікої слави,²⁾
Утікали з Мазепою
В Бендері з Полтави.
5 А за ними й Гордієнко,
Кошовий із Січи³⁾
Ведє своїх недобитків
Та плаче ведучи.
Того плаче, що поради
10 Не подала мати,
Як пшениченьку⁴⁾ пожа́ти,
Полтаву достати.
Ой пожа́ли б, як-би були́
Односта́йне ста́ли,
15 Та з Хвастовським полкóвником
Гетьмана́ една́ли.
Не стремі́ли⁵⁾ б спіси в стрісі́
У Петра́ у свата́,
Не вті́кали б із Хорти́ці
20 Сла́вні небожа́та,
Не спиня́в би їх⁶⁾ прилу́цький
Полкóвник погáний,
Не пла́кала б Ма́ти Бо́жа
В Криму́ за Укра́йну.

¹⁾ М. славні. ²⁾ М. превеликої. ³⁾ Перв. Нарадил мати; в М. зам. сего рядка 5 вставлених нами в текст. ⁴⁾ М. пшеницю ту-
⁵⁾ Прась. строміли. ⁶⁾ М. Не доганяв би.

- 25 Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорóжцї
Великий Луг і матірь-Січ,¹⁾
Взяли з собою Матірь Бóжу,
А більш нічого не взяли,
30 І в Крим до хана попеслі
На нове гóре²⁾ Запорóжжя.

- Заступила чорна хмара
Та білую хмару,
Опанував Запорóжцем
35 Погáний Татáрин.
Хоч позволив хан на пісках
Нóвим кошém стáти,
Та не звóлив³⁾ Запорóжцям
Цéркву будувáти.
40 У наметі поставили
Образ Пресвятóї
І крáдькома молили ся...

- Бóже мій з тобóю,
Мій краю прекрáсний, роскóшний, багáтий!
45 Хто тебе не нищив?⁴⁾ Як-би розказáть
Про яко́го нéбудь однóго магнáта
Істóрiю-прáвду, то перелякáть
Сáме пéкло мóжна. А Дáнта старóго
Полу́панком нáшим⁵⁾ мóжна здивувáть.
50 І все-то те ліхо, все, кáжуть, од Бóга!
Чи вжé-ж йому́ лóбо людiй мордувáть?
А за-що сердешну⁶⁾ мою Украiну?!
Що вона зробiла? За-що вона гiне?
За-що її дiти в кáйдáнах мовчáть?!...

- 55 Кобзарi⁷⁾ нам розказáли
Про вóїни і чвáри,

¹⁾ М. Свою стару і славу Січ. ²⁾ М. вбоге. ³⁾ М. Та не звелів бусурменин, перв. Заказав. ⁴⁾ Перв. мучив. ⁵⁾ М. Одним нашим паном. ⁶⁾ М. Убогу. ⁷⁾ М. і Ж. бандуристи.

- Про тяжкее лихоліття,¹⁾
Про лиотії кари,²⁾
Що Ляхи нам³⁾ завдавали,
60 Як нас розпинали.⁴⁾
Що як діялось по Шведчнині,
То її Ляхи б⁵⁾ злякались,
Опїмили б з переляку
П'яні пєборакн,⁶⁾ —
65 Отак її воеводи,⁷⁾
Петрові собаки⁸⁾
Рвали, грїзли...⁹⁾ І здалека¹⁰⁾
Запорожці чули,
Як дзвонїли у Глухові,¹¹⁾
70 З гармати ревнули,
Як погнали на болото¹²⁾
Столицю робити,¹³⁾
Як плакали по батькові¹⁴⁾
Голодній дїти,¹⁵⁾
75 І як потім на Орелі
Лїнїю кочали,
І як у тїй Фінляндїї
В снїгú пропадали.
Чули, чули Запорожці¹⁶⁾
80 З далєкого Крїму,
Що канає Гетьманщина,
Неповінно гїне.¹⁸⁾
Чули, чули небожата,¹⁸⁾
Чули та мовчали,
85 Ба її їм добре на чужїнї
Мурзи завдавали.
Мордувались сїромахи,
Плакали, і з ними

1) Що діялось в Україні. в Ж сей рядок нас. 2) М. І які кари; К. Ж. І які люті кари. 3) М. Ляхи нашим; Ж. без „нашим.“ 4) Перв. Про все розказали, М. За що катували. 5) Перв. і М. вони. 6) М. Пани католики. 7) М. Кров точили, упивались, Ж. точили Восводи. 8) Ж. Як тїї собаки. 9) М. З кісточками. 10) М. І про все те. 11) Зразу: в Україні. 12) М. на болоті. 13) Попр. в екз. Морд. 14) Морд. 15) М. сїромахи. 16) Перв. Як діточки, попр Морд. 17) М. Як канають в Гетьманщині, На лїнії гинуть. 18) М. Запорожці.

Заплакала Мати Божя
90 Сльозами святими;¹⁾
Заплакала милосерда,
Неначе за сином.
І Бог зглянувся на ті сльози
І на Українцу,
95 За козацькі і за тії
Пречистії сльози
Побів Петра, побів кáта²⁾
На па́глий дорозі.
Вернули ся Запорожці,
100 Принесли з собою
В Гетьманщину тої чудовиї
Образ Пресвятїї,
У Іржавці³⁾ поставили
В мурованім⁴⁾ храмі, —
105 Отám вона їй дбєї плаче
Та за козака́ми.

Написано в Ореській кріпості 1847 р. Друк. у перше в льв. вид. II, 117—119 з пропусками, всього 58 рядків, повнійші в пражськїм I, ст. 76—79 і женеvськїм ст. 92—95.

1) М. дає такий варіант:

Умивались небожата
Дрібними гірками,
Аж поки та Матер божа
Заплакала з ними.

2) М. свата. 3) Б. і Морд. В Іржавці. 4) М. сотниковім.

N. N.

О думи мої, о славо злая,
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучу ся — але на каюсь!
Люблю як щирю, вірну¹⁾ дружину,
5 Як безталанну свою Україну.
Роби що хочеш з темним зо мною,
Тільки не кідай! В пекло з тобою²⁾,
Пошкандибую.

Ти привітала
Нерона літого, Сардананала,
10 Ирода, Каїна, Христа, Сократа,
О непотребная! Кесаря-ката³⁾
І Грека доброго ти полюбила
Однаковісінько, бо заплатили.
А я убогий, що принесу я?
15 За що сїрому ти поцілуєш?
За пісню-думу: „Ой гаю мій, гаю?“
І не такі як я дармо співають.⁴⁾
І чудно й⁵⁾ нудно, як поміркую,
Що часто кóтять ся голови буйі
20 За тее диво. Мов пси гризуть ся
Браті з братами й⁶⁾ не схаменуть ся.
А тее диво всіми⁷⁾ кохане —
В шинку покритка, а люди пьяні!

Написано в Орській кріпості 1847. Надруковано уперше в петерб. Кобзарі 1906 р. Вказівка В. Доманицького (Критичний розелід 205), що сю віршу уперве опублікував О. Кониський у 39-томі Записок Наук. Тов. ім. Шевченка, безпідставна.

) Кош. Жемч. вірною. 2) Ж. в пекло з собою. 3) Ж. І непотрібного кесаря-ката. 4) Ж. дарма співали. 5) Ж. і. 6) Ж. і. 7) М. вами.

ПОЛЯКАМ.¹⁾

(Броніславу Залескому.)

Ще як були ми козака́ми,
А у́нії не чуть було́,
Отам то вéсело жилóсь!
Братáлись з вóльними Ляхáми,
5 Пи́шались вóльними²⁾ степáми,
В садáх кохáли ся, цвіли
Ненáче лїлії дівчáта,
Пи́шала ся синáми мáти,
Синáми вóльними. Росли,
10 Росли сині́ і веселіли >
Старі́ї, скóрбні́ї літа.
Аж по́ки іменем Христá³⁾
При́шли ксьо́ндзі і запáлили
Наш тїхний рай і розли́ли
15 Ширóке⁴⁾ мо́ре слі́з і крóви,
А спі́т іменем Христóвим
Замордува́ли, розпья́ли.

Поні́кли го́лови коза́чі,
Ненáче сто́пана трава́;
20 Украї́на пла́че, сто́гне-пла́че,
За голо́вою голо́ва
До до́лу па́да, кат люту́є,
А ксьо́ндз скаже́ним язико́м
Кричі́ть: „Te Deum! Alleluja!“⁵⁾

¹⁾ Так у Черн., автогр М. і Б. не мають титулу. У давн. вид. Ляхам, титул м. б. не Шевч. ²⁾ Льв. буйними. ³⁾ Льв. Христовим. ⁴⁾ Льв. і М. велике. ⁵⁾ Б. алїлуя, в інших авт. час.

- 25 Ота́к то, Ля́ше, дру́же, бра́те,
Несі́тї ксьондзі́-магнати́
Нас порі́зніли, розвелі́,
А ми-б і до́сі так жи́ли.
Подáй же ру́ку козако́ві
30 І се́рце чи́стее¹⁾ подáй,
І і́менем Христо́вим зно́ву
Ми обнови́м²⁾ наш ти́хий рай!

Написано в Оре́ській кріно́сти 1847 р. Друк. у перве в львєвські́м виданю́ I, ст. 57.

¹⁾ Льв. щирее ²⁾ Давн. вид. Возобновим або Возобновім. Беремо поправку з Черн.

ЧЕРНЕЦЬ.

(П. А. Кулішу)

У Кіїві на Подолї
Булó колісь, і¹⁾ ніколи
Не вёрнеть ся, що діялось!
Не вёрнеть ся сподіване,
5 Не вёрнеть ся! А я, братає,
Такі́ бóду сподіватись,
Такі́ бóду виглядати,
Сёрцю жáлю²⁾ додавати.

У Кіїві на Подолї
10 Братёрська пáна воля
Без хóлопа і без пáна
Самá собі у жупáні
Розверну́ла ся весéла,
Оксамі́том шляхі́ стéле
15 І шовкáми³⁾ застплáє
І ні́кому не звертáє.

У Кіїві на Подолї
Козакі́ гуляють,
Як ту вóду цебрóм-відрóм⁴⁾
20 Винó розливають.
Льохі́, шинкі́ з шинкарáми,
З винáми, медáми

¹⁾ Коп. Ж. вже. ²⁾ М., Б. і Ж. Жалю серцю. ³⁾ Так Ж. давн. вид. М. і Б. едвобом. ⁴⁾ Давн. вид. відром-небром, М. Ж. і Б як у нас.

Закупили Запорозьці,
Тай тнуть коряками.
25 А музика реве, грає,
Людий звеселяє,
А із братства те бурсацтво
Мовчки¹⁾ виглядає:
Нема́ голій шкóлї вóлї,
30 А то-б догодїла!

Кого́ж то там з музиками
Люди обступили?

В червóних нитáнях оксамітних²⁾
Матнею вулицю мете,
35 Іде козак. Ох літа, літа,
І що ви творите! На те-ж³⁾
Старій ударив в закаблўки,
Аж встала кўрява. Отак!
Тай ще присївує козак:
40 „По дорóзї рак, рак,
Нехай бўде так, так!
Як би такі, молодїці,
Посїяти мак, мак?
Дам ліха закаблўкам,
45 Закаблўкам ліха дам,
Останеть ся⁴⁾ її передám.
А вжеж⁵⁾ тїї закаблўки
Набрали ся ліха її мўки.⁶⁾
Дам ліха закаблўкам,
50 Дам ліха закаблám,
Останеть ся⁷⁾ її передám!“

Аж⁸⁾ до́ Межїгорського Снаса
Протанцовав⁹⁾ сївнї,

¹⁾ М. певне, потім геле. ²⁾ М. зразу: В червонім, ритім оксамитї. ³⁾ Моя конектура: в друк. вид. Що ви творите? На то теж. Наголос невірний і „то“ зайве. ⁴⁾ Б. У вид. Достанеть ся. ⁵⁾ Коп. Ж. А вони, м. б. помилка, пеус розмір. ⁶⁾ Так оба автогр. й Ж., у друк. вид. лиха, мўки. ⁷⁾ Так у М., Б. і Ж. ⁸⁾ Се Аж дод. в М. і Б. ⁹⁾ Так в Осн. і Веч., у пізн. вид. Потанцовав.

- А за ним і товариство
55 І весь святійі Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув:¹⁾ „Цугу! Цугу!
Привітайте, святі ченці,
Товариша з Лугу!“
60 Святу браму одчиніли,²⁾
Козака впустили,
І знов браму зачиніли.
На вік зачиніли³⁾
Козаківі.⁴⁾

- Хтож сей сівий
65 Попроцав ся з світом?
Семен Палій, Запоріжець,⁵⁾
Ліхом не добитий.

- Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить;
70 В довгій рясі по келії⁶⁾
Старійі чернець⁷⁾ ходить.
Іде чернець⁸⁾ у Вінгород
На Київ дивітись,
Та посидіть на прігорі
75 Та хоч пожуригнись.
Іде чернець Дзвонкову⁹⁾
У яр воду піти,
Та згадує, як то тяжко
Булó¹⁰⁾ в світі жити.
80 Іде чернець у келію
Між стіни пімії,

¹⁾ Ж. Старий крикнув. ²⁾ Так у Ж. і се краще, як у давн. вид. ³⁾ Обі форми зачинили беремо знов із Ж. ⁴⁾ М. і Ж. Для козака. ⁵⁾ Ж. Борозенський, М. Борозненський, та попр. Шевч. ⁶⁾ Ж. Семен Палій ⁷⁾ М. Семен Палій, Ж. По келії. ⁸⁾ Ж. Палій. ⁹⁾ В прась. вид стоїть ось яка нотка Шевч.: „Дзвонковая криниця прозиваєть ся, недалеко од монастиря.“ На якій підставі д. Ром. у своїй нотці каже, що „так вазивас ся Майдан недалеко від Межигорського монастиря, де є криниця,“ сего не вмю сказати. ¹⁰⁾ М. як то було Тяжко.

Та згадує літа свої,
Літа молодії.
Берé святé письмó¹⁾ в рúкн,
85 Гóлосно читає,
А думкою старій чернець
Далéко літає.

І тіхнуть бóжїї слóва,
А в²⁾ келїї непа́че в Сїчі
90 Братерство сла́вне ожива́,
А³⁾ сивий гетьман мов совá
Ченцéві зазирає⁴⁾ в вічі.
Музика,⁵⁾ тáнці... і Бердичів,
Кайдани бря́зкають... Москвá,
95 Борї, сні́гі... і Є́писеї...
І покотїлись із очїї
На рясу слёзи.

Бий поклóни,
І плоть старéчу усмирїй,
Святé писáнїє чита́й,
100 Чита́й, чита́й та слуха́й дзвóна,
А серцеві не потура́й!
Вонó тебе в Сїбїр водїло,
Вонó тебе весь вік дурїло, —
Приспї-ж його́ і запеха́й
105 Борзну́ свою⁶⁾ і Хвастови́цїну!
Загіне все, ти⁷⁾ сам загінеш,
І не згада́ють, щóб ти знав!

І старець т́яжко заридáв,⁸⁾
Чита́ть писáнїє покїнув;
110 Ходїв по келїї, ходїв,
А пóтїм сїв і зажури́в ся:
„Для чо́гож я на свїт родїв ся,⁹⁾
Свою́ Україну любїв?“

¹⁾ Так в автогр., в Осн. і пізн. вид. письмо святé. ²⁾ М. У.
³⁾ М. І. ⁴⁾ Осн. і Веч. заглядає. ⁵⁾ Так автогр., Осн. музики. ⁶⁾ Так
в автогр., Осн. Свою Борзну. ⁷⁾ М. І. ⁸⁾ М. застогнав; Ж. Чернець
заплакав, застогнав. ⁹⁾ Оба автогр. вродив ся.

До ўтрені завів з дзвініці
115 Великий дзвін. Чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патерицю,
Перехрестів ся, чотки взяв,
І за Україну моли́ть ся¹⁾
Палі́й чернець²⁾ пошкандиба́в.

120 „Моли́ ся, ста́рче, бні́ поклони́,
Поки́ її́ мали́х ді́тій погони́ть
Гати́ть глибо́кі боло́та!
На сві́ті все, бач, суе́та!
Моли́ сяж, бні́ собі́ поклони́!“

125 Моли́всь чернець за Україну,
Зробі́в і хрест і домові́шу,
Та сме́рть ба́рила ся, не йшла,
Поки́ гарма́та заревла́
Із Глу́хова по Украї́ні.

130 Почу́в чернець, не дохресті́в ся,
Тільки на не́бо подиві́в ся
Та щось промо́вив, засто́гна́в
І ду́шу Бо́гові посла́в,
А сам з трупо́ю одру́жив ся.

135 Стогна́ли дзвони́, завива́ли,
Кі́яни го́ри уквива́ли,
Ченця́ Се́мена Палі́я
Ченці́ мов ге́тьмана хова́ли.

І ні́ні, бра́тія мо́я,
140 Стоя́ть тверді́ні на Вкраї́ні,
Все палі́вські в Хвастовці́ні,
В яра́х, боло́тах лежа́ть гарма́ти, —
На що? Та й ні́кому і́х достава́ти.
Захря́сли жи́дом хва́стовські́ го́ри,
145 Хвастя́ни пога́ні на ксьо́ндза о́рють,
Інколи́, інколи́ ченця́ згада́ють,
А де похова́нні, в яко́му кра́ю?

¹⁾ Ж. І патерицю і молитись, За ту Україну молитись. ²⁾ Ж.
Старий чернець, М. зразу Семен Палій, в Б. Старий чернець.

Воші не знають, може й не чули!
Київни бачили, та й ті забули.

150 Отак то стало ся, батьку козачий!
Все занехаяли діти ледачі,
І свою волю і твою славу;
Москалі рознесли валі в Полтаві,
Розруйнували і Січ і Спаса,
155 А над тобою глину товкмасять.

Написано в Орській кріпости 1847 р. Друк. у перше в Основі 1861 р. книжка I, ст. 7—10, потім у Вечерницях 1863, ч. 3, в прась. II, ст. 121—126 (повний текст), такий же і в Жен. вид., а в Огон. і Ром. так само як у давніх вид. без кінцевих рядків від 120—155. Ром. надрукував їх у нотці стор. 683—684.

Одін у другого питаєм:
„На що нас ма́ти привела́,
Чи для добра́, чи то для зла?
Чого¹⁾ живѐм, чого бажаєм,
5 І не дозна́вшись уміраєм
І покида́ємо діла.“

Якіж менѐ, мій Бо́же мільй,
Діла́ осудять на землі?
Бода́й ті діти не росли́,
10 Тебѐ свято́го не гнів́или,
Що у невоблі народі́лись
І стид за те́бе понесли́!²⁾

Написано в Ореській кріпости 1847 р., друк. у-перве в „На-
родномъ Читені“ 1859, кн. 6, стор. 133.

Так в звт. М., давн. вид. На що. ²⁾ М. понесли-

Самому чудно, а деж дітись,
Що діяти і що почать?
Людій і долю проклинають?
Не варт, ей Богу! Як же жити
5 На чужині, на самоті,
І що робіти в заперті?
Як би кайдани переґрізти,
То гриз помалу-б. Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
10 Не так залізо гартували,
Щоб переґрізти. Горе нам,
Невільникам і сиротам
В степу безкраім за Уралом!

Написано в Орській кріпості 1847. Друк. у-перве у льв.
вид. II, 220.

Ой стрічечку¹⁾ до стрічечки
Мерéжаю три нічечки,²⁾
Мерéжаю, вишиваю,
У педілю погуляю!

5 Ой плахточка-червчáточка,³⁾
Диву́йте ся, дівчáточка!
Диву́йте ся, парубкі,
Запорóжські козакі!

Ой диву́йтесь, лиця́йте ся,
10 А з іншими вінча́йте ся!
Подáвані рушникі, —
Отакé-то козакі!

Написано в Ореській кріпости 1847. Друк. у-перве у львів.
вид. II, 220—221.

¹⁾ Давн. вид. стрічечка, попр. Шевч. ²⁾ Автогр. ніченьки, та рим вимагає нічечки. ³⁾ Давн. вид. плахотка, авт. М. черчаточка.

Х У С Т И Н А.

Чи то на те б́ожа во́ля,
Чи така́я її до́ля?¹⁾
Росла́ в на́ймах, вироста́ла,
З сирото́ю покоха́лась;
5 Небора́к²⁾ як го́луб з не́ю,
З безтала́нною³⁾ сво́єю
Од зиро́ньки до зиро́ньки
Сидя́ть собі у вдіво́ньки,⁴⁾
Сидя́ть собі,⁵⁾ розмовля́ють,
10 Пречісто́ї дожида́ють.
Діжда́ли ся...⁶⁾
З Чиги́рину⁷⁾
По всі́й сла́вній Укра́їні
Заревлі́⁸⁾ вели́кі дзвони́,
Щоб сідла́ли хло́пці ко́ні,
15 Щоб мечі-шаблї́ гострі́ли
Та зібра́лись⁹⁾ на весі́лля,
На веселе́ погуля́ння,
На крива́ве залиця́ння.

Накупи́ла на три ко́пи
20 Черво́ного шовку,¹⁰⁾
А за то́го за талья́ра
Золоту́ю го́лку.

1) В М. і коп. Ж. початок пишній:

Була собі Катерина,
Безгаланна сиротина.

2) М. А Іван. 3) М. З Катериною. 4) М. Вечеряють у дівоньки.
5) М. Вечеряють. 6) М. Дожидають. 7) М. А з Чигрина. 8) М. За-
гули. 9) М. їхали 10) Коп. Ж. Накупила К. на три копи шовку.

Тай вишла Іванові
Шовками хустину,
25 Щоб згадував на чужині
Свою Катерину.

У неділеньку та ранесенько¹⁾
Сурми-труби вигравали,²⁾
В похід у³⁾ дорогу славні компаніїці
30 До схід сонечка рушали.⁴⁾
Випровожала⁵⁾ вдова свого сина,
Ту єдиную дитину;
Випровожала сестра свого брата,
А сирому спротина.⁶⁾
35 Випровожала, коня напувала
До зіринці із⁷⁾ криниці,
Виносила зброю, шаблю золотую,
І рушницю-гаківницю.
Випровожала три поля, три мілі,
40 Прощала ся при долині,
Дарувала шиту шовками хустину,
Щоб⁸⁾ згадував на чужині.⁹⁾

1) М. рано ранесенько. 2) Хата: вийгравали. 3) М. далеку.
4) М. випровожала. 5) М. і Ж. А Івана Катерина. В М. і Ж. ся строфа
виглядає ось як:

Ой у неділеньку рано-пораненьку
Ще й сонечко не вставало,
В далеку дорогу, войну і тревогу
Мати сина випровожала.

К. Ж. Ой у неділю. 6) М. з. 7) М. Що. 8) В айт. М. ся строфа
виглядає ось як:

Випровожала Івана Катерина
Із чужої, темної хати,
Несла його зброю, шаблю золотую
І цяховані лати.

В коп. Ж. зам. Івана — Івана, а зам. хати — хатини. За сими
у М. ще чотири рядки:

Зажирилась Катерина
Безталанна, чорнобрива:
Іван ковика сідлає,
Собі зброю добирає.

9) М. Наші славні.

Ой хустино, хустиночко
Мерéжана, шита,
45 Тільки й слави козацької
Сіделечко вкрити!

Вернула ся, журила ся,
На шлях бітний дивила ся;
Квітчала ся, прибіралась,
50 Що день божий сподівалась,
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге,
А на третє лінуть
55 Преславнії¹⁾ компаніїці
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім з-тіха —
Не диві ся, безталанна,²⁾
60 Везуть тобі ліхо!
Везуть труну дубовую³⁾
Китайкою вкриту,⁴⁾
А за нею з старшиною
Іде в чорній світї
65 Сам полковник компаніїський,
Характерник з Січи,
За ним ідуть есаули
Та плачуть ідучи.
Несуть пані есаули
70 Козацькую збрюу:
Панцир бітний,⁵⁾ порубанні,
Шаблю золотую,
Три рушніці-гаківніці
І три самопали,

¹⁾ М. Наші славні. ²⁾ М. Катерино. ³⁾ Перв. мальовану попр. в М. і Ж. ⁴⁾ Перв. криту, попр. в М. ⁵⁾ Попр. в екз. Мерд. перв. Литий панцир.

75 А на зб́оріі коза́цькая¹⁾
Кров позасиха́ла.
Веду́ть ко́ня вороно́го —
Розбі́ті ко́пита,
А на його́му́ сіделечко²⁾
80 Хусти́ною вкрит́е.

Написано в Ореській кріпости 1847 р. Друк. уперве в „Хаті“
Куліша ст. 86—89 з датою: Нижній Новгород 1858. Се очевидно
дата переписаня.

¹⁾ М. і Ж. На зб́оріі, на козацькій. ²⁾ М. перв. Сіделечко
цвяховане.

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.

- Давно́ те діялось, ще в шко́лі,
Та́кі в учи́теля дя́ка
Гарне́нько вкра́ду пятака́
(Бо я бу́ло трохи́ не го́ле,
5 Та́ке убо́ге), та й куплю́
Папе́ру а́ркуш і зроби́ю
Мале́ньку кни́жечку; хреста́ми
І визи́рунка́ми з кві́тка́ми
Круго́м листоч́ки обведу́,
10 Та́ й спи́сую „Сковоро́ду“,
Або́ „Три ца́ріє со да́ри“;
Та сам со́бі у бу́р'янні́,
Що́б не почу́в хто, не побáчив,
Виспи́вую бу́ло та пла́чу...
- 15 І довело́ ся зно́в ми́нї
На ста́рість з ві́ршами хова́тись,
Мере́жать кни́жечки́, спи́вати
І пла́кати у бу́р'янні́ —
І тя́жко пла́кати! І не зна́ю,
20 За-що́ мене́ Госпо́дь кара́є...
У шко́лі му́чилося́, росло́,
У шко́лі й си́вить довело́сь,
У шко́лі ду́рня́ й похова́ють,
А все за то́го пятака́,
25 Що́ вкрав ма́леньким у дя́ка,
Ота́к Госпо́дь мене́ кара́є...

- Ось слухай же, мій голубе,
Мій брле-козаче,
Як капаю я в неволі,
30 Як я нўжу світом!
Слухай, брата, та научай
Своїх малих дїток!
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати;
35 Коли-ж якé поквáнить ся,
То нищечком, брата,
Нехай собі у кутóчку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
40 Щоб і ти не бáчив!
Щоб не довелó ся, брата,
І йому карáтись,
Як я тепér у неволі
Карáю ся, брата!..

45 Ненáче злóдїї по-за валáми
В недїлю крáду ся я в пóле,
Талáми виїду по-над Урáлом
На степ ширóкнїй, мов на вóлю.

- І бюлящєе, побїте
50 Сэрце стрепенєть ся,
Мов рїбоньга над водóю,
Тїхо усміхнєть ся,
І поліне голубкою
По-над чужїм пóлем, —
55 І я нїби оживáю
На пóлі, на вóлі.
І на гóру висóкую
Вихожу, дивлю ся,
І згадую Україну —
60 І згадáть бою ся.
І там степі, і тут степі,
Та тут не такі:
Руді, руді, аж червóні,
А там голубїї,

- 65 Зелєнії, мерєжані
Нівами, ланáми,
Висóкими могíлами,
Тёмними лугáми...
А тут бóурьян, піскі, талі,
70 І хоч-би на-смíх де могíла
О давнiм давнi говорíла...
Ненáче лóуди не жилí!
Од спóкон-вiку і до нiнi
Ховáлась од людiй пустiня,
75 А ми такi ї знайшли;
Ужé ї твердiнi поробiли,
Затóго бóудуть і могiли —
Всього нарóбнмо колiсь!...

О моя дóле! Моя краiно!
80 Колi я вiрвусь з цiї пустiнi?
Чи мóже (крий Бóже!)
Тут і загiну,
І почорнiє червóне пóле?

- „Аiда в казáрми, аiда в невóлю!“
85 Ненáче крiкне хто надо мною,
І я прокинусь. По-за горóю
Вертаюсь, крадó ся по-над Уралом,
Ненáче злóдiй той по-за валáми.
Отáк я, дрúже мiй, святкóю
90 Отúт недiленьку святóю!
А понедiлок? Дрúже-брáте!
Прихóдить нiч в смердióчу хáту,
Осядуть дóуми, розiбьóть
На стóкрат сёрце і надiю,
95 І те, що вiмовить не вмiю,
І все на свiтi проженóть.
І спiнять нiч: часi лiтáми,
Вiкáми глúхо потечóть,
І я кровáвними сльозáми
100 Не раз постéлю омочó.

Не малодушіє в неволі
В ночі сльози точить,
А гріхі мої великі
Вілити ся хочуть.

105 Не вілляють ся, не покїнуть
Душу катувати :
Страшно міні, друже-брате,
Смерти сподіватись!...

Перелічу і дні і літа :

110 Кого я, де, коли любів ?
Кому яке добро зробив ?
Нікого в світі, нікому в світі,
Неначе по-лісу ходів.

А малась воля, малась сіла!

115 Та сілу позички зносили,
А воля в гостях упилась,
В степу небога заблудила
Та й упивать ся зареклась.

Не поможє „милий Божє“,

120 Як то кажутє люди;
Будє каяття на світі,
Вороття не буде...

Благаю Бóга, щоб світало,
Мов волі, сонця-світу жду ;

125 Цвіркун замóвкне, „зóрю“ бьóть —

Благаю Бóга, щоб смеркало !

Бо на позóрище ведуть
Старóго дурня муштрувати,

Щоб знав, як волю шанувати,

130 Щоб знав, ще дурня всюди бьóть...

Так день і тиждень так минає,

І може, друже мій, отак

Минуть остáтніє літá!...

Як перед Бóгом сповідаюсь ;

135 За правду на-світі караюсь

І не клену долі,

Тільки Гóспода благаю :

Не дай Бóже в чужім країю
Згінуть у неволі!...“

- 140 Минають літа молодії,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє!
Зо мрію знову ліхо дїє
І серцю жа́лю завдає:
- 145 А мóже ще добро побачу?
А мóже ліхо переплáчу,
Воді Дніпро́вої напьюсь,
На тебе, дру́же, подивлюсь?
І мóже в тихій тво́йй хаті
- 150 Я бóду знову розмовляти
З тобою, дру́же мій?... Боюсь,
Бою ся сам себе спитати:
Чи се коли сподієть ся?
Чи мóже вже з неба
- 155 Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе?...
А іноді так буває,
Що й сльозі не стане,
І благáв би я о смéртї —
- 160 Так тая Україна
І Дніпро́ крутобере́гній
І ти, дру́же-бра́те,
Не да́єте міні́ Бóга
О смéртї благáти!

Написано в Ореській кріпости 1847 р. Друк. уперве в львів-
ськім вид. 1867 р. I, 192—196, потім у вид Кожанчикова 1868.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ. (І. ред.)

(Я. Кухаренку).

„Не варт, їй Бóгу, жить на світі!...“

„То йди топісь...“ — „А жінка, діти?...“

„Отóж-то бáчиш, не бреші!

А сядь лишéнь та напиші

5 Отсю́ бувáльщи́ну, то мо́же

Ина́ко ска́жете, небо́же!

Пиші́ отáк: „Було́
Селó...“

Та щоб не лі́зти на чужі́ну,

Пиші́: „У нас на Украї́ні.

10 А в ті́м селі́ вдова́ жи́ла,

А у вдови́ дочка́ була́

І син семи́літок...

Добро́, ма́вши ді́ток,

У роско́ші, хва́лиш Бóга...

15 А вдови́ убо́гій

Мабу́ть не до йóго,

Бо зали́лі за шку́ру са́ла,

Трохи́ не пропа́ла;

Ду́мала в черні́ці,

20 Або́ йти́ топі́ть ся, —

Так жалé малéньких ді́ток ста́ло,

Звичáйно ма́ти, що їй каза́ть!

Та мо́же снів ся та́кі й зя́ть,

Бо вже Катру́ся підроста́ла...

25 Чи вже ж ї́й вік проді́вувáть,

Зно́сити бріво́ньки нї́ за що́?

Ні́, діво́нька вона́ не та!

- Такі ж у тім селі трудящий
(Бо всюди сироти — ледяцо)
30 У наймах віріс сирота,
Неначе батькова дитина!
То сьак, то так
Придбав сірбама грошенят,
Одежу справив, жупаніну,
35 Та ні відсіль і ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садочок і хатіну,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
40 Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушніками!
Не торгувались з старостами
(Як те буває між панами),
Не торгувавсь і цан-отець
45 Усім на діво та на чудо:
За три копн звінчав у бӯдень!...

- Просохли очі у вдові.
Отак-то, друзе мій, живі,
То й весело на світі бӯде,
50 І бӯде варт на світі жить,
Як матимеш когo любіть.
Хоч кажуть от ще що, небоже:
Себе любі, то й Бог поможе!
А доведеть ся умірать?
55 Здихать над грішми? Ні, небоже!
Любoв — Госпoдня благодать!
Любі ж, мій друзе, жінку, діток,
Ділі з убогим заробіток,
То легше бӯде й зароблять!

- 60 Спочінем трoхи, поговoрим...
Що, ярина ще не зійшла?

Другий.

Та де та ярина взялась?
У мене ще на жіто брють.

Отім то й ба, що живе́те
65 Відко́ли, дядьку, а не чу́ли,
А мо́же й чу́ли, та забу́ли:
Журна́л друкують...

Перший.

Те-те-те!

Другий.

Та що ви дума́єте: по́льський
70 Або „Хазя́їн“ той моско́вський?
Не та лови́сь! Журна́л Реву́,
Чи те Ла-Мод, — купи́в для Па́ші
Торік в Ромні...

Перший (вишком).

Так от як на́ші!
Не чув, як на́-світі живу!...

Другий.

75 У са́мому то́му журна́лі
Моя́ Па́шета́ начита́ла,
Як Ні́мці сія́ли траву́,
А по́тім ви́жали серпа́ми!
І все на́писано́ стиха́ми,
80 Та не така́ми як у нас...

Перший.

Як би ти, бра́те, сві́ні пас...
За сло́во ви́бача́й!

Другий (мов не чує).

Гей, хло́пче!

(Ходить, посвистує, а потім співає):

„Хло́пче, моло́дче,
З ка́рими очі́ма,
85 На що то́бі жі́нка?
Ка́мінь за плечі́ма!“

Перший.

Та годі вже тобі співать!

Другий.

Що, може хочете кончатъ?
А я, признатъ ся, думав — тее...

Перший.

- 90 А я так думаю инее,
Що віпьемо та поснемó,
А там і ладу не дамó;
Сїдаї лиш та пшиї, небоже,
Та кóнчимо, як Бог помóже!
- 95 Одружілись небожата.
Дивувались люди
Як-то вони, ті сїроти,
На-світї жить бóдуть?
Минає рік, минув другїї,
100 Знову дивувались,
Де в тих сирїт безталанних
Добро тее бралося?
І в комóрі, і на двóрі,
На току й на нїві;
105 І, дїточкї як квіточкн,
Й самї чорнобрїві
У жупанах походяють,
Старцїв закликають
На обїди, а багатї
110 То й так не минають.
Не мшїали себелюби,
Та все жалкували,
Що сїроти такїм добром
Старцїв годували:
115 „Колї гниє, то спрòдали б,
Адже ж у їх дїти!...“
Ось слухай же, що то рóблять
Зáздвоцї на світї

- І пенатля голодная !
120 Ходіли, ходіли,
Піки в-ночі жалкujúчи
Хату запаліли...
Нехай би вже були непевні,
Які вельможі просвіщенні,
125 То і не жаль було б, — чи так ?
А то сїрісїнький сїряк
Отак лютує... Тяжко, брата,
Людїй на старість розпізнати,
А ще гірше — з-замолоду
130 Гадину кохати !
Очарує зміїними
Карими очіма...
А, пек тобі ! Забув, дурню,
Що смерть за плечіма ?
- 135 До стеблa все погоріло
І діти згоріли,
І сусіди і багаті
І вбогі радїли.
Багатїї, бач, радїли,
140 Що багатїші стали,
А вбогїї тому радї,
Що з ними зрівнялись !
Посходились жалкувати,
Жалю завдавати :
- 145 Шкода, шкода ! Як би знатїя —
Копїїчнну б дбати,
То все б такї не так воно...
А що пак, Максїме ?
(Бо його Максїмом звали)
- 150 Попродай скотїну
Та ходї до мене в найми :
Що буде, то їй буде ;
Будем знов чумакувати,
Піки вїйдеш в люди.
- 155 А там знову... “ Подякував
Максїм за порадy.

„Побачу ще, як там буде;
Коли не дам радц,
То тоді вже певне треба
160 Іти в наїми знову.
Де то моя Катеріна,
Моя чорнобрóва?...
Вона менé все радила,
І тепér порадить!...“

165 Та остáнняя ся рада
На віки завáдить...
Воли твої і корóви
Рáзом поздихáли,
А Катрúся з москалями
170 Десь помандрувала.

Тепér отáк пиши, небóже:
Максím подúмав, пожури́в ся,
А пóтім Бóгу помолі́в ся,
Промóвив двічі: „Бóже, Бóже!“
175 Та й бiльш нічóго.

Од царі́ці
Прийшо́в ука́з — лобі́ голіть.
„Не дам вдови́ці утопіть ся,
Не дам же й з торбою ходіть!“
Сказáв Максím, і грун́т поки́нув,
180 Бо вдовинóго, бáчши, сiна
В прийóм грома́да повезла́.
Такі-то тёмні́ дiлá
Творю́ть ся нішком на сiм сві́ті;
А вас, письме́нних, треба б бiти,
185 Щоб не крича́ли: „Ах, Аллáх!...
Не варт, не варт на сві́ті жи́ти!...“
А чом пак тёмні не крича́ть?...

Другий.

Хиба ж живу́ть вони́ і знаю́ть,
Як ви сказа́ли, благода́ть,
190 Любо́в?...

Перший.

Що, що? Недочуваю!...

Другий.

Воні, кажú вам, прозябають,
Абó по вашому, ростуть,
Як та капу́ста на горóді.

Перший.

Отáк по вашому, — ну, гóді ж!
195 Нехáй собі і не живúть...
А все, скажú такі, як хочеш,
А ви їм жить не даєтé,
Бо ви для себе живе́тé
Заплющивши письме́нні о́чі.

Другий.

200 Отже як бúдем так писáть,
То ми й до вéчера не кóнчим.
Ну, де ж той безталáнный зять?

Перший.

Верну́всь вдові́ченко до до́му,
А зять пішо́в у москалі;
205 Не жаль бу́ло його́ ні́кому,
Та ще й смі́ялись у селі!
Отже да́лебі, не знаю,
Чи вона́ верта́лась,
Катері́на, до ма́тері,
210 Чи так і пропа́ла?
Була́ чу́тка, що стрі́жену
В Ума́ні воді́ли
По у́лицях: укрáла щось...
Пóтім утопи́лась.
220 Та все-то те, зна́єш, лю́ди:
Втóплять і заду́шать.
А мо́же то така́ пра́вда,
Як на вербі́ гру́ші.

Знаю тільки, що про неї
225 І пісню прокліали;
Я чув тоді, на дбсвітках
Дівчата співали:
„Шелесь, шелесь по дубині,
Шапки хлопці погубили;
230 Тільки наймит не згубів,
Удовівну полюбив...“
Соромітна, нехай їй ліхо!

Минали літа тихо-тихо,
(Отак пиші), — і за гріхі
235 Карались Господом Ляхі,
І пугав Пугач над Уралом.
Піти в одах вихваляли
Войну й царіцю, тільки ми
Сиділи нішком, слава Бóгу!
240 Після великої зими
Вернув ся і Максїм безногий:
В походї, каже, загубів
Та срібний хрестик заробів.
Чого він придїбав? Нема в його хати,
245 Нї сестри, нї брата, нікого нема.
Чого ж він приплентав? А хто його зна!
Чи чув ти, що кажуть: легше умірати
Хоч на пожаринї в своїй сторонї,
Нїж в чужій в палатах! Чи чув ти? Ба нї!

Другий.

250 Еї, дядечку, швідче будемо писати,
Бо хочеть ся спати і вам і міні...

Перший.

Зажурївсь москаль-каліка:
Де йому подїтись?
Вдовиченко в пікінерах,
255 Вдова на тїм світї!
До когój він прихїлнить ся?
Де перезїмє?

- Ужé о́сiнь, незаба́ром
Зiма залюту́є.
- 260 Нема́ йому́ в світі до́лї,
По́линула в по́ле...
По́просiв ся зiмува́ти
До дяка́ у шко́лу.
Бо такі́ й письма́, спаси́бі,
- 265 Моска́лї навчи́ли,
І в ко́сї був, бо́ й моска́лї
Тоді́, ба́ч, носи́ли
Сiвi ко́си з куче́рами
Усе́ до одно́го,
- 270 І бо́рошном поси́пали,
Бо́г їх зна́ для чо́го?...
Ма́ксiм такі́ як письме́нний
Було́ помага́є
І на клі́расі́ дяко́ві,
- 275 І псалти́рь чита́є
Над по́койними, й хавту́ри
З школя́рами но́сить,
А в Пили́півку, сíрома,
Хри́ста-ра́ди про́сить.
- 280 (Нiчо́го: знай, сво́є пиши́,
Та пе́ред лю́дьми не бреши́!)
Хоч би́ тобі́ ли́хе сло́во
Почу́в хто од його́!
І талáн і безталáння
- 285 Все, ка́же, од Бо́га.
Ані́ о́хне, ні́ запла́че,
Нена́че дитiна;
І соба́ки не кусáли
Моска́ля́ Ма́ксiма.
- 290 А в недíлю або́ в свя́то
Мов приче́пури́ть ся,
Шкандиба́є на вдовiну
Пу́стку подиви́ть ся.
Ся́де собі́ у садóчку
- 295 І вдо́ву згада́є,

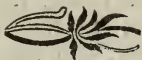
- І за її грішну душу
Псалтїрь прочитає.
Катерїну „о здравїї“
Тихєнько помьяне,
300 Утрє сльози: „Все од Бóга!“
Ї веселєнькшї стане.
А в Петрівку і в Спасівку
Не спочине в шкóлі, —
Берє заступ і лопату,
305 Шкандибáє в по́ле
І краї шляху, при до́ліні —
Отже не вгадаєш,
Що калїка виробляє —
Крини́цю копає!
310 Та й віконав. На те літо
Крини́цю святїли
На само́го Маковїя,
І дуб посадили
На прикме́ту проїзжáчим.
315 А на друге літо
Москаля вже неживо́го
Найшли́ в ба́лці¹⁾ дїти
Кóло са́мої крини́ці:
Вийшов подивіть ся
320 Остáнній раз, сїромáха,
На свою́ крини́цю.
Громáдою при до́ліні
Його́ поховáли,
І до́ліну і крини́цю
325 На пáмять назвáли
Москале́вою. На Спáса
Або Маковїя
І до́сї там во́ду святя́ть,
І дуб зеленіє.
330 Хто йде, їде, не мина́ють
Зелєного́ дуба:

¹⁾ Автогр. бальци.

В холодочку посїдають
Та тихо, та любо
Пьучі воду погóжую
335 Згадують¹⁾ Максїма...

Отáк живїть, педóуки,
То й жить не остїне!

Написано в Орській кріпости 1847 р. Друк. у-перве у прасї-
нім вид. II, 156—165 з допискою: По першому рукопису.

¹⁾ Прась. згадають.

Привикне, кажуть, собака за возом
бігти, то бікватъ і за саньми.

- То так і я тепер пишу,
Папір тільки, чорніло трачу;
А перш (вій-Бóгу, не брешу!)
Згадаю що, чи що набáчу,
5 То так утну́, що аж заплачу,
І ніби сам перелечу́
Хоч на годину на Вкраїну;
На неї гляну, подивлюсь,
І мов добро́ кому́ зроблю́,
10 Так лю́бо се́рце одпочіне.
Як-би сказа́ть, що не люблю́,
Що я Україну забуваю,
Або лука́вих прокли́наю
За те, що я тепер терплю́, —
15 Їй-Бóгу, бра́тія, прощаю
І Милосе́рдому молю́сь,
Щоб ви лихі́м чим не згада́ли;
Хоч я вам кривди не робі́в,
Та все такі́ між ва́ми жив,
20 То мо́же де́-що і оста́лось.

Написано в Ореській кріпости 1847 р. Друк. уперве в львів-
ськім вид. II, 224.

А нүмо знóву віршувать
(Звичайне, нішком)! Нүмо знóву,
Покі новінка на оснóві,
Старінку бóжу лицювать,
5 А сіріч — як би вам сказать,
Щоб не збрехавши? — нүмо знóву
Людій і дóлю проклинать!¹⁾
Людій за те, щоб нас знали
Та нас шанували;
10 Дóлю за те, щоб не спала
Та нас доглядала.
А то бач що наробіла:
Кінула малóго
На розпутті, та її байдуже,
15 А вонó убóге,
Молодее, сивоусе —
Звичайне, дитіна —
І подібало тихенько
По-під чужім тіном
20 Аж за Урал. Опинілось
В пустині, в невблї...
Тай ні гадки, кленé собі
Лугавую дóлю.

1) В автогр. М. додано далі:

Як же його і не клясти?
І поезії не буде
І не буде солі,
Як то кажуть. А без неї
І борц мов помні,
А вірші... вірші... та цур їм.

Сі 6 рядків потім перечеркнено і автор дописав нову віршу до старого початку, яку подаємо далі.

Не прокляну́ же тебе́, доле,
25 А́ буду́ хова́тись
За ва́лами, та пи́щечком
Бу́ду віршувати,
Ну́дять світом, сподіва́тись
У́ гості в нево́лю
30 Із-за Дні́пра широкого
Тебе́, моя́ доле!

Нашеано в Орській кріпости на початку 1848 р. Друк уперве
в Льв. вид. II, 225.

ДРУГА РЕДАКЦІЯ.

А нүмо зно́ву віршувать,
Старі́нку бо́жу лицюва́ть,
А сі́річ — як би вам сказа́ть,
Щоб не збреха́вши? — нүмо зно́ву

5 Людї́й і до́лю проклина́ть.

А то й по́езія завья́не,
Як крї́вди не ста́не!
Заходї́мо ся-ж ми зно́ву
Святее́ погана́ть!

10 Ні до ла́ду, ні до скла́ду —
І ко́му зава́дять
Моя́ крї́вда лука́вая?
Ні́кому! А зра́дять.

Само́му зра́дять на чу́жїні,

15 І на далє́кій Украї́ні

Старо́му віри не пої́муть,
Старо́го дурне́м назову́ть.

„Неха́й старї́й соба́ка гї́не,
Ко́ли не вміє шанува́ть

20 Людї́й та Бо́га пресвято́го,
Не вміє пра́вдоньки сказа́ть,
То й цур йому́! Неха́й блука́є,
Дурний сві́й ро́зум проклина́є,
На ста́рість учи́ть ся бреха́ть!

25 А ми не бу́демо чита́ть
Його́ скаже́ної брехні́!“

Правда ва́ша, лю́ди!
Брехнею, бач, вийдеш всюди,
А не вийдеш в лю́ди.
30 Та цур же їй! Нехай собі
Кого знає, шіє
Брехня в ду́рнії, а я собі,
Поки мо́ре впе
Та гризе́ висо́кий бе́рег,
35 Чи не вдам я зно́ву
Про що-небу́дь тихе́нького
Та благо́го сло́ва?

Написано в Ореській кріпості 1845 р. Друк. уперве в книжці
В. Доманицького, Критичний нарис стор. 225—226.

У Бóга за двéрми лежала сокіра,
 А Бог тоді з Петро́м ходів
 По світу та дива́ творів.
 Та кайза́к на хірю
 5 Та на тяжке ліхо
 Любе́нько та тіхо
 І вкрав ту сокіру,
 Та й потя́г по дрóва
 В зеле́ну дібро́ву.
 10 Древіну ви́бравши, та й цюк...
 Як вірветь ся сокіра з рук!
 Пішла́ по лісу косови́ця,
 Аж страх, аж жаль бу́ло дивіть ся.
 Дубі́ і всякі́ дерева́
 15 Великолі́тні, мов трава́
 В покóси стéлить ся, а з я́ру
 Встає́ пожа́р, і діму́ хма́ра
 Святее́ со́нце покрива́.
 І ста́ла тьма, і од Ура́лу
 20 Кипі́ла в озерáх вода́.
 Пала́ють се́ла, городá,
 Рида́ють лю́ди, вию́ть звірі
 І за Тобóлом у Сібі́рі
 В сні́гах хова́ють ся. Сім літ
 25 Сокіра бо́жа ліс стина́ла,
 І пожа́рище не вгаса́ло,
 І мерк¹⁾ за дімом бо́жній²⁾ світ.

1) М. мер. 2) М. сонця.

- На восьме літо у неділю,
Неначе ляля¹⁾ в льоблі білії,
30 Святее сонечко зійшло.
Пустіня ціганом чорніла:
Де город був або село —
І головня уже не тїла,
І піл вітром рознесло.
35 Биліни навіть не осталося,
Тільки одним одно хиталося
Зелене дерево в степу.
Червоїє по пустині
Червона гліна та печіна,
40 Бурьян колочий та будяк,
Та інде тірса з осокію
В яру чорніє під горою.
Та дікий інколи кайзак
Тихенько віїде на гору
45 На тім захілім верблюді.
Непевне дієть ся тоді:
Мов степ до Бóга заговóрить,
Верблюд заплаче, і кайзак
Понурить голову і гляне
50 На степ і на Кара-бутак,
Сингіч-агач кайзак спомьяне,
Тихенько спúстить ся з горі
І згіне в гліняній пустині.
Однім-єдіне при долині
55 В степу край дороги,
Стоїть дерево високе,
Покінуте Бóгом
Покінуте сокірою,
Огнем непалиме,
60 Шепóчеть ся з долиною
О давній годінї.
І кайзаки не минають
Дерева святого,

¹⁾ М. хлопчик.

На долину заїзгають,
65 Дивують ся з по́го,
І мо́лять ся і жéртвами
Дéрево блага́ють,
Щоб па́рости розпусти́ло
У їх біднім кра́ю.

Написано в Ореській кріпости 1848 р. Друковано у-перве
в вид. Кожанчикова і льв. П., 206—208. р.

ВАРНАК.

- Тиняючи на чужині
По-над Елєком, стрів я діда
Вельмі старого — наш земляк
І недомученїї варнак
5 Старий той був. Та у неділю
Якось у полі ми зустрілись
Та й забалакались. Старий
Згадав свою Волинь святую
І волю-дóлю молодую,
10 Свою бувальщину. І ми
В траві за вáлом посідали,
І розмовляли, сповідались
Одін другóму. „Дóвгий вік!“
Старий промовив. „Все од Бóга,
15 Од Бóга все! А сам пїчóго
Дурний не вдіє чоловік!
Я сам, як бачиш, марне, все
Я сам занївечив свій вік;
І нї на кóго не жалкую,
20 І нї у кóго не прошу я
Нїчóго на-світї. Отак,
Мій сїну, друже мій єдинїї,
Так і загину на чужинї,
В невóлї.“ І старий варнак
25 Заплакав пїшком. Сївий брате!
Покї живє надїя в хатї,
Нехай живє, не виганяй!
Нехай пўстку петóплєну
Інодї нагрїє,

30 І потечуть з очий старіх
Сльози молодії,
І умітеє сльозами
Сёрце одиочіне,
І поліне із чужіни
35 На свою країну!

„Багато дё-чого не стало,“ —
Сказав старій, — „воді чимало
Із Ікви в море утклó.
Над Іквою було село,
40 У тім селі на безталання
Та на погібель віріс я.
Лихая дóленько моя!
У нашої старóї пані
Малії панччі були,
45 Такі однóлїтки зо мною.
Вона її берé мене в покóї
Синкам на віграшку. Рослі,
Рослі панята, виростали,
Як ті щенята, покусали
50 Не óдного мене малі.

Отó-ж і вчіти почалі
Письму панят. На безголівья
І я учу ся. Слїзьми, крóвью
Письмо те полило ся! Нас,
55 Дешёвших панської собáки,
Письму учить? Молітись Бóгу,
Та за рáлом спотика́тись,
А б́льше нічого
Не повинен знать нево́льник,¹⁾
60 Така його²⁾ дóля!
Отó-ж вівчив ся я, віріс,
Прошу собі волі.
Не даё,³⁾ і у москалі
Прóклята не гóлнить!⁴⁾

1) М. без волі. 2) М. наша. 3) М. Не пускають. 4) М. І туди не голять.

65 Що тут на-світі робіти ?
Пішов я¹⁾ до рала,
А паничів у гвардію
Поопреділяли...

„Годіна тяжкая настала,
70 Настали тяжкіі літа!²⁾
Отó-ж працюю я за ралом.
Я був убогий сиротá,³⁾
А у сусіда виростала
У найімах дівчина. І я —
75 О доле, доленько моя!
О Бóже мій! О мій єдиний!
Вонó тоді булó⁴⁾ дитина,
Вонó... Не нам Твої діла
Судіть, о Бóже наш великий!
80 Отó-ж вона мінї на ліхо
Та на погібель підросла.
Не довелось і надивітись...
А я вже думав одружитись
І веселіти ся і жить,
85 Людїй і Гбспода хваліть,
А довелó ся...

Накупіли
І краму, її піва наваріли, —
Не довелó ся тільки пить.
Старої панї бахур сівий
90 Окрáв той крам, розлів те піво,
Пустів покріткою. Дарма!
Минуло... годї!... Не до-ладу
Тепер і згадувать! Немá,
Немá... Минуло ся... пропало!...
95 Покінув ніву я і рало,
Покінув хату і горód,

1) М. вернув ся я. 2) М.:

Настали тяжкіі літа
У нашому таки селі.

3) М. Росла убога сирота. 4) М. Вона тойдї була дитина.

Усе покинув. Чорт парадив,
Пішов я в писарі в громаду.

- „То саяк, то так минає год:
100 Пішчú собі, з людьмі братаюсь
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий... Паничі
На трéте літо поз'їзжались,
Ужé засвátані. Жили́
105 (Менé вельмóжні паничі
Хоч бáчили, та не пізна́ли!)
В дворі, гуля́ли, в ка́рти гра́ли,
Свогó весі́лля дожида́ли,
Та молоді́х дівча́т в селі́
110 Мов буга́ї перебіра́ли —
Звича́йне, паничі́. Ждемó,
І ми ждемó тогó весі́лля!

- „Отó-ж у клéчальну неді́лю
Їх і повінчано обо́х
115 Таки́ в домашньому костьóлі, —
Вони́ Ляхі́ були́. Нікóли
Нічо́го кращо́го сам Бог
Не бачив на землі́ великі́й,¹⁾
Як молоді́ї ті були́...
120 Загра́ла вéсело музика́,
Їх із костьóла повелі́
В возобновле́нній покóї...
А ми ї́ зострі́ли їх, і всіх,
Княжа́т, паня́т і молоді́х —
125 Всі́х перері́зали. Рудо́ю
Весі́лля вмíло ся! Не втíк
Ніже́ єди́ний като́лік, —
Всі́ поляглі́, мов порося́та
В багні́ смердя́чому. А ми
130 Упóравши́сь пішли́ шукати́

1) М. Не бачив з роду на землі.

Нової хати, і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лісах,
В степах широкіх, в байраках
135 Крутих, глибоких — всюди хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочіти де було.

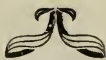
„Мене господарем обрали.
Семья моя що-день росла,
140 І вже до сотні доростала.
Мов поросіяча кров лилась:
Я різав все, що паном звалось,
Без милосердя і зла,¹⁾
А різав так... І сам не знаю,
145 Чого хотіло ся міні?
Ходів три го́да я²⁾ з ножа́ми,
Неначе п'яний той різник.
До сльоз, до крoви, до пожа́ру,
До всього, всього я привік!
150 Було мов жабу ту на списі
Спряжеш³⁾ дитину на огні,
Або панянку білолицу⁴⁾
Розіпнеш го́лу на коні
Та й пустиш в степ!...
155 Всього, всього тоді бувало —
І все докучило міні.

„Одурів я. Тяжко стало
У вертепах жи́ти;
Ду́мав сам себе заріза́ть,
160 Щоб не нудить світом.
І заріза́в би... Та диво,
Диво дівне стало́сь
Надо мнью, недблюдом.⁵⁾
Вже на світ займа́лось...

¹⁾ М. без зла. ²⁾ М. я три года. ³⁾ М. спечени. ⁴⁾ М. черно-
бривку. ⁵⁾ М. окаянным.

- 165 Війшов я з ножём в халяві
З Брôварського лѣса,
Щоб зарізатись. Дивлю ся,
Мов на небі висить
Святий Кійв наш великий!
- 170 Святим¹⁾ дівом сяють
Храмї бôжі, нѣби з самим
Бôгом²⁾ розмовляють.
Дивлю ся я, а сам млѣю.
Тѣхо задзвонїли
- 175 У Кійві, мов на небі...
О Бôже мій милий,
Який дівний Ти! Я плакав,³⁾
До полудня плакав,
Та так мнѣ лѣбо стáло!
- 180 І малôго знаку
Нудьгї тїї не остáлось,
Мов переродїв ся...⁴⁾
Подивїв ся кругом себе
І перехрестївшись
- 185 Пішов собі тѣхо в Кійв —
Не святим молїтись,
А судá,⁵⁾ судá людськôго
У людїй просїти“.

Написано в Орській крѣпости 1848 р. Друк. у львівському
вид. 1867. II, 162—169.

1) М. Дивним 2) М. Церкви божї нѣби з Богом Самим.
3) М. Вперше зроду я заплакав. 4) М. Я мов народив ся. 5) Давн.
текст: Святим... Та суда.

ДРУГА РЕДАКЦІЯ.

- Тиняючи на чужині
В неволі злий зострів¹⁾ я діда;
То був поселений²⁾ варнак,
Наш бідний, мучений земляк.
5 Неначе діти ми зраділи
Одін другому.³⁾ У неділю
 Бувало між талом⁴⁾
 По над тим Уралом
Поки не смеркне,⁵⁾ розмовляли
10 О нашої славної старині.
І він розказував міні
Свою бувальщину. „Од Бóга,
Од Бóга все, а сам нічого
Дурний не зробить чоловік.
15 Я сам, як бачиш, марне, всує
Я сам занівечив своїй вік,
І ні на ко́го не жалку́ю.

- „Воді багáто утекло
Із то́го ча́су. За Уманем
20 Було те вбо́гее село,
Де уродів ся я на зло,
Де ві́ріє я на безталáння
Та на погі́біль... На́ша па́нї
Мене побáчила в селі
25 Таї́ узяла собі в покóї.

1) Ж. зазнав. 2) Ж. Зразу; одпущений. 3) Ж. один одному.
4) В оригіналі: талами, певно помилка. 5) Ж. смеркає.

- А в неї папичі були,
Були одиобітки зо мною, —
Так їм на віграшку. Рослі,
Рослі воїні та виростали,
30 Та мною дурні¹⁾ забавлялись.
Ужé й учить ся почали.
А я собі на безголівья
Учú ся з ними. Сльоз і крòви
Письмо те стоїло. Чи нас,
35 Дешéвших пánсько́ї собáки
Учить письму?

Рядки від 37 і далі так як у першій ред. ряд. 56—78.

- Вона... Не нам тебе судить,
Великий Бóже наш! На неї
Не довелось і надивітись.
40 А я ще думав одружитись
І жить і радувать ся з нею
І Гóспода хвалити!²⁾
Ужé і краму накупили,
Ужé і півна наваріли, —
45 Не довелó ся тільки пить!
Проклятий пан старійі, несійтий
Покриткою пустів по світу, —
Не довелó ся в кúні жить.

- Дарма... Минúло! Не до ладу
50 Було б садити огорб.
Пішов я писарем в громаду.

Рядки 52—55 відповідають рядкам 99—104 першої ред.

- Засвátані весілля ждуть,
А нашим молодім дівчатам
В селі проходу не дають.
55 Дарма! Нехай! Радіє мати,
Радіє пан, а хлопці ждуть
Як Бóга пánського весілля.

¹⁾ Ж. дурнем. ²⁾ М. хвалить.

Як раз у клéчальну недéлю
І повінчáли їх обóх.

Рядки 60—67 такі самі, як ряд. 115—122 першої ред.

- 60 А я убíв їх! Признаюсь,
І дóсї стра́шно, як згадаю!
Я і розка́зувать бою́сь,
А то ще й вас переля́каю.
На тée па́нськеє весі́лля
65 І ми ота́рою прийшли́,
Пала́ти білі запали́ли,
Пані́в вели́ких і мали́х
Усі́х порі́зали.

Моли́ла

- Самá старá за молоді́х,
70 До Бо́га ру́ки підійма́ла...
А неві́сткáми хло́пці гра́лись,
Поки́ замучи́ли. Заті́х,
Зага́с пожа́р. Уже́ світа́ло,
А ми в дібро́ву поховáлись
75 І ра́ду ра́дим, що робі́ть?
А що робі́ть? Ході́мо бить
Та мордува́ть пані́в прокля́тих!
І ми пішли́. Ох, тя́жко, бра́те,
Таки́ зга́дувать діла́!
80 Вата́га день і ніч росла́,
Уже́ за со́тню прибува́ла.

Далі як у ред. I. рядки від 140 і далі.

Написано в Ореській кріпості тогж року, що й першу редакцію; надруковано у-перве в Критичнім нарисі В. Доманицького між варіантами, стор. 227—231.

Ой гляну я, подивлю ся
На той степ, на поле,
Чи не дасть Бог милосердній
Хоч на старість волі?

5 Пішов би я в Україну,
Пішов би до дому,
Там би мене привітали,
Зрадили б старому.

Там би я спочів хоч мало¹⁾
10 Молівши ся Бóгу,
Там би я — та шкода й²⁾ гáдки,
Не бóде нічого!

Як же його у неволі
Жіти без надії?
15 Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію!

Написано в Ореській кріпости 1848 р. Друк. у льв. вид. II,
226.

¹⁾ М. на старість ²⁾ М. шкода і.

Та не дай, Гóсподи, ні́кому,
Як ми́ї тепе́р старо́му
У невóлі пропада́ти,
Ма́рне лі́та корота́ти!

5 Ой пійду́ я степо́м-лу́гом¹⁾
Та розва́жу сво́ю²⁾ ту́гу.
„Не йди́ — ка́жуть — з се́ї ха́ти!“
Не пуска́ють погуля́ти!³⁾

Написано в Ореській кріпости 1848 р. Друк. у льв. вид. II,
227.

¹⁾ М. і Ж. лугом-лугом. ²⁾ М. і Ж. туго. ³⁾ М. Сиди в хаті,
Підеш завтра погуляти.

Ц А Р І.

- Старенька сестро Аполлона!
Як би ви часом, хоч на час,
Придїбали такі до нас,
Та, як бувало во дні они,
5 Возвісили б свій божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходили ся-б оббе
Царів або-що воспівать!
Бо як по правді вам сказать,
10 То дуже вже міні самому
Обридли тії мужикі,
Та паничі та покриткі;
Хотїло ся б зігнать оскóму
На коронóваних главах,
15 На тих помáзанниках бóжих.
Так що-ж? Не втну! А як помóжеш,
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і пáтрають, то мóже
І ми б подérжали в руках
20 Свято-помáзану чуприну.
Покіньте ж свій святїї Парнас,
Придїбайте хоч на годїну,
Та хоч старенький божий глас
Возвісьте, дядино! Та лáдом,
25 Та дóбрим склáдом хоч на час.
Хоч на годїночку у нас
Ту коронóвану громáду
Покажем зпéреду і ззáду

Незрячим лю́дям. В до́брый час
30 Захо́димось, мо́я пора́до!

I.

Не ві́дно ні́кого в Ієрусали́мі;
Врата́ на за́порі, ненáче чума́
В Даві́довім гра́ді, Го́сподом храни́мім,
Засі́ла на стóгнах. Ні, чуми́ нема́,
35 А гі́рша, лиха́я та лю́та годи́на
Покри́ла Ізраї́ль: царéва война́!
Царéві князі́ і всі́ сі́ли
І о́троки і весь наро́д,
Замкну́вши в го́роді киво́т
40 У по́ле ви́йшли худосі́ли,
У по́лі бі́лись, сироти́ли
Мале́ньких ді́точок свої́х;
А в го́роді мла́дїи вдо́ви
В свої́х сві́тлицях чо́рнобро́ві
45 Запе́ршиєсь пла́чуть на малі́х
Ді́тиї взира́ючи. Проро́ка,
Свого́ несі́того ца́ря
Клену́ть Даві́да сподаря́.
А він со́бі, узя́вшиєсь в бо́ги,
50 По кро́влї ке́дрових пала́т
В червлéній рíзі похожа́є,
Та мов котю́га позира́є
На са́ло, на зелéнїй сад
Сусі́ди Гу́рія. А в са́ді,
55 В свої́м весéлім вертогра́ді
Вирса́вія купа́ла ся,
Мов у ра́ї Є́ва,
Подрúжіє Гу́рієве,¹⁾

¹⁾ В рукописах М. і Ж. замість рядків 37—63 Шевченко переробив 1858 р. ось як:

Пішли собі шукать могили,
Покидали дітїй малих,
Своїх підложниць, а ті босі,
Розхрістані, простоволосі

- Рабіня царева;
60 Купала ся собі з Бóгом,
Лóбно біле¹⁾ міла,
І царя свого святого
У дўрні пошіла...
- На двóрі вже смёркло, і тьмою повітній
65 Дрімáе, сумує²⁾ Іерусалім;
В кедрóвих палáтах, мов несамовітній
Давід похожає, і — о царь несітній!³⁾ —
Сам собі гóвóрить: „Я... Ми повелім!...“⁴⁾
Я царь над бóжійм наро́дом,
70 І сам я — Бог в мо́йй землі,
Я — все!...“
- А трóхи згóдом
Рабі́ вечéрю принеслі
І кінву дóброго сикéру,
І царь сказа́в, щóб на вечéрю⁵⁾
75 Рабі́ рабі́ню привелі́,

- Сидять в світліцях в záперті
Та тяжко плачуть в самоті,
І красоту свою велику
Нарóшне нівечать, аж жаль!
На стóгнах сльози і печаль,
45 За стóгнами і гвалт і кри́ки,
І гине, падає народ
За той завіт, за той кивот
І за царя свого пророка.
А цар святий, узявшись в боки,
50 По крóвлі кедрових палат
В червленій ризі похожає
Та усміхавшись позирає
В зелений сад.
А в садочку мармурова
55 Купáльня біліла
Крізь листочки, а в купальні
Русалка сиділа.
Не русалка, Верса́вія,
Досте́мнна Єва,
60 Подру́жжє Гу́рієве.

¹⁾ М. Біле дово. ²⁾ М. Журить ся в німоті. ³⁾ М. і дума неситий. ⁴⁾ М. Нечистіі думп: А ми повелім! М. і Ж.:

Сказав, щóб подали сикéру
І щóб просили на вечéрю

Такі¹⁾ Вирсавію... Нівроку,
До божого царя-пророка²⁾
Самá Вирсавія „приспѣ...“³⁾
І повечеряла, й сікєру
80 З пророком віпила, й пішла
Спочити трóхи по вечері
З своїм царєм. І Гурій спав;
Йому сердешному й не снілось,⁴⁾
Що дóма нищечком робилось,
85 Що з дóму царь його украв⁵⁾
Не зóлото, не серебрó,
А лúчшеє його добрó,
Його Вирсавію украв.
А царь, щоб Гурій і не знав,
90 Звелів убить його, тай годі!
А потім плакав прѣд наро́дом,
Посінав пóпелом главу́,
Заплакав трóхи, одури́в⁶⁾
Псалмом старóго Анафа́на,
95 І знов весєлий, зно́ву пьяни́й
Кóло рабінні заходівсь.

Отáк святі царі живúть!
А як же прóсті? Я не знаю,
І раю вам сьогó не зпать,
100 Та ні у кóго не питáть,
Щоб не завáдило, бувáє...

II.

Давід, святій пророк і царь
Не дúже був благочестівній.

1) У прась. вид. Твоюю. 2) М. і Ж. божому пророку. 3) Прась. прийшла, М. і Б. пріспе. 4) М. Чи Гурієви снілось. 5) М. Що царь не злато-серебро. В прась. вид.:

А щоб не знав він тії шкоди,
То царь убив його, та й годі!...
А потім царь перед народом

Була дочка в його Фамарь
105 І син Амón.¹⁾ І се не діво:
Бувáють діти і в святіх,
Та не такі, як у простіх,
А ось які...

Амón щасливий,
Вродливий²⁾ пёрвенець його
110 Лежіть, пездúжає чо́гось.
Давід стенає та ридáє,
Багряну рíзу³⁾ роздирає,
І сипле по́ніл на главú:
„Без тебе я не поживу
115 І дня єдиного, мій сину,
Моя найкраща дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру́, умру́!“
І йде ридáючи до сина,
120 Аж тóпає, немóв біжіть.
А той бугаї́ собі здоровий
У хра́мині свої́ кедровій
Лежіть, аж стóгне, та лежіть.⁴⁾
Кепкує з дúрня, аж голо́сить,⁵⁾
125 Аж пла́че бідний, ба́тька про́сить,⁶⁾
Щоб та Фамарь сестра́ прийшла́:
„Драгій мій óтче і мій царю,
Велі́ сестрі́ мої́ Фамарі́,
Щоб ко́ржика́ міні́ спекла́,
130 Та щоб сама́ і принесла́,
То я, вкусів його́, возста́ну
З одра́ недúга...“

В-ра́нці́ ра́но
Фамарь спекла́ і принесла́⁷⁾
Опрісно́к бра́тові. За ру́ку⁸⁾

1) М. Амón. 2) М. Бо то був. 3) М. Багрянi ризп. 4) М. :

А син у хра́мині кедровій
Як той бугаї́ лежить здоровий.

5) М. Кепкує з батька́ і так просить. 6) М. А той ридáє та голо́сить.

7) М. Фамарь прекрасная прийшла. 8) М. І коржик з маком принесла.

- 135 Амóн берé ї́,¹⁾ ведé
У тёмну хра́мину, кладé³⁾
Сестру́ на ліжку.³⁾ Лámле рúки
Сестра́, ридáє, і рвучісь⁴⁾
Кричіть до брата: „Схаменісь!⁵⁾
140 Амóне, брата́ мій лука́вий!
Є́диний брата́ мій! Я, я —
Сестра́ є́дина́я тво́я!
Де д́нусь я? де д́ну сла́ву,
І гріх і стид? Тебе́ само́го
145 І Бог і лю́ди проклену́ть.“⁶⁾
Не помогло́ такі́⁷⁾ нічо́го!...

Отáк царéвичі живу́ть
Пусту́ючи на світі́.
Диві́тесь,⁸⁾ лю́дські діти!...

III.

- 150 І поживé Даві́д на́-світі́
Не ма́лі лі́та.
Одря́х старі́й,⁹⁾ і покривáли
Многи́ми рíзами його́,
І все такі́ не нагрівáли
155 Котіо́гу блу́дного сьогó.
От¹⁰⁾ óтроки й доміркува́лись,
Як нагрівáть царя́ сьогó,
(Нату́ру во́вчу до́бре зна́ли).
Та щóб нагріть його́, взяли́
160 Царéвен па́че красото́ю
Дівча́т старо́му¹¹⁾ навелі́,
Да гріють кро́вью молодóю
Сьогó царя́! І розі́шлісь
Замкнóвши двéрі за собо́ю...

1) М. дод. за руку. 2) М. І в темну хramинy веде. 3) М. І на постілоньку кладе. 4) М. Притерпіла сердешна муки. 5) М. Рвучись кричала: Зміє, гаде! Б. з разу: Ридає, плаче. І рвучись, потім поправлено: Сестра ридає. 6) М. Безумним люде назовуть. 7) М. се слово гас. 8) М. Ог бачте. 9) М. І одряхль. 10) М. А. 11) М. царєви.

- 165 Облизавсь старій котюга
І розпустів слини,¹⁾
І пазурі простягає²⁾
До Самантяніни;³⁾
Бо була собі на ліхо⁴⁾
170 Найкраща між ними,⁵⁾
Між дівчатами, мов крин тої
Сельний при долинї
Між цвітами. Отó-ж вона
І грїла собою⁶⁾
175 Царя свогó, а дівчата
Грїлись між собою
Голїсїнькі. Як там вона
Грїла, я не знаю;
Знаю тільки, що царь грів ся
180 І... і „не позна ю“.

Дивують ся, що кіт мурій
Не ворúшив сала,
А у йóго сїромахи
Зубів не осталося.

IV.

- 185 По двóру тихо похожає
Старій веселій Рогволóд.
Дружіна, óтроки, нарóд
Кругóm йогó во златї сяють.
У князя⁷⁾ свято: виглядають
190 Із Лїтви князя жениха
За рушникáми до Рогніди.

1) М. І пазурі слинить. 2) М. Ледве-ледве простягає. 3) М. Сумантяніни. 4) М. вона над всіми. 5) М. Краще добротою. 6) М.:

І та грїючи старого
Давида собою.
Як уже вона там грїла,
Того ми не знаєм,
А він грів ся коло неї
І... і не позна ю.

7) М. велике.

Перед богами Лель і Ладонь
Огонь Рогніда розвела,
Драгим елеем полила
195 І сіпала¹⁾ в огніще ладонь.
Мов ті Валькірії круг²⁾ неї
Танцюють, грають ся дівчата
Й приспівують:
„Гой, гоя, гоя!
200 Нівії покії!
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!“

За Пóлоцком³⁾ ненáче хмáра
Чорніє кúрява. Біжáть
205 І óтроки її старі бояри⁴⁾
Із Літви князя зустрічáть.
Самá Рогніда з Рогволóдом
Пішла з дівчáтами, з нарóдом.⁵⁾

Не із Літви йде князь сподіваний,⁶⁾
210 Ще незнаємний, давнó жáданий,⁷⁾
А із Кі́йва тóром-бóйволом
Іде вéприщем за Рогнідою
Володímир князь со Кія́нами.
Прийшли і гóрод обступіли
215 Кругóm, і гóрод запалили.⁸⁾
Владímир⁹⁾ князь перéд нарóдом
Убів старóго Рогволóда,
„Потя“¹⁰⁾ нарóд, княжцú „поя“,
От'íде в вóлості¹¹⁾ свої,
220 „От'íде“ з шúмом, і „растлі ю“
Тую Рогніду молодúю,

1) М. І шедро поспала. 2) М. Кругом. 3) М. За городом.
4) М. Дружина, отроки, бояри. 5) М. весела за народом. 6) М. давно
виданий. 7) Прась. жданий; М. Давно знаємий, давно жаданий.
8) М. кругом і запалили. 9) М. Владимирь, Б. Владимр. 10) М. поби.
11) Так у Б., в М. Області.

І проженé ю, і княжна́
Блукає по-світу одна, —
Нічогó з вóрогом не вдіє...¹⁾)

225 Так отакі́-то святі́ї
Оті́ царі́!

V.

Бода́ї каті́ ї́х постина́ли,
Оті́х царі́в, каті́в люде́ських!
Моро́ка з ні́ми, щóб ви зна́ли;
230 Мов дуре́нь хóдиш кругóм ї́х,
Не зна́єш, на яку́ й ступі́ти!
Так щó-ж міні́ тепе́р робі́ти
З снмі́ погáнцями? Скажі́,
Найкраща́ сестро́ Аполло́на!
235 Навчи́, голу́бо! Помо́жї
Пола́зить трóхи ко́ло трóна!
Намі́стечко, як зароблю́,
Тобі́ к Вели́кодню куплю́.
Постри́жемо́ ся ж у лаке́ї
240 Та ре́вносно, в нові́ї лі́врєї,
Захóдимось царі́в любі́ть.
Шкода́ і о́лово ту́пїть,
Бо де не́ма́ святóї во́лі,
Не бóде там добра́ ні́коли.
245 На щó-ж себе́ такі́ дурі́ть?
Ході́мо в сéлища, там лю́ди,
А там де лю́ди, дóбре бóде;

¹⁾ Замісь двох останніх рядків було:

Блукала в Києві одна,
Нічого з ворогом не вдіє...
Аж поки сна привела,
А потім з сином Ізяславом
В палати ворога пішла.

Та що згадка про Ізяслава продовжувала тему, то Шевч. мабуть знеохочений перечеркнув остатні рядки.

Там будем жить, людий любіть,
Святого Господа хваліть!
250 Тільки не треба їх учіть.
Своім писанієм нікого
Не навчиш ти, тебе самого
Великим дурнем назовуть,
А книжку грать ся оддадуть
255 Маленьким дітям — більш нічого.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в праськім вид.
т. II, 248—256.

Добро́, у ко́го є госпо́да,
А в тій госпо́ді є сестра́,
Чи ма́ти до́брая! До́бра,
До́бра тако́го таки́ з ро́ду
5 У ме́не, пра́вда, не бу́ло,
А так со́бі яко́сь жи́лбєсь...

І довело́сь коли́сь ми́ні
В чужі́й, далєкі́й сторо́ні
Запла́кати, що нема́є ро́ду,
10 Нема́ приста́нища, госпо́ди...

Ми до́вго в мо́рі пропада́ли,
Прийшли́ в Дарью́, на я́кор ста́ли;
З „Вата́ги“ пи́сьма принєсли́,
І всі тихе́нько зачита́ли.
15 А ми з коле́гою лягли́
Та щось таке́є розмовля́ли.
Я ду́мав: де б то́го до́бра,
Пи́сьмо чи ма́тірь взя́ть на́-світі?
„А в тебе́ єсть?“ — „Жо́на і дї́ти,
20 І дї́м, і ма́ти, і сестра́,
А пи́сьма́ нема́...“

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у Льв. вид. II, 233.

Т И Т А Р І В Н А.

Давно се діялось колись,
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дуріли,
З громади кпіли, хлопців біли
5 Та верховодили в селі,
Як ті гусари на „постой“;
Ще за гетьманщини святій
Давно се діялось колись.

У неділю на селі,
10 У оранді на столі
Сиділи лірники та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала,
Дівчата танцювали
15 І парубкі. — „Уже й кінець!
А ну́те йншу!“ — „Та й се добра!“
І знову ліри заревлі,
І знов дівчата, мов соробки,
А парубкі, узявшись в боби,
20 Навпрісідки пішли...

Найкращий парубок Микіта
Стоїть на лаві в сірії світї;
Найкращий хлопець, та байстріок,
Байстріок собі, та ще й убогий,
25 Так і нікому не до його!
Стоїть собі, як той [старчук],¹⁾
Плечіма стелю підпірає,
Та дивить ся, і замірає

¹⁾ Шевченко не дописав сего рядка, ставляю в текст свою конектуру.

На титарівну. А та в квітах,
30 Мов памальцьована стоїть
Самá собі, і на Микіту
Ненáче глянула. Горіть,
Горіть Микіта в сїрій світї!

Ше́ляга ви́ймає
35 І за то́го оста́тнього
Музи́ку па́ймає,
І не́рівню титарі́вну
У та́нець віта́є.
„Одче́ні ся, про́йді́світе!“

40 І заре́готáлась
Титарі́вна. „Хиба́ тобі
Найми́чог не ста́ло?“
Насмія́лась титарі́вна
З бідного́ Микі́ти,
45 Насмія́ла ся при лю́дях,
Що він в сї́рій світї.
Буде́ тобі, титарі́вно!
Запла́чеш, небо́го,
За ті смі́хи!

Де-ж Микі́та ?

50 В дале́ку дорóгу
Пішо́в собі... З то́го ча́су
Не чу́ть його́ ста́ло;
З то́го ча́су титарі́вні
Щось таке́ ста́лось...

55 До до́му пла́чучи при́йшла,
І спа́ти пла́чучи ляѓла,
І не ве́чєряла!... Не спа́ла,
Яка́ ляѓла, така́ і вста́ла,
Мов оду́рила. Що ро́біть ?
70 Самá не зна́є. А Микі́та
Ненáче сич у сї́рії світї
Пе́ред очі́ма все сто́ить —
Ма́ра та її го́ді! Титарі́вно,

В недобрий час з того перівні
75 Ти насміялась! Стало жаль
Тобі йогó... Нудьга, печаль
І sóром дýшу оступіли,
І ти зашлакала. Чогó?
Тогó, що тяжко полюбіла
80 Микіту бідного тогó!

Диво дивнеє на-світї
З тим серцем бувáє:
У-вечері цураєть ся,
В-ранці забажáє,
85 Та так тяжко забажáє,
Що хоч на краї світа
Шукáть піде. Отáк тепér
Не знáє, де дїтись
Титарівна. Хоч у вóду,
90 Аби до Микіти!...
Стережітьсь, дівчáточка,
Сміятись з нерівні.
Щоб не бóуло і вам тогó,
95 Що тії титарівні!

Як та биліна заспхáла,
А бáтько-мáти турбувáлись;
На про́щу в Київ повезлі,
Святими тра́вами поїли,
100 І все-такі не помогли.
Втоптáла стéжку на могíлу,
Все виглядáть йогó ходíла.
І стéжка стáла заростáть,
Бо вже нездúжає і встáть...
105 Так от що сміхи паробíли!

А він кáнув, провалів ся,
Йогó вже й забóули,

Чи й був коли. Год за годом
Три годн минули.
110 На четвёртий год в неділю
У оранді на селі,
На ширóкому столі
Сліпі лірники сиділи;
По шелягу брали
115 І ту са́му грали,
Що й позáторік. Дівчáта
Так са́мо дрібно танцюва́ли,
Як і позáторік.

Завзя́тній,
У є́йній ша́нці, у жупа́ні,
120 В черво́них як кали́на штáнях
Навцрїсїдки влїта́ коза́к,
Та ще й приспівує отáк:

„Та спасїбі ба́тькові,
Та спасїбі ма́тері,
125 Що нас добу́ли!
Як нас добува́ли,
Жїто́ розсипáли
В ночі на печі!...“

„Горїлки! ме́ду! Де отáман,
130 Грома́да, со́тський? Препога́не,
Мерзєне, мєрзле парубо́цтво!
Ходїте бить ся, чи боро́ть ся,
Бо я борець...“

Не неділю,
Не дві, не три і не чотїри
135 Як тїй боля́чці, як тїй хирі,
Грома́дою годїли
Тому́ борце́ві. Вереду́є,
Як той панїч. І де взяло́сь
Такє хирє́нне! Все село́
140 Прокля́того не нагоду́є;

- А він собі гуляє, п'є,
Та хлопцям жаклю завдає
Тіми дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним,
145 Такий хоробрий та багатий!
Уже й не б'ореть ся пі з ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садочок
До титаря вчашає.
150 А титарівна зустрічає,
Приспівує, примовляє:
„Чи не той се Микіта,
Ще з вильобтами світа?...“

- Той се, той, що на селі
155 Ти насміяла ся колись;
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Самá йому, байстрюкові,
Як панові годиш.
160 Не день, не два титарівна
В садочок ходіла,
Не день, не два як панові
Микіті годіла.
Догоділась титарівна
165 До самого краю,
І не зчулась...

- Дні минули,
Місяці минають;
Мина літо, мина осінь,
Мина сьомий місяць, осьмий,
170 Уже й дев'ятий настає, —
Настане горенько твоє!

- У титаря у садочку
У ярú криниця
175 Під вербою. До криниці
Не воді напійть ся

Ледве хідить титарівна —
Трохи пожурить ся,
Поплакати, погадати:
180 Як їй дівувати?
Де їй дітись од сорома,
Де їй заховатись?
Раз у-вечері зімєю
185 У одній свитині
Іде бося титарівна
І несє дитину.
То підійде до криниці,
То знов одступає,
190 А з калини мов гадина
Байстріок виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла. А Микіта
195 Віліз із калини,
Та й укїнув у криницю,
Неначе щеня те,
А сам пішов співаючи
Соцькому сказа́ти,
200 Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

У неділеньку раненько
Збірала ся громадонька,
Та криницю виливали,
205 Та дитя теє шукали.
Найшли, найшли твого сина.
Титарівно, в баговинні!
Ой узяли безталанну,
Закували у кайдани,
210 Сповідали, причащали,
Батька, матір нарїкали,
Громадою осудили
І живую положили

В домовину, й сіпа з нею,
215 Та її засипали землею.
Стóви висóкнїй мурувáli,
Щоб про нїї люди знáli,
Дітїй своїх научáli;
Щоб навчáli ся дівчáта,
220 Коли не вчить бáтько, мáти.

Борця тогó в селї не стáло.
А люди в Пóльнї зустрїчáli
Якóгось паничá; питáв:
225 „Чи жїва, кáже, титарівна,
Чи насмїхáеть ся з нерівнї?“
Отó він сáмнїй! Погарáв
Йогó Госпóдь за грїх велїкнїй
Не смéртню: він бóде жити,
І сатанóю-чоловїком
230 Він бóде пó-свїту ходїть,
І вас, дівчáточка, дурїть
Во віки.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у льв. вид. II, 190—196.

ТИТАРІВНА БІЛЯ КРИНИЦІ.

„Повій вітре по над яром,
Та нажені чорну хмару,
А щоб дощик помілів,
Стежки, доріжки залів,
5 Та щоб лю́ди не ходіли,
Могó сїна не збуділи!“

У неділеньку рано та раненько
Збіра́ла ся грома́донька
І старáя її молодáя,
10 І вели́ка і малáя,
Та крини́цю виливáла,
Спові́того сїна доставáла.
Вівели ма́тїрь у каї́данах,
Що хотіли, то робіли:
15 В труну з сїном положили,
Живу́ з сїном поховáли.

Се дописано в альбомі Шевченка при малюнку Титарівни біля криниці. Подэв Я. П. Забіла, Автографи і нові твори Т. Г. Шевченка (Україна, науковий та літературно-публіцистичний щомісячний журнал, Рік перший, том III, іюль-август. У Києві 1907-стор. 10—11).

Ну, що б здавало ся — слова!
Слова та гóлос — бiльш нiчого!...
А сiрце бьeть ся, ожива,
Як iх почує. Знать од Бóга.
9 I гóлос той, i тi слова
Iдуть мiж лóди.

Помолiвшись,
Не те, щоб дуже закурiвшись,
А так на пiлубi стоiв
I сторч на мóре поглядiв,
10 Мов на Iуду. Iз туману,
Як кiжуть, стiла виглядiть
Червонолиця Дiяна.
Я вже подумав спать лягiть,
Та й став, щоб трóхи подивiть ся
15 На круглицю молодiцю,
Чи теє — дiвчину. Матрóc,
Такi земляк наш з Островнóй;¹⁾
На вiхтi стоiя
Журiв ся сам собi чогось,
20 Та й заспiвiв, звичайне, тiхо,
Щоб капiтан не чув, бо з-лiха
Якийсь лихий, хоч i земляк.
Спiвiв матрóc, як той козiк,
Що в наймах вiрiс спротóю,
25 Iде служити в москалi.

Давно, давно колись
Я чув, як стоiя пiд вербóю,

¹⁾ М. дод. Оренбургської губ.

Тихе́нько дівчина співа́ла,
І жаль ми́ні малому́ ста́ло
30 Того́ сі́рому сироту́,
„Що він утомі́в ся,
На тин похи́лів ся;
Люди ка́жуть і гово́рять :
Мабу́ть він упі́в ся.“
35 І я запла́кав, жаль малому́
Було́ сі́роми сироти́.

Чого́-ж тепе́р запла́кав ти ?
Чого́ тепе́р то́бі старо́му
У си́й нево́лі ста́ло жаль ?
40 Що́ сві́т зав'язаний, закрі́тний ?
Що́ сам еси́ тепе́р моска́ль ?
Що́ се́рце по́рване, побі́те ?
І що́ хоро́ше, доро́ге
Було́ в йому́, то розли́ло ся ?
45 Що́ ось-як жи́ти довело́ ся ?
Чи так, лебе́дику ?... — Еге́!...

Написано на Ара́лі 1848 р. Друк. у льв. вид. II, 255—6.

Мов за подушне оступіли
Отсе менé на чужині
Нудьга і осінь. Бóже мiлий,
Де ж заховати ся мiнi?
5 Що дiяти? Ужé й гуляю
По сiм Арáлу,¹⁾ і пишú,
Вiршúю нищечком, грiшú,
Бог-зна колишнiй случаi
В душi своїй перебрáю
10 Та спи́сую, щоб та печáль
Не пёрла ся, як той москáль
В самотню дúшу. Лiютий злóдiй
Впираєть ся такi, та й гóдi!...

Написано на Аралi 1848 р. Друж. у-перве в Основi 1862,
кн 6, ст. 4.

¹⁾ М. дод. Арал-остров.

П. С.¹⁾

Не жаль на злого: коло його²⁾
І слава сторожем стоїть;
А жаль на доброго такого,
Що її славу вмів одурити.

- 5 І досі чудно, як згадаю:
Готіческий з часами дом,
Селю обідране кругом,
І шапочку музик знімає,
Як флаг побачить: значить, пан³⁾
10 У себе з причетом гуляє.
Отсеї годіваний⁴⁾ кабан,
Отсе ледяцо — щірині пан,
Потомок гетьмана дурного
І презавзятий патріот,
15 Та й християнин ще до того!
У Київ їздить всякий год,
У світі ходить між панами,
І п'є горілку з музиками,
І вольнодумствує в шинку.
20 Отут він ввесь, хоч надрюкуї!
Та ще в селі своїм⁵⁾ дівчаток
Перебирає, та з-проста
Такі своїх байстрят з десятків⁶⁾
У год подержить до хреста.

¹⁾ Вірш говорить про пана ліберала Петра Скоропадського.

²⁾ М. і Ж. кругом його. ³⁾ М. забачить: дома пан. ⁴⁾ М. А пан, як бачите. ⁵⁾ Кож. своїх, В. своїм. ⁶⁾ М. Та ще байстрят своїх десятків.

- 25 Та й тільки-ж то... Кругом паскуда!¹⁾
Чому́-ж його́ не так зову́ть?
Чому́ на його́ не плюю́ть?
Чому́ не то́пчуть? Лю́ди, лю́ди!²⁾
За шмат гши́лої ковбасі
- 30 У вас хоч ма́тірь попросі,
То³⁾ оддасте́... Не жаль на його́,
На п'яного Петра́ кривого́,
А жаль вели́кий на лю́дїй,
На тих ю́родивих⁴⁾ дітїй.⁴⁾

Написано над Аралом 1848 р Друк. у вид. Кожанчкова 1868

¹⁾ М. Кругом, як бачите, паскуда. ²⁾ М. За що люди Його
возносять, як те чудо? ³⁾ Кож. Ба, Ж. Так. ⁴⁾ М. і Ж.:

Зовуть світилом
Кривого п'яного Петра
І покровителем добра
І патріотом. Боже милий,
А деж та правда на землі?

Г. 3.

Немає гірше, як в певолі
Про волю згадувать. А я
Про тебе, воленько моя,
Отсе нагадую. Нікбли
5 Ти не здавала ся міні
Такю свіжо-молодою¹⁾
І прехоробою такю,
Так як тепер на чужині,²⁾
Та ще й в певолі. Дoble, дoble,³⁾
10 Моя проспівана я воле,
Хоч глянь на мене з-за Дніпра,
Хоч усміхні ся з-за [дворá]!⁴⁾

І ти, моя єдіная,
Встаєш із-за моря,
15 З-за туману, слухняная,
Рожевая збре!
І ти, моя єдіная,
Ведеш за собою
Літа мої молодії;
20 І передо мною,

1) Хата: свіже-молодою. 2) Хата: Як на далекій чужині, М.
Як нині в дальній стороні; вар. в тексті взятий із Б. 3) В авто-
графі М. сі 4 рядки перероблено ось як:

Степ і море
Посиніли синіше,
І лотєє моє горе
Погіршало ще гірше.

В копіі Жемч. зам. синіше стоїть сильнійше, а остатнє слово зам.
гірше — лютійше. 4) Рядок не дописаний, вставляю свою конектуру:

- Ніби з моря виступають¹⁾
Широкії села
З вишневими садочками,
І люди веселі...
25 І ті люди, і село те,²⁾
Де менé мов брата
Привітали. Чи жива ще
Старенькая мати?³⁾
Чи збирають ся ще й досі
30 Веселії гості
Поголяти у старобі,
Поголяти просто,
По давньому, як то кажуть:⁴⁾
Од світу до світу?
35 А ви, мої молодії,
Веселії діти,
Рожевії дівчаточка,⁵⁾
І досі в старобі
Танцюєте, красуєтесь?⁶⁾
40 А ти, мій покою,
Моє свято чорнобріве,
І досі між ними
Тіхо, пішино⁷⁾ похажавш,
І тими очіма
45 Аж чорними, голубіми
І досі чаруєш
Людські душі? Люди й досі⁸⁾
Дивують ся все
На стан гнучий?⁹⁾ Свято моє,
50 Єдине свято!

¹⁾ Приймаю лекцію М., у Хаті: Ніби море виступають, у авт. Б. Ніби море заступають. ²⁾ М. І те село, і ті люди. ³⁾ Лекція автогр. М., у Хаті:

Де колись мов брата
Привітали мене. Мати,
Старесенька мати.

⁴⁾ Лекція М., у Хаті: по старому. ⁵⁾ Лекція М., у Хаті: Чорнявіі.. Веселії. ⁶⁾ Лекція М., у Хаті: А ти, доле. ⁷⁾ М. Царицею. ⁸⁾ Лекція М., у Хаті: Чи ще й досі. ⁹⁾ Лекція М., у Хаті: гнучкий.

Як зійдуть ся коло тебе¹⁾
Рожеві²⁾ дівчата,
Защобечуть³⁾ по своїому
Доброму звичаю,
55 Нагадають про торішнє,
Дудочку згадають, —⁴⁾
Можє якá і про мене
Скаже: „Якє лихо!“⁵⁾
Усміхні ся, моє сєрце,
50 Тнхєсєнько-тїхо,
Почєрвонїї, моє любє,
І бїльшє нїчогò!⁶⁾
А я, збєренько, в невблї
Хвалїтїму Бòга.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. упервє в „Хатї“ Буліша
1860, стор. 80–83 п з На Вкраїну.

¹⁾ Прась. вид. хати; у Хатї: Як оступлять гебе, доле. ²⁾ Лєкція М., у Хатї: Дїточкї ³⁾ Лєкція М., у Хатї: Ї защєбєчуть. ⁴⁾ Лєкція М., у Хатї: Можє мене нєвароком дїточкї згадають. ⁵⁾ У Хатї: снаже якє лихо; беру лєкцію М. ⁶⁾ Лєкція М., у Хатї: Щоб нїхто і нє побачив, Тай бїльшє нїчогò.

Як-бі́ зострі́ли ся ми зно́ву,
 Чи ти б зля́кала ся, чи ні?
 Якée ти́хеє ти сло́во
 Сказа́ла б, се́рденько, ми́ні? ¹⁾
 5 Нія́кого! І не пізна́ла б!
 А мо́же б по́тім і згада́ла,
 Сказа́ла б: ²⁾ „Сні́ло ся дурні́й...“
 А я зраді́в би, моє́ ді́во,
 Мо́я ти до́ле чо́рнобрі́ва,
 10 Ко́лі б неда́внє нагада́в ³⁾
 Веселе́є та молодее́
 Ко́лішнє лі́шенько ли́хеє,
 Я зарида́в би, зарида́в,
 Що не оста́ло ся правді́вим, ⁴⁾
 15 А сно́м лука́вим розі́йшло́сь,
 Слі́зми-водбо́ю розли́бсь
 Ко́лішнєє свята́є ді́во.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у перве у льв. вид.
 II, ст. 237.

¹⁾ Лекція М., льв. вид. Тоді б промовила міні. ²⁾ Лекція М., льв. Сказавши. ³⁾ Лекція М., льв. Як би побачив, нагадав. ⁴⁾ Лекція М., льв. І помоливсь, що не правдивим.

МАРИНА.¹⁾

- Неначе цвяшок в сэрце вбітій,
Отсею Марішу я ношў.
Давно б списаць²⁾ несамовіту,
Так що-ж? сказа́ли б; що брешў;
5 Що па па́нів, ба́чиш, серди́тій,
То все такее і пишў
Про іх собачі́і звича́і.
Сказа́ли б просто: ду́рень лае
За те, що сам крепа́к,
10 Неодуко́ваний сіря́к.
Непра́вда! Ёй-Бо́гу, не лаю!
Міні не жаль, що я не пан,
А жаль міні і жаль вели́кній
На просві́щенних христія́н.
15 І звір то́го не зроби́ть ди́кній,
Що ви, бью́чі покло́ни,
З брата́ми дїете. Зако́ни
Ката́ми пи́сані за вас, —
То вам байду́же! В до́брій час
20 У Ки́їв їзди́те що-ро́ку,
Та сповіда́єтесь, півро́ку,
У схимника! Та й те сказа́ть!
Чо́го я турбу́юсь?
Ані злого́, ні до́брого
25 Я вже не почу́ю.
А як, кажў, хто не чу́е,
То то́му й байду́же.

¹⁾ А автогр. без заголовка. ²⁾ М. перв. Списать би вже.

- Прилітай же з України,
Єдиний мій друже,
30 Моя думо пречистая,
Вірная дружино,
Та розкажі, моя зоре,
Про ту ю Маріну:
Як вона у пана злого
35 І за-що страдала...
Та ніщечком, щоб не чули
Або не дознались!
А то скажуть, що на шляхах
Чинимо розбобі,
40 Та ще дальше запровтврять, —
Пропадём оббе!

I.

- Недавно се було.
Через село весілля йшло,
А пан з костьоблу їхав, —
45 Чи управитель, а не пан.
За вихилясами придан,
За зіком та за сміхом
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, Лях ледачий;
50 А він так добре бачив,
А надто молодую.
За-що пак мілує Господь
Лихую тварь такую,
Як сей правитель? Другній год,
55 Як він з німецькими плугами
Забрав ся голий в сей куток, —
А що тих бідних покриток
Пустів по-світу з байстрюками!
Отже й нічого! А жонатий,
60 І має двое діточок,
Як янголяточок.
Дивітесь: ввійшла погуляти
Мов краля, пані молодая

- З двома маленькими дїтьми.
65 Із кóча пан мій вилізає,
І поси́ла за молодім;
А потім дїточок вітає
І жінку, кралу молодую,
Аж тричі бідную цілує.
70 І розмовляючи пішли
Собі в покої. Незабаром
І молодого привелі,¹⁾
На завтра в гóрод одвезлі
Та й заголіли в москалі.
75 Отак по на́шому звичаю
Не думавши кончають!

- А молодá? Мабу́ть без па́ри
Судило́сь Го́сподом зно́сити
Красу́ і мо́лодість. Мов ча́ри
80 Розсипало́сь та розлило́сь...
І зно́ву в лю́ди довело́сь
Про́ситись в на́йми. Ні, не зно́ву!
Вона́ вже па́нна поко́йова,
Уже́ Мари́сею зову́ть,
85 А не Мари́ною. Найпа́че
Серде́шній пла́кати не даю́ть;
Вона́ ж схова́єть ся та й пла́че.
Дурна́! Їй шко́да мужика́
Та жалё́ свято́го сїряка́!
90 А глянь лиш га́рно круго́м себе́:
І ра́ю кра́щого не тре́ба!
Чого́ ти хо́чеш, забая́й,
Всього́ даду́ть, та ще й багáто.
„Не тре́ба,“ — ка́жеш, „да́йте хату́!“
95 Сього́ вже лу́чче й не блага́й,
Бо се — сама́ здоро́ва зна́єш...
Диві́ ся, о́гнрем якім
Сам пан круг те́бе похозна́є!
Уже́ чи до́брим, чи ли́хим,

¹⁾ В М. був з разу далі рядок: З весілля та в гусарн. Потім Шевч. перечёркнув олівцем.

100 А будеш па́нською ріднею,
Хпба́ повісни ся...

За нею

Прихо́дила ма́ти
У па́ца просіти;
Звелі́в не пуска́ти,
105 А як прійі́де — бі́ти.

Що тут ї́й робі́ти?
Пішла́ рида́ючи в село́:
Одні́м-одні́ дитя́ було́,
Та й те пропа́ло...

II.

110 Нена́че во́рог то́ї летя́чи
Про непого́ду лю́дям кря́че;
Так я про сльо́зи та печа́ль,
Та про байстра́т оті́х леда́чих,
Хоч і ні́кому їх не жа́ль,
115 Розка́зую та пла́чу.
Міні́ їх жа́ль... Мі́й Бо́же ми́лий!
Дару́й слова́м святю́ю си́лу —
Людське́е се́рце пробива́ть,
Людські́ сльо́зи пролива́ть!
120 Щоб ми́лость ду́шу осі́нила,
Щоб спа́ла ті́хая печа́ль
На о́чі їх, щоб ста́ло жа́ль
Мої́х дівча́ток, щоб навчи́лись
Пу́тями до́брими ходи́ть,
125 Свято́го Го́спода люби́ть
І бра́та ми́лувати́!...

На-си́лу

Прийшла́ до-до́му. Подиві́лась:
Цві́ті за о́бразом святи́м,
І на ві́кні сто́ять цві́ті,
130 На сті́нах фа́рбами хресті́.
Нена́че до́брая карти́на,
Понама́льовані. Мари́на,

- І все Маріна, все самá...
Тільки Маріночки нема...
135 І лédве-лédве вийшла з хáти.
Пішла на гóру, на прокляті
Палáти глянуть, та й пішла
Аж до палáт. Під тінном сїла
І ніч цілісіньку сидїла
140 Та плакала. Ужé з селá
Ватажники ватагу гна́ли,
А ма́ти плакала, ридáла.
Ужé і со́нечко зійшло,
Ужé й за́йшло, смеркáти стáло, —
145 Не йде сердéшня в селó,
Сидіть під тінном. Проганя́ли,
Ужé й соба́ками цькува́ли, —
Не йде́, та й гóді...

- А Маріна в сукні білій,
150 Ненáче білиця,
Бóгу мо́лить ся та пла́че,
Зáмкнута в світліці.
Опріч пáна у світліцю
Ніхтó не вступáє:
155 Сам і їсти їй принóсить,
І про́сить, благáє,
Щоб на його подивілась,
Щоб утérла óчі.
І дівити ся не хóче,
160 І їсти не хóче.
Морду́єть ся Лях погáнній,
Не зна, що й почáти:
А Маріна вьяне, со́хне
У білих палáтах.
155 Ужé й літо мину́ло ся,
Зіма́ вже на двóрі,
А Маріна сидіть собі.
Ужé й не говóрить
І не пла́че. Отáк її
160 Докапа́в небóгу

Той правитель ! А все-такі
Не вдіє нічого,
Хоч заріж її, та її годі !
Така вже вроділась !

- 165 Раз у-вечері зіймою
Маріна дивілась
На ліс чорний, а з за лісу
Червоний діждою
Місяць сходив. — „І я колись
170 Була молодію!“
Іронентала, задумалась,
Потім заспівала :

„Хата на помості,
Наїхали гості;
175 Розплітали коси,
Та стрічки знімали.
А пан просить са́ла,
А чорт їсти просить.
Гуси, гуси білі
180 В ірії полетіли,
А єрі на море.“

III.

- Завіли пєн на дворі,
Зареготали єє псарі,
А пан, червоний, аж горить,
185 Іде в світлицю до Маріни,
Як Кірик п'яний.
Нїби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тїпом знай собі сидить.
Старá пенáче одуріла.
190 Мороз лютує, аж скрипїть,
Луна червона побіліла,
І стóрож бóязно кричїть,

Щоб злого пана не збудить.
Аж глядь, палати зайняли ся!
195 Пожар! пожар!... І де взяли ся
Ті люди в Бога! Мов з землі
Родили ся і тут росли,
Неначе хвилі напливали,
Та на пожар той дивувались.
200 Та й діво там такі було!
Маріна гола на-голо
Перед будинком танцювала
У-парі з матірью, і — страх! —
З ножем окривленим в руках,
205 І приспівувала:

„Чи не се-ж та кумася,
Що підтикала ся?
Як була я пані
В новому жупані,
210 Паничі лицялись,
Руку цілували.“ (До матері):

А ви до мене на весілля
З того світу прийшли?
Міні вже й косу розплелі,
215 Та пан приїхав. Гіля! гіля!
Чи то не гуси! То пані!
Диві ся, в ірїй полетїли...
Агу! гиля! до сатані,
До чорта в гості!... Чуєш? чуєш?
220 У Кїїві всі дзвони дзвонять.
Чи бачиш? Он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить піти... А ти знаєш,
Що я зарізала його?...
225 Диві ся! Он-де головнею
Стоїть на коминї... Чого,
Чого ти дивиш ся на неї?
Се мати, мати! Не дивісь,
А то ззієї. Ось на, давісь!

(Дає дулі і співає:)

230 „Полюбіла москаля,
Та ще й зуби вискаля!
Москалі, москалі
Запасок навезлі,

Паничі

235 Дукачів,

А попівичі з міста
Навезлі наміста.

Бий, дзвоне, бий!

Хмару розбий!

Нехай хмари

240 На Татари,

А сонечко на христяне!

Бий, дзвоне, бий!

Мати.

Маріночко, ходімо спать!

Марина.

Ходімо спать, бо за́втра рано
245 До церкви підемо. Поганий!...
Диві ся, — лізе цілува́ть,
Ось тобі на!

Мати.

Ходімо спать! (До людей:)

Хре́щені лю́ди, допоможіте!

Марина.

250 Беріть мене! Беріть, в'яжіте!
Ведіть до па́на у світли́цю!
А ти чи підеш подиві́ть ся,
Я́кою па́нною Ма́рина
У па́на в-за́перті сиді́ть,
255 І в'я́не, со́хне, гі́не, гі́не
Твоя́ єди́ная дити́на,
Твоя́ Ма́риночка? (Співає:)

„Ой гі́ля, гі́ля, сі́рії гу́си,
Гі́ля на Дуна́й!

- 260 Зав'язала голівоньку,
Тенер сиді та думай!“
І пташкам воля, в чистім полі
І пташкам весело літати,
А я зов'янула в неволі. (Плаче)
265 Хоча-б намісто було взяти,
Отсе б повислась... От бачиш,
Тенер і шкода!... Хоч топісь!
Чогó-ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко! Дивись,
270 Се я, Маріночка твоя!
Диві ся, чорная змія
По снігу лізе... Утечу!
У ірії знову полечу,
Бо я зозулею вже стала...
275 Чи він у гості не приходив?
Убили мабуть на війні...
А знаєш, сніло ся мінї:
У-день неначе місяць сходив,
А ми гуляєм по-над морем
280 У-двох собі. Дивлю ся: зорі
Попадали неначе в воду,
Тільки остала ся одна,
Одна-однісенька на небі.
А я, неначе навісна,
285 В Дунаєві шукаю брòду,
З байстрям розхрістана бреду.
Сміють ся люди надо мною,
Зовуть покріткою, дурною,
А ти смієш ся, а я плачу.
290 Ба ні, не плачу, регочусь...
Диві ся, як я полечу,
Бо я — сова...

Та її замахала,
Неначе крилами, руками
І пострібала через двір
295 У поле, віючи мов звір.
Пошкандибала старá мати
Свої Маріну доганяти.

Нані́ до́дного спеклі́сь,
Нена́че до́бри порося́та ;
300 Згөрі́ли білі́ палáти,
А лю́ди тї́хо розійшлі́сь.
Марї́ни й ма́тері не ста́ло..
Уже́ весно́ю, як ора́ли,
Два тру́пи на-по́лі найшлі́
305 І на моги́лі поховáли.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у перше в лїв. вид.
II, ст. 152—161.

С И Ч І.

На ніву в жіто у-ночі
На полі, на роздóллі
Зліта́ли ся по во́лі
Сичі —

- 5 Пожартувáть,
Поміркувáть,
Щоб бідне пта́ство заступáть;
Щоб бідне пта́ство заступіть,
Орліне¹⁾ ца́рство зато́пить
- 10 І геть спаліть,
Орла²⁾ ж пові́сить на тичі́ні,
І при такій годі́ні
Республі́ку зробіть.
І все б, здава́ло ся? А ні!
- 15 Щоб не толóчили пашні́ —
Вонó бу́ло б не діво,
Як би хто інши́й на тій ні́ві
Сильце́ поста́вив, а то зирк —
Та́кі голі́сінський мужі́к
- 20 Поста́вив лю́бо, та й пішо́в
В копи́ці спать собі́, а ра́но,³⁾
Не вмівши́ ся, зайшо́в
Госте́й дові́датель. „Та й пога́ні!
Усі́ до о́дного сичі́!

¹⁾ М. А пташе. ²⁾ М. А орла. ³⁾ М. спать. А в ранці́ рано.

25 Отсе тобі варі її печі!“
Щоб не несті до-дому
Таке добрѣ, то повбивав,
А інших грати ся оддав
Приборканих воронам,
30 І не сказав нікому.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лѣв. II, 259.

П Р О Р О К.

- Ненáче прáведних дiтiй,
Госпóдь, любя своiх¹⁾ людiй,
Послáв на зéмлю iм прорóки²⁾
Свою любóв бляговiстить,
5 Святóму рóзуму учiть.³⁾
Ненáче наш Днiпрó ширóкнiй,⁴⁾
Словá його лились, текли
I в сéрце пáдали глибóко,
I нiби тим огнём⁵⁾ пекли
10 Холóднi⁶⁾ дúшi. Полюбiли
Прорóка люди i молились⁷⁾
Йому i слёзи знай лили.⁸⁾
А пóтим...⁹⁾ Лiуди, род лукавнiй,
Госпóднюю святóю слáву
15 Розтiлили...¹⁰⁾ i чужiм богáм
Пожёрли жёртви,¹¹⁾ омерзiлись,
I пресвятóго¹²⁾ — гóре вам! —
На стóгнах кáменем побiли,
I заходiли ся гулять,
20 Святóю крóвью шинкувáть.
I прáведно Госпóдь великий,

1) М. отих. 2) Так у вéй автогр., але далi говорить ся про одного. 3) Ч. Святóю правду возвiстить. 4) Ч. з разу було: i наче чорного потока. 5) Так у Кож., льв i прась. Ч. Огнем невидимим. 6) Ч. замерзли. 7) Ч. Того пророка. скрiзь ходили, з разу було: Його, по улицях ходили. 8) М. За ним, i божим нарекли. 9) М. А там; Ч. Невченi люди i лукави. 10) М., Б. i Ч. ростiли. 11) Ч. жертву. 12) М. з разу: I мужá свята, так i в вид.

На вас, на лютих, на вас діких¹⁾
Кайдани повелїв кувать,
Глибóкі тóрми мурувать,²⁾
25 І — рóде лжівий і жестóкий!³⁾ —
Вомісто крótкого прорóка
Царя́ вам повелїв надать.⁴⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 237. У пізнійшій
автогр. дописка автора: Моїй любій кумасі Н. В. Тарновській на
пам'ять 17 дек. 1859 р. Друк у Кож.

¹⁾ В дотеп. вид. Мов на звірей тих лютих. диких. ²⁾ Ч. по-
копать. ³⁾ Ч. лютий. ⁴⁾ Так у Ч. в М. послать, у друк. ізбрать.

- Між скелями,¹⁾ неначе злодії,
 По-над Дністрóм іде в-ночі
 Козак і дівить ся йдучі
 На каламúтну, тёмну вóду,
 5 Неначе вóрогові в óчі,
 Неначе вїмовити хóче:
- „Дністре, вóдо каламúтна,
 Вїнеси на вóлю,
 Абó втопі прїнаменї,²⁾
 10 Колї така дóля!“
 Та й роздїяг ся на кáменї,³⁾
 У вóду кїнув ся, пливé,
 Аж хвіля сїняя реvé,
 І ревучї на тої бéрїг
 15 Козакá вшнóсить.
 Стрепенúв ся сїромаха:
 І гóлий і бóсий,
 Та на вóлі й бїльш нїчóго
 У Бóга не прóсить.
 20 Пострїваїй лиш, мóже, брáте,
 На чужóму пóлї
 Талану тогó попрóсиш
 Та тїєї дóлї...
 Пішов собі тёмним яром
 25 Та співаé йдучи:
 „Ой з-під горї, та з-під кручі
 Ішли мáжі ршучи,⁴⁾
 А за нїми йде та чорнявая,
 Та плаче-рида йдучи.“

¹⁾ Давні вид.: скалами, попр. в Ж ²⁾ Давні вид. при камені.

³⁾ Давні вид. на калині. ⁴⁾ В автогр. Ішли мажери плюти.

- 30 Ужé як хочете хоч ла́йте,
Хоч і не ла́йте й не чита́йте,
Про мене! Я і не прошу́,
Для себе, бра́тки, спишу́,
Ще раз те оли́во потра́чу,
35 А мо́же дасть Бог і запла́чу,
То й бу́де з мене... Ну́мо знов!

- Поки́нув ма́тірь і госпо́ду,
Поки́нув жі́нку, — жаль, та й го́ді!
На Бесара́бію пішо́в
40 Отсе́й коза́к. Погна́ло го́ре
До мо́ря піти. Хоч гово́рять:
Аби́ файда́ в рука́х була́,¹⁾
А хло́па, як тогó вола́
У плуг голо́дного ви́ряжеш.
45 Троха́ лишéнь чи так?
Ще з-ма́лку з ма́тірью старо́ю
Ході́в з то́рба́ми сей коза́к.
Ота́к і ві́ріє сирото́ю
У на́ймах. Ска́зано, ша́рпа́к.
50 То й одру́жив ся собі́ так:
Узя́в хоро́шу, та убо́гу, —
Звича́йне, на́ймичку. А пан...
(І нетала́н наш і тала́н,
Як ка́жуть лю́ди, все од Бо́га!)
55 Нагле́дів, кля́тий! Па́нські о́чі!
Та й ну гості́нці засила́ть.
Так і гості́нців бра́ть не хо́че,
Не хо́че й па́на закоха́ть.
Що тут робі́ть? За чоло́віка,
60 Укороти́вши йому́ ві́ка, —
А жі́нку мо́жна привіта́ть.
Трохи́ не ста́ло ся ота́к.
До ні́тки зві́в ся мій коза́к,
Усе́ на па́нщині прокля́тій,
65 А був хазя́їн.

¹⁾ Доси друк. Аби оранда; файда або фанда — батіг.

А жіночку свою любів,
І — Господи єдиний! —
Як те паня, як ту дитину
У намістах водів.

70 Та знеміг ся неборака,
Хоч продаваїи хату
Та йди в найми! Отак його
Отбї пан проклятий
Допік добре! А жіночка,
75 Мов сього їй не знає,
У доброму намістечку
В садочку гуляє,
Як та краля. „Що тут робить?“
Сердега міркує.

80 „Покіну їх та утечу?
Хто-ж їх нагодує?
Хто догляне? Одна старá,
Не здужає встáти,
А другáя молодáя,

85 Дума погуляти.
Як же його? Що дїяти?
Горе моє, горе!“

Та їй пішов торбїну взявши
За сїнєє море
90 Шукáть дблї. Думав прийти,
Та хоч жінку взяти, —
Старá мáти і тут бúde
Вїку доживáти
На госпóдї.

Так отак-то
95 Трапляєть ся в світі!
Думав жити, проживáти
Та Бóга хвалїти,
А довелось на чужїні
Тїлько сльóзи лити,
100 Більш нічого! Нудно йому

На чужо́му полі.¹⁾
Всього́ надба́в робо́тяга,
Та не придба́в до́лі,
105 Талану́ то́го свято́го.

Світ бо́жий немі́лий!
Нудно́ йому́ на чужі́ні,
І добро́ ості́ло.
Хочеть ся хоч подиві́ть ся
110 На сві́й край на мі́лий,
На висо́кії моги́ли,
На степі́ широ́кі,
На садо́чок, на жіно́чку,
Кра́лю каро́бку.
115 Та її попли́в Дні́стро́м на се́й бік
Покі́нувши во́лю,
Бродя́гою. О Бо́же мій!
Яке́ ти, по́ле,
120 Сво́є по́ле, яке́-то ти
Широ́ке, широ́ке,
Як та во́ля!...

При́йшов до-до́му у но́чі.
Стогна́ла ма́ти на печі,
125 А жі́нка у комо́рі спа́ла
(Бо пан незду́жа). Жі́нка вста́ла,
Нена́че пъя́вка та впи́лась
І мов водо́ю зали́лась
Дрі́бніми, як горо́х, слъзо́ами.
130 І се тра́пляєть ся між на́ми,
Що ні́ж на се́рце наставля́,
А сам ці́лує. Ожи́ла
Моя́ серде́шна молоді́ця :

¹⁾ Тут у автогр. стояли з разу три рядки:

Що зовуть, — байду́же,
Чи то дома, чи за море́м:
„Ой не шуми́ ду́же!“

Т. автор перечеркнув їх.

- І де ті в Г'оспода взяли ся
135 Усякі штучніі їства!
Самá ж, ненáче¹⁾ неживá,
На плéчі пада. Напоїла
І нагодувала,
І спать його весéлого
140 В комóрі поклála.
Лежить собі неборака,
Думає, гадає,
Як то будем мандрувати,
І тихо дрімáє.
145 А жіночка молодáя
Кінуласть до пána,
Розказála: „Отáк і так!“
Любо та кохáно.
Прийшлиі, взяли сїромáху,²⁾
150 Та й повезлі з дóму
Пройдїсвіта, волоцюгу
Прямо до прийóму.

- І там дóля не кінула:
Дослужівсь до чїну,
155 Та й вернув ся в село своé,
І служить покїнув.
Ужé матїрь поховáли
Громадою лóди,
І пан умér. А жіночка
160 Москóвкою всюди
Хиляєть ся — і по жидáх
І по панáх, бóса.
Найшов її, подивів ся,
І сивоволóсий
165 Підняв рúки калїчені
До свято́го Бóга,
Заридáв, як та дитїна,
І — простів небóгу.

¹⁾ М. А сама мов. ²⁾ М. Назад руки закрутили.

Отáк лю́ди научáйтесь
170 Ворога́м проща́ти,
Як сей не́ук!... Де-ж нам грі́шним
Добра́: сього́ взяти́?

Написа́но над Аралом 1848 р. Друк. у льв. I', ст. 209—213.

- ⟨ І небо невміте і заспані хвилі,
І по-над бєрегом геть-геть
Ненáче п'яний очерєт
Без вітру гнєть ся. Бóже мїлшї,
5 Чи довго бóде ще мїнї
В отсїй незáмкнутїй тюрмі,
По-над отсїм нїкчємним¹⁾ мóрем
Нудїти свїтом? Не говорить,
Мовчїть і гнєть ся, мов живá
10 В степу пожóвкляя²⁾ травá,
Не хóче правдоньки сказáть,
А бїльше нї-в-кого спитáть.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в Основі 1862, кн. VII,
стор. 16.

¹⁾ М. поганим. ²⁾ М. високая.

І віріє я на чужині,
І сівію в чужому краї,
То одинокому мінї
Здаєть ся, кращого немає
5 Нічого в Бóга, як Дніпрó
Та наша сла́вная країна.¹⁾
Аж ба́чу, тільки там добро́,
Де нас нема́. В лиху́ годину
Яко́сь неда́вно довелось
10 Мінї заїхать в Україну,
У те найкращеє село́,
У те, де ма́ти повивала
Мене́ малóго, і в-ночі
На свічку²⁾ Бóгу заробля́ла,
15 Покло́ни тяжкі́ бючі
Пречі́стїй ста́вила, моли́ла,
Щоб до́ля до́брая люби́ла
Її дити́ну... До́бре, ма́мо,
Що ти зарáні спать лягла́,
20 А то б ти Бóга прокля́ла
За мій талáн!

Аж страх погáно
У тїм хоро́шому селї!
Чорні́ше чо́рної землі́
Блукáють лю́ди, повсенхáли
25 Садї́ зелєні́, погни́лі
Біле́нькі хáти, поваля́лись,
Ставі́ бурья́ном порослі́.
Село́ ненáче погорі́ло,

¹⁾ Друк. Вкраїна. ²⁾ М. На свічечку.

Ненáче люди подуріли,
30 Німі на пánщину ідуть
І діточок своїх ведуть.
І я заплакавши назáд
Поїхав зно́ву на чужіну.

І не в однім отім селі,
35 А скрізь на сла́вній Україні
Люди́ у я́рма запрягли
Пані́ лукаві. Гінуть, гінуть
У я́рмах ліцарські сині,
А препогáнії пані
40 Жидáм, братáм своїм хорóбним
Оста́тні продаю́ть штані...

Погáно дуже, страх погáно
В отсї́й пусти́ні пропада́ть ;
45 А ще погáнше на Україні
Диві́тись, пла́кати — і мовча́ть.
А як не ба́чиш то́го ли́ха,
То скрізь, здасть ся, лю́бо, тїхо,
І на Україні добрó :
50 Між гóрами старій Дні́прó,
Ненáче в молоці дитїна,
Красу́ється, любу́ється
На всю Україну ;
А по-над ним зеленіють
55 Ширóкї сéла,
А у сéлах у весéлих
І люди́ весéлі.
Вонó б мóже так і ста́лось,
Як-би не оста́лось
60 Слїду пánського в Україні!...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 242—243.

Не для людій, тієї¹⁾ слави,
 Мерезані та кучеряві
 Отсеї вірші віршую я,²⁾
 Для себе, братія моя!
 5 Мині легшає в неволі,
 Як я їх складаю;
 З-за Дніпра мов³⁾ далéкого
 Слова прилітають⁴⁾
 І стéлять ся на папéрі
 10 Плачучи, сміючись,
 Мов ті діти, і радують
 Одинокóку дúшу,⁵⁾
 Убóгую. Любо мині,⁶⁾
 Любо мині з ними,
 15 Мов бáтькові багáтому
 З дítками малими.
 І радий я і весéлий,
 І Бóга благаю,
 Щоб не приепáв⁷⁾ моїх дítок
 20 В далéкому краю.
 А іноді нагадаю
 Мою Украйну,
 І заплачу. Бóже мiлний,
 Нехай я загiну
 25 У сiй проклятiй пустiнi,
 Та не пустi дiмом
 Дiтiй моїх безталанних
 В ширóкiй пустiнi!

1) В друку і в деяких автографах: і не для слави. 2) М. Мої вірші складаю я. 3) М. І мов з Дніпра. 4) М. долітають. 5) Осв. і пізн. вид. Мою сиру душу, попр. в Б. 6) М. і Ж. Одинокую. І любо. 7) М. і Ж. займав.

Нехай летять¹⁾ до дѳмоньку
30 Легѳнькїї²⁾ дїти,
Та розкажуть, як то тяжко
Було мїні в³⁾ свїті!...
І в сїмьї веселїї тїхо⁴⁾
Дїтїї привїтають,
35 І сївою головою
Батько покиває;
Мати скаже: „Бодаї тїї
Дїти не родїлись!“
А дївчїна подумає:
40 „Я їх полюбїла!“⁵⁾

Написано над Аралом 1848 р. У Основї помилкою Орська крїпость. Друк. зразу в Основї 1861. кн. I, стор. 1—2.

¹⁾ М. ідуть. ²⁾ М. мої любї. ³⁾ Так в М., давн. вид. Було їм на свїті. ⁴⁾ У всїх вид тихїї. ⁵⁾ Ж. Я б його любила.

Кóло гаю в чистім полі
На самій могíлі
Дві тополі висóкїї
Одна́ одну хíлить.
5 І без вітру гоїдають ся,
Мов бóрють ся в полі, —
Отó сестри чарівніці
Отїї тополі.

Закохали ся обїдві
10 В одного Івана.
А Іван, козак звичайний,
Обóх їх не ганьв,
І лицяв ся¹⁾ то з тією,
То з другою лóбо, —
15 Пóки в ярú, у-вечері
Під зелéним дубом
Не зійшли ся усї трóв.
„Отак то ти, кáте,
Знущáєш ся над сестрами!“
20 І пішли шукáти
Трúти-зїлля,²⁾ щóб Івана
Зáвтра отруїти.
Найшли зїлля,³⁾ накопáли
І стáли варїти;
25 Заплакали, заридáли,
Та нема́ де дїтнєсь,⁴⁾
Трéба варїть!

¹⁾ В давн. вид. А лицяв ся. ²⁾ М. Того зїлля. ³⁾ М. його.
⁴⁾ В М. і Ж., Б. А нема.

Наваріли,
Івана отруїли,
І поховали коло гаю
30 В полі на могилі.

І байдуже? Ні, не дуже!
Бо сестри ходили
Що день божий в-ранці рано¹⁾
Плакать над Іваном,²⁾
35 Пóки й самі потруїлись
Тим зіллям поганим.

А Бог лю́дям на нау́ку
Поста́вив їх в полі
На могилі тополями.
40 І тії тополі
На Івановій могилі³⁾
Кóло то́го гаю
І без вітру гойдають ся,
І вітер гойдає.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в Основі 1862,
кн. IX, стор. 1—2.

¹⁾ Осн. Івана струїли; Б. як у нашім тексті. ²⁾ Рядки 25—42
в М. і Ж. мають ось яку форму:

Зілля наварили,
А на завтра в ранці рано
Івана отруїли.
Поховали коло гаю
В полі на могилі
Того Івана сердешного,
І сестри ходили.

³⁾ М. за Іваном. ⁴⁾ Осн. Над Іваном на могилі; беремо з М.

Як-би мнї черевїки,
То пішла б я на музїки.
Гóренько моє!
Черевїків немає,¹⁾
5 А музїка грає, грає,
Жáлю завдає!

Ой підú я бóса пóлем,
Пошукаю свою дóлю.
Дóленько моя!
10 Глянь на мене чорнобріву,
Моя дóле неправдїва!
Безталáнна я!

Дівчáточка²⁾ на музїках
У червóних черевїках,
15 Я світом нужú...
Без роскóпшї, без любóви
Зношú свої³⁾ чóрні брóви,
У нáймах зношú!...

Написано над Аралом 1848 р. В перве друк в Народномъ
Чтенїи 1859, кн. 5, стор. 168 і Основі 1862, кн. II, 1—2.

1) У Ром. Я не маю. 2) М. Люди добрі. 3) М. мої.

І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари, —
Безталанна я!¹⁾

5 Тяжко на-світі жить²⁾
І нікого не любіть,
Оксамітові жупани
Одинокій носіть!

Полюби́лась би я,
10 Одружи́лась би я
З чорнобрівим сиротою,
Та не во́ля мо́я!

Ба́тько, ма́ти не сплять,
На сторо́жі сто́ять,
15 Не пуска́ють саму́ мене́
У садочок гуля́ть!

А хоч пу́стять, то з ним,
З руди́м, ко́сим стари́м,³⁾
З мо́їм не́любом бага́тим,
20 З мо́їм во́рогом злим!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в „Народномъ Чтеніи“ 1860, кн. 1, стор. 145—146.

¹⁾ М. безталаная я. ²⁾ Досі: Тяжко. важко, автогр. Б. Тяжко-тяжко. Варіант беремо з М. ³⁾ Беремо з М., досі було: З препоганим.

Полюбíла ся я,
Одружіла ся я¹⁾
З безталáнным сирото́ю —
Така́²⁾ до́ля моя́!

5 Лю́ди го́рдїї,³⁾ злі
Розрі́зніли, взяли́
Та повéзли⁴⁾ до при́йому,
Оддалі́ в москалі́!

10 І москóвкою я,
Одинóкою я
Старію́ ся в чужі́й хаті́ —⁵⁾
Така́ до́ля моя́!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве в „Народномъ Чтеніи“ 1860, кн. I, стор. 147.

¹⁾ Црась. Полюби́лась би я, Одружалась би. ²⁾ Ж. лиха.
³⁾ М. добрі́й, Ж. Лю́ди горді́ його. ⁴⁾ Ж. Тай привезли. ⁵⁾ Ж. Ну́жу
світом по́під-тинню.

Породила мене мати
У високіх у палатах,
Шовком повилá;
У зóлоті, в оксаміті,
5 Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.

І віросла я на диво¹⁾
Кароока, чорнобрíва,
Білолицяя;
10 Убóгого полюбіла,
Мати заміж не пусти́ла...
Оста́ла ся я

У високіх у палатах
Увесь вік свій дівувати...
15 Недо́ля моя!
Як²⁾ били́на при доли́ні,
В одинокій самотіні
Старію ся я.

На світ бóжий не дивлю́ ся,
20 Ні до ко́го не горну́ ся,
А ма́тірь стару́ —
Прости́ мене, моя́ мати! —
Буду́ тебе проклина́ти,
По́ки не умру́...

Написано над Аралом 1848 р. Друк уперве в Основі 1862,
кн. I, стор. 2—3.

¹⁾ М. Виросла я всім на диво. ²⁾ М. Мов.

- Ої я свóго чоловіка
 В дорóгу послáла,
 А од шинку та до шинку
 Стéжечку топтáла.
- 5 Та до кумі захóдила
 Пшонá позичáти,
 Отíх дítий годувáти
 В нетóпленій хáтї.
- І нагодувáла,
 10 І спáти поклáла,
 Самá пішла до дякá
 Добувáти п'ятакá,
 Та й заночувáла.
- А із Крїму чоловік
 15 Лédве нóги доволїк:
 Воли поздихáли,
 Возї поламáлись,
 З батїжкáми чумáченьки
 До-дóму вертáлись.
- 20 Увійшóв у хáту,
 Удáривсь об пóли:
 Лázять дїти у запїчку
 Голóдні і гóлі.
- „А де вáша, дїти, мáти?“
 25 Сердéшнийї питáє.
 „Тáту! тáту! Нáша мáти
 У шинку гуляє.“

- Ой віострю товариша,
Засу́ну в халя́ву,
Та підú шукáти прáвди
І тієї сла́ви.
- 5 Ой підú я не лугáми
І не берегáми,
А підú я не шляхáми,
А по-над шляхáми.
Та спитáю в жидовíна,
- 10 В багáтого пáна,
У шляхти́ча погáного
В погáнім жупáні,
І у ченця́, як тра́пить ся, —
Неха́й не гуля́є,
- 15 А святé письмó читáє,
Людíй поучáє,
Щоб брат брáта не рíзали
Та не окрадáли,
Та в моска́лї вдовíченка
Щоб не оддавáли.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в льв. вид. II, ст. 245.

- По ўлиці вітер віе¹⁾
 Та сніг замітае,
 По ўлиці по-під тінню²⁾
 Вдова шкандибае
 5 Під дзвініцю, сердэшная,³⁾
 Ру́ки прастяга́ти
 До тых са́мих, до бага́тих,
 Що сі́на в салда́ти
 Поза́торік заго́ліли.
 10 А думала жы́ти,
 Хоч на ста́рість у неві́стки
 В добрі́ адпочы́ти...
 Не⁴⁾ довело́сь!... Віблагала
 Ту́ю копі́йчы́ну,
 15 Та Пречы́стай поста́вила
 Сві́чечку за сі́на.⁵⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве Основа 1862
кн. I, ст. 3.

1) Б. вие. 2) М. Попід тинню з торбиною. 3) М. Під дзвініцею сердешна. 4) М. А. 5) М. та Ж. мають на кінці ще 4 рядки :

Свічечку... За кого?
 За кого ти бьеш поклони?
 За сина, за сина,
 За Івана єдиного,
 За мою дитину.

Ой сяду я під хатою,
На улицю гляну:
Як то тії дівчаточка¹⁾
Без моєї Гапни,
5 Без моєї Ганнусеньки
У хрещика грають?
І грають ся невесело,
І не так співають
Дівчаточка...²⁾ А моєї
10 Голубки немає,
У свекрухи десь воркує,
Мене виглядає.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве Основа 1862,
кн. 1, стор. 4.

¹⁾ М. Як то там тії дівчата. ²⁾ М. Чужі діти.

Закувала зозуленька
В зелéному гаї,
Заплакала дівчинонька —
Дружини немає.
5 А дівочі молодії,
Веселії літа,
Як квіточка¹⁾ за водою
Пливуть з сього світа.
Як би були батько-мати,
10 Та були б багаті,
Булó б комú полюбити,
Булó б комú взяти.
А то нема, сиротою
Отак і загину
15 Дівуючи в самотині
Денебудь під тином.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. лиш половина уперв
в Основі 1862, кн. I, стор. 3—4, друга половина у Вас. Дом. Кри-
тичним Нарисі стор. 254.

¹⁾ Осн. і дальші вид. квіточка.

Ш В А Ч К А.

- „Ой не пьеть ся горілочка,
Не пьють ся й меді;
Не будете шинкувати,
Погані жиді!¹⁾
- 5 Ой не пьеть ся горілочка,²⁾
А я буду пить!
Не будете, вражі Ляхи,³⁾
В Україні жить.
Ходім, батькі отамани,⁴⁾
- 10 У Хвастов в неділю,⁵⁾
Та надінем вражим Ляхам
Кошуненьку білу.
Ні, не білу, а червону...
Ходім, погуляєм,⁶⁾
- 15 Та в пригбді свого батька
Старого згадаєм,
Полковника хвастовського,
Славного Семéна.
Ходім, браті! Не згінете,
- 20 Хлопці, коло мене!“

¹⁾ Льв. і Кож. Прокляті. ²⁾ Льв. і Кож. тее пиво. ³⁾ Льв. і Кож. Не дам же я вражим Ляхам. ⁴⁾ М. брати у неділю, ⁵⁾ М. гуляти. ⁷⁾ Зам. рядків 14—18 в автoгр. М. читаємо:

Ляхів мордувати,
На смерть убивати,
Свого батька козацького
Будем поминати.

- В Переп'яті почували,
В дбсвіта вставали,
Вранці рано у Хвастові
Козакі гуляли.¹⁾
- 25 Приїдї, батьку з Межігоря,
Семéне Палію,
Подиві ся ти на Швачку,
Що він Ляхам дїє.
У твоїому у Хвастові,
- 30 У славному місті
Покотїлись головоньки
Не сто та й не двісті,
А із тисяч шляхетська
Кров почервонїла,
- 35 І оранди і костьобли
І все затопїла.
Тїлько те й не затопїла,
Що цёрков святую:
Отам Швачка з козаками,
- 40 Співá: „алїлу́я!“

¹⁾ Тут і далі кладу в текст лекцію автогр. М. Вид. Кож.
і пізн. мають рядки 21—38 ось як:

В Переп'яті гайдамаки
Нишком ночували,
До схід сонця у Хвастові
Хлоп'ята гуляли.
Приїди з того Межигор'я
Наш славний Палію,
Подиви ся, що той Швачка
У Хвастові дїє.
Добре дїє! У Хвастові,
У славному місті
Покотилось Ляхів, жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі; а майдани
Кров'ю червонїли,
А оранди з костьолами
Мов свічки згорїли.
В самім замку невеличку
Церковку святую
Не спалено. Отам Швачка

Хва́лить Го́спода, весéлий,
І́каже сїдла́ти
Ко́ня сво́го воропо́го,
Ма́є погуля́ти¹⁾
45 У Біхові, сла́вним містї,
З Левче́нком у-ку́ші,
По́топта́ти жи́дівського
І́ шляхе́тського тру́пу.

Написано над Аралом 1848 р. Друк у льв. вид. II, 128—129
і Кож.

¹⁾ М. з разу було: В Біхові гуляти, потім зачеркнено.

Ой не пьють ся шва́, меді,
Не пьеть ся вода́,
Прилучи́лась з чума́ченьком
У степу́ біда́.

- 5 Заболі́ла голо́вонька,
Заболі́в живі́т,
Упа́в чума́к ко́ло во́за,¹⁾
Упа́в та й лежі́ть.

- Із Одеси́ пресла́вної
10 Завезлі́ чуму́,
Покі́нули това́риша, —
Го́ренько йому́!

- Во́лі його́ ко́ло во́за
Пону́ро сто́ять;
15 А із степу́ га́йворони
До його́ летя́ть.

- „Ой не клі́йте, га́йворони,
Чума́цького тру́пу!
Наклюва́вшись подо́хнете
20 Ко́ло мене́ в-ку́пі.

„Ой полеті́ть, га́йворони,
Мої́ спзокрі́лі,

¹⁾ Так лѣв. вид. і Кож. тільки у Ром. возу.

До батечка, та скажіте,
Щоб службу служили,

25 „Та за мою грішну дүшу
Псалтир прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала!“

Написано над Аралом 1848 р. Друк у Льв. П. 245—6.

На у́лиці невéсело,
В хаті́ ба́тько ла́є,
А до вдові́ на до́світки
Ма́ти не пуска́є.
5 Що-ж міні́ робі́ти?
Де міні́ поді́тись?
Чи то з і́ншим полю́бі́тись,
Чи то уто́пі́тись?
Ой наді́ну я серéжки
10 І до́бре намі́сто,
Та пі́ду я на я́рмарок
В неді́лю на мі́сто;
Скаж́у йому́: „Сва́тай мене́,
Або одчепи́ ся!
15 Бо як міні́ у ма́тері,
То лу́чче топі́ть ся.“¹⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в праському вид. I, 298.

¹⁾ Давн. вид. втопіть ся.

У тієї Катерини
Хата на помості,
Із славного Запоріжжя
Наїхали гості:
5 Одін Семєн Босній,
Другий Іван Голій,
Третій — славний вдовиченко,
Іван¹⁾ Ярошенко.
„Зїздили ми Польщу
10 І всю Україну,
А не бачили такої,
Як ся Катерина.“²⁾
Одін каже: „Брате,
Як-би я багатий,
15 То оддав би все золото
Отсій Катерині
За одну годину.“
Другий каже: „Друже,
Як-би я був дужий,
20 То оддав би я всю силу
За одну годину
Отсій Катерині.“
Третій каже: „Діти,
Нема тогó в світі,
25 Чогó б мині не зробити
Для сїєї Катерини
За одну годину.“

1) М. з разу Кіндрат. 2) В автогр. Я се Катерина.

Катеріна задумалась
І третьому каже:
30 „Єсть у мене брат єдиний
У неволі вражій,
У Криму́ десь пропадає.
Хто його́ достане,
То той міні, Запорóжці,
35 Дружиною ста́не!“

Ра́зом повставали,
Коне́й посі́длали,
Поїхали визволя́ти
Ка́триного брата.
40 Один уто́пив ся
У Дніпро́вім гірлі,
Друго́го в Козло́ві
На кіл поса́дили,
Тре́тій, Іва́н Яроше́нко,
45 Сла́вний вдовиче́нко
З лю́тої неволі,
Із Бакчисара́ю
Брата́ визволя́є.

Заскрипі́ли ра́но двє́рі
50 У вели́кій ха́ті.
„Встава́й, встава́й, Катері́но,
Брата́ зострі́чати!“
Катері́на подиві́лась
Та й заголосі́ла:
55 „Се не брат мій, се мій мільй!
Я тебе дурі́ла!“
„Одурі́ла!“ І Ка́трина
До-дóлу скоті́лась¹⁾
Головонька. „Ході́м, брата́,
60 З пога́ної ха́ти!“
Поїхали Запорóжці
Вітер доганя́ти.

¹⁾ Льв. скотила ся

Катерину чорнобріву
В полі поховали,
65 А славної Запоріжці
В степу побратались.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв II, 197—198.

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить.
По долині у вечері
Козак смутний¹⁾ ходить.

5 Ходить він годину,
Ходить він і другу,
Не виходить чорнобрива²⁾
Із темного лігу,

Не виходить зрадливая...
10 А з темного ліса³⁾
З собаками та псарями⁴⁾
Іде пан гульвіса.⁵⁾

Цькують його собаками,
Крутять назад руки,
15 І завдають козакові
Смертельні мук.

У льох його молодого⁶⁾
Той пан замикає,
А дівчину покриткою
20 По світу пускає.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 138.

1) М. і Ж. собі. 2) М. дівчинонька. 3) М. і Ж. лісу, Льв. і пізн. вид. А з яру та лісу. 4) М. З рушницею і челядю. 5) М. Виходить пан лисий. 6) М. серденого.

Ой пішла я у яр за водою,
Аж там мільй гуляє з другою.
А другая тая
Розлучниця злая,
5 Багата сусідонька,
Вдова молодая.

А я вчора з нею,
З сїєю змією
В полі плоскїнь вибірала,
10 Та все й розказала:
Що як мене любить,
Женіти ся буде,
І до себе злюю суку
Просїла в придане.

15 Йване мій, Іване,
Друже мій коханий,
Побий тебе сила божя
На наглій дорозі!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. уперве льв. II, 247.

Не так тії ворогі,
4 Як добрії люди
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять,
5 І попросять тебе в хату,
І будуть вітати
І питають тебе про тебе,
Щоб з тебе сміятись,
Щоб з тебе сміятись,
10 Щоб тебе добити.

Без ворогів можна в світі
Як-небудь прожити,
А сі добрі люди
Найдуть тебе всюди,
15 І на тім світі добряги
Тебе не забудуть.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 247.

Ой люлі, люлі, моя дитино,
В-день і в-ночі...
Підеш, мій сїну, по Україні
Нас кленучї.

5 Сїну мїї, сїну, не кленї тата,
Не помянї!
Менé прокляту — я твоя матї —
Менé кленї!...

Менé не стáne, не йди ти в люди,¹⁾
10 Іди ти в гаї,
Гаї зеленéнькїї штáть не бóде,²⁾
Там і гуляї!

Найдеш у гаї тую калїну,
То пригорнїсь,
15 Бо я любїла, моя дитино,
Її колїсь.

Як пїдеш в сéла, у тїї хáти,
То не журїсь,
А як побáчиш з дїткáми матїрь,
20 То не дивїсь!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в Основі 1862, I. ст. 5

¹⁾ Оси. між люде. ²⁾ Оси. Гаї не спитає й бачить не буде.

Ой чо́го ти почорніло,
 Зеленеє по́ле?
 Почорніло я од крoві
 Та за ва́шу¹⁾ во́лю.
 5 Круг містечка Берестечка
 На чотири мільї
 Мене сла́вні Запорoжці
 Сво́ім тру́пом вкрили.
 Та ще мене гайворони
 10 Укрили з півно́чи,
 Клюо́ть о́чі коза́цькії,
 А тру́пу не хо́чуть.
 Почорніло я зелене
 Та за ва́шу во́лю.
 15 Я знов б́уду зеленіти,
 А ви вже ніко́ли
 Не вірвете ся²⁾ на во́лю,
 Б́удете ора́ти
 Та орю́чи у кайданах³⁾
 20 Дб́лю проклина́ти...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. в Основі 1861, кн. VII.
 стор. 1.

¹⁾ Осн. За вольную. ²⁾ Осн. вернете ся. ³⁾ Осн. Мене стиха,
 та орючи.

Туман, туман долиною,
Добре жити з родиною,
А ще лучче за горюю
З дружиною молодюю.

5 Ой піду я темним гаєм,
Дружиноньки пошукаю.
„Де ти? де ти? озові ся!
Прийді, серце, пригорні ся!

„Нумо, серце, лицяти ся,
10 Та поїдем вінчати ся,
Щоб не знали батько, мати,
Як нас буде піп ввязати.“¹⁾

Одружилась, заховалась...
Бодай була не кохалась!
15 Легче було б в труні гніти,²⁾
Як з тобою в світі жити.³⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк Основа 1862. кн. I,
ст. 4—5.

¹⁾ Осн. Де ми будем почувати. ²⁾ Осн. самій жиги. ³⁾ Осн. битись.

У неділеньку у святую,
В д'ясвітнюю годіну
У славному, преславному
Місті Чигиріні

- 5 Задзвоніли в усі дзвони,
З гармати стріляли,
Превелібную громаду
До-купи скликали.

З святими корогвами¹⁾

- 10 Та з пречестними образами
Народ з попами
З усіх церкв на гору йде,
Мов та б'ожа бжолá гуде.²⁾
З монастиря святого

- 15 У зóлоті аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафіст читає,
Покло́ни покладає.

Поважно та тихо

- 20 У раннюю пору
На висóку гору
Сходілись полкóвники
І військо, як море,
З знаменами, з бунчугами

- 25 З лу́гу виступало,
Та на тру́бах вигравало,
І на гóрі разом стало.

Замóвкли гармати,
Онїміли дзвони,

¹⁾ М. з разу: образами, потім попр. коровгами [sic!] ²⁾ М.
пчола.

- 30 І громада покладась
Земнії поклони.
Молѣбствіє архимандрит
Сам на горі править,
Святого Бога просить, хвалить,
35 Щоб дав їм мудрості дознати,
Гетьмана доброго обрати.
І одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана,
Преславного Лободу Івана,¹⁾
40 Ліцаря старого
Брата військового.
У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
45 Знаменами, бунчугами
Гетьмана укріпили.
Гетьман старий ридась,
До Бога руки здіймась,²⁾
Три поклони покладась
50 Великій громаді
І мов дзвоном дзвонить,³⁾
Говорить :
„Спасібі вам, панове молодці,
Преславнії Запорозці,
55 За честь, за славу, за повагу,
Що ви мині учинили!
А ще б краще ви зробили,
Як-би замість старого
Та обрали молодого,
70 Завзятого молодця,
Преславного Запорозця
Павла Кравченка Наливайка.
Я стар чоловік, нездужаю встати,
Буду йому пораду давати,
75 По-батьківськи научати,
Як на Ляха стати.

¹⁾ Давн. друки Івана. ²⁾ М. знімась. ³⁾ М. з дзвоном.

Тепер преліотая годіна
На на́шій сла́вній Україні:
Не міні вас, бра́тця,
80 На Ля́ха водіти,
Не міні тепер старо́му
Булаву́ носіти.
Нехайі но́сять Налива́йко
Козака́м на сла́ву,
85 Щоб ляка́лись вражі Ля́хи
У своїй Варша́ві!“

Грома́да чме́лем загу́ла.
У дзвони́ задзвони́ли,
Гарма́та заревла́
90 І бунчу́гами вкри́ли
Пресла́вного Запоро́жця
Павла́ Кравче́нка Налива́йка.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 115—117.

У перéтику ходіла
По горіхи,
Мірошника полюбіла
Для потіхи.
5 Мельник меле, шеретує,¹⁾
Обёрнеть ся, поцілує —
Для потіхи.

У перéтику ходіла
По опéньки,
10 Лимáренка полюбіла
Молодéнька.
Лимáрь кічку зашиває,
Менé гóрне, обнімає²⁾
Молодéньку.

15 У перéтику ходіла
Я по дрóва,
Та бóндаря полюбіла
Чорнобрóва.
Бóндарь відра набиває,
20 Менé гóрне, пригортáє
Чорнобрóву.

Колі хочеш дóбре знáти,
Моя мáти,
Кого б́удеш по-пéреду
25 З́ятем звáти?
Усіх, усіх, моя мáмо,
У неділеньку зят́ями
Б́удеш звáти.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 248.

1) М. ширитує. 2) З разу: Та до себе пригортає

У неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зіходило,
А я молоденька
На шлях, на дорóгу
5 Невесёлая виходила.¹⁾
Я виходила за гаї на долину,
Щоб не бачила мати,
Того молодого
Чумаченька свого
10 Зострічати.

Ой зострілась я
За тими лозами
Та з чумацькими возами:
Ідуть його воли,
15 Воли половії,
Ідуть, ремигають,
А чумаченька того молодого
Кóло воликів немає.

Ой копали йому
20 В степу при дорóзі
Та притіками яму,
Завернули його у тую рогожу,
Та й спустили Івана²⁾
У ту яму глибокую
25 На високій могилі.
Ой Боже мій, мій, милосердий,
А я так його любила!...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 249.

¹⁾ М. з разу: та виходила. ²⁾ В друк. Івана.

- Не топлю високою
Вітер нагинає,
Дівчиночка одинока
Доблю зневажає.
- 5 Бодай тобі, доле,
У морі втопиться,
Що не даєш міні й досі
Ні з ким полюбітись!
Як дівчата цілують ся,
10 Як їх обнімають,
І що тоді їм дієть ся, —
Я й досі не знаю...
І не знатиму. Ой, мамо!
Страшно дівувати,
15 Увесь вік свій дівувати,
Ні з ким не кохатись.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 250.

Утопта́ла стéжечку
Че́рез яр,
Че́рез го́ру, се́рденько,
На база́р.

5 Продава́ла бу́блики
Козакáм,
Вторгува́ла, се́рденько,
Пья́такá.

Я два ша́ги,¹⁾ два ша́ги
10 Пропила́,
За копі́йку дудника
Найняла́.

Загра́й міні́, дуднику,
На дуду,
15 Неха́й сво́є ли́шенько²⁾
Забуду́!

Отака́ я дівчина,
Така́я!³⁾
Сва́таї мене́, се́рденько,
20 Війду́ я!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 240.

¹⁾ Копія В. три шаги ²⁾ М. свого лишенька. ³⁾ Доси: така я,
скоп. В. має: такая.

І широкую долину,
І високую могилу,
І вечірною годину,
І що снилось, говорилось,¹⁾
5 Не забуду я.

Та що з того? Не побрались,²⁾
Розійшли ся, мов не знались,³⁾
А тим часом дорогії⁴⁾
Літа тії молодії
10 Марне пронеслись.

Помарніли ми обое,⁵⁾
Я — в неволі, ти — вдовобою,
Не живём, а тільки ходим
Та згадуем тії годи,
15 Як жили колись.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у перше в Нар. Читанні
1860 кн. I, 143, потім в Основі 1861, VIII, ст. 1.

¹⁾ М. І що таке говорило. ²⁾ М. розрізнили. ³⁾ М. Розрізнили
люде злії. ⁴⁾ М. А тепер ми помарвіли. ⁵⁾ М. Зосгарілись ми.

На-вгороді коло броду
Барвінок не сходить:
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

5 На-вгороді коло тіну
Сохне¹⁾ на тичині
Хміль зелений; не виходить
Дівчина з хатини.

На-вгороді коло броду
10 Вербá похпїлася:
Зажурилася чорнобріва,²⁾
Тяжко зажурилася.

Плаче, плаче та ридáє,
Як рїбонька бьєть ся,
15 А над нею молодóю
Погáнець смієть ся.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Основа 1861, кн. VII,
стор. 3.

1) М. Вьяне. 2) М. дівчинонька.

Як-би́ мінї, ма́мо, намісто,
То пішла́ б я за́втра на місто;
А на містї, ма́мо, на містї
Там музі́ка грає троїста,¹⁾
5 А дївча́та з парубка́ми
Ли́цяють ся...²⁾ Ма́мо, ма́мо!
Безтала́нна я.

Ой підú я, Бо́гу помолú ся,
Та підú я у найми³⁾ найму́ ся,
10 Та куплю́ я, ма́мо, череві́ки,⁴⁾
Та найму́ я троїсті музі́ки.
Нехайі́ лю́ди не здиву́ють,
Як я, ма́мо, потанцю́ю...
До́ленько моя́!

15 Не дай мінї́ вік дївувати́,
Коси́ мої́ плесті́,⁵⁾ заплі́тати́,
Бровеня́та до́ма зноси́ти,
В самоті́ні ві́ку дожити!⁶⁾
А по́ки я заробля́ю,
20 Чорні́ брóви поли́няють...
Безтала́нна я!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Основа 1861, кн. VII,
стор. 2.

¹⁾ М. Грає, мамо, музика троїста; лъв. Там музика грає.

²⁾ М. Кохають ся. ³⁾ М. в найми. ⁴⁾ М. Зароблю, мамо, на кієники.
Ж. Зароблю там на кієники. ⁵⁾ М. Довгі коси плести. ⁶⁾ М. Од-
нокий вік свій прожити.

„Не хочú я жени́ти ся,
Не хочú я бра́тись,
Не хочú я у за́пічку
Діти́й годувáти.
5 Не хочú я, мо́я ма́ти,
За плу́гом ході́ти,
Оксами́тові жупáни
На ріллі́ носити.
А підú я одружú ся.
10 З мо́ім вірним дру́гом,
З сла́вним ба́тьком за́порóжським
Та з Вели́ким Лу́гом.
На Хорти́ці у ма́тері
Бúду до́бре жи́ти,
15 В окса́міті ході́тиму,
Меді́, ви́на пи́ти!“

Пішо́в коза́к нерозу́мний
Сла́ви добува́ти,
Оста́ла ся сирото́ю
20 Старéнькая ма́ти.
Ої́ згада́ла в неді́леньку
Сіда́ючи їсти:
„Нема́ мо́го си́на Йва́на,
І нема́є ві́сти!“

25 Не че́рез два, не три лі́та,
Не че́рез чоти́ри
Верну́в ся наш За́порóжець,
Як та хі́ря-хі́ря
Обі́драний, обля́таний
30 Калі́кою в ха́ту.

¹⁾ М. з разу: З великим тим лугом.

Отсе тобі Запорóжкя
І сердешна мати!
Нема́ кому́ привітати,
Ні з ким пожу́рїтись, —
35 Тре́ба було́ б молодóму,
Тре́ба б одружїтись.
Ми́ну́ли ся молодїї,
Веселїї лїта,
Нема́є з ким остїлого
40 Сердешна́ пагрїти,
Нема́ кому́ зо́стрїнути,
Загопїти хату,
Нема́ кому́ водї тїї
Калїці́ подати!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. у Кожанч.

Ч У М А.

Чумá з лопáтою ходíла
Та гробовища рíла, рíла,
Та трúпом, трúпом пачиняла,
I „со святíми“ не спíвала;
5 Чи гóродом, чи то селóм
Метé собí, як помелóм.

Весна́. Садóчки зацвілі,
Ненáче полотно́м укрíті,
Росю́ бо́жою умíті
10 Біліють. Вéсело землі,
Цвіте́, красу́єть ся цвітáми,
Садáми тёмними, лугáми...
А лю́ди бíдніі в селі́,
Ненáче зля́кані ягн'я́та
15 Позамикáли ся у хáтах
Та й мруть. По ўлиця́х волі́
Реву́ть голóдні; на горóді
Пасу́ть ся ко́ні, не вихóдять
Нíхто́ загпáть, пагодувáть,
20 Ненáче лю́ди тії сплять.
Засну́ли, дóбре знать заспу́ли!
Святу́ педіленьку забу́ли,
Бо дзвóна вже давно́ не чу́ть.
Суму́ють ко́мини без дíму,
25 А за горóдами, за тíном
Могíли чóрніі расту́ть.
Під хáтами, по-мі́ж садáми
Зашíті в шкúру і в смолі́
Гробокóпателі́ в селі́

- 30 Волóчатъ труши ланцюгами
За царицу і засниають
Без домовіни. Дні минають,
Минають місяці. Селó
На-вік замóвкло, онімло,
35 І кропивóю порóсло.
Гробокопáтелі ходіли,
Та й ті під хáтами лягли:
Ніхтó не вийшов в-рáнці з хáти,
Щоб їх сердéнних поховáти, —
40 Під хáтами і погнилі.

Мов оáзис в чістім полі
Селó зеленіє,
Ніхтó в його не заходить,
Тільки вітер віє
45 Та розно́сить жóвте лістя
По жóвтому полю.
Дóвго воно зеленіло,
Поки люди з поля
Пожаріще не пустили
50 Та не запалили
Селá тогó зелéного.
Згоріло, зотліло,
Пóпел вітром розмахáло,
І сліду не стáло.

55 Отакé-то лю́дям гóре
Чумá виробля́ла!

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. вид II, 216—217.

І знов міні не привезла
Нічого по́чта з Украї́ни!
За грішні́ мабу́ть діла́
Ка́раюсь я в отейі́ пусти́ні
5 Серди́тим Бо́гом. Не міні́
Про тебе́ знать, за що́ кара́юсь,
Та й знать не хо́четь ся́ міні́!...
А се́рце пла́че, як згада́ю
Хоч невесе́лії́ случа́ї
10 І невесе́лії́ ті́ дні́,
Що пронесли́ ся́ на́до мно́ю
В мої́й Украї́ні́ коли́сь.
Колі́сь божи́лись та кля́лись,
Брата́лись, се́стрились зо мно́ю,
15 Поки́ мов хма́ра розі́йшли́сь
Без слі́з, роси́ тії́ свято́ї.
І довело́ ся́ знов міні́
Люди́й на ста́рості́... Ні́, ні́!
Вони́ з холе́ри повміра́ли,
20 А то́ б хоч кла́птик пере́слали́
Того́ папе́ру...

Ой із жу́рби́ та із жа́лю,
Щоб не ба́чить, як чита́ють.
Листи́ тії́, погуля́ю,
25 Погуля́ю по-над мо́рем,
Та розва́жу сво́є го́ре,
Та Украї́ну згада́ю,
Та пісе́ньку заспіва́ю.

Люди скажуть, люди зрадять,
30 А вона менé порáдить,
І порáдить і розвáжить,
І правдоньку мiнi скаже.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. льв. II, 251—252.

- В певолі, в самоті немає,
Нема з ким ду́шу¹⁾ поєднать.
То сам когось²⁾ собі шукаю,
Щоб з ним хоть серцем розмовлять.³⁾
- 5 Шукаєш Бóга, а нахóдши⁴⁾
Такé, що цур йому́ й казать!⁵⁾
Отак то півечать нас⁶⁾ годи
Та безталання! Та ще й те.
Що лїтечко моє святе
- 10 Мину́ло хма́рно, що немає
Ні-же єдиного случаю,
Щоб до-ладу́ було згадать.
Видумуєш, щоб серце вбо́ге
Хоч тихим слóвом розважать, —
- 15 Не лізе в го́лову нічо́го,⁷⁾
Нема з ким ду́шу поєднать!⁸⁾
Бо⁹⁾ їй так хочеть ся, так про́сить
Хоч слóва дóброго...¹⁰⁾ Не чуть!
І мов у полі сніг занóсить
- 20 Неохолóпувшиї тої труп.¹¹⁾

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Основа 1862, кн. VII, стор. 7.

1) Осн. серце. 2) Осн. отсе. 3) Осн. Когось то, з ним щоб розмовлять. 4) Осн. Шукаю... ненахожу. 5) М. Таке, що гріх і розсказати, перв. сором. 6) Осн. Ог що зробили з мене годи. 7) Сї 3 рядки вставлено з автогр. М. 8) Осн. А душу треба розважати, — попр. в автогр. М. 9) Осн. Бо, М. А. 10) Осн. тихого, М. дóброго. 11) Осн. ще, М. то й.

Ой умер, умер батько,¹⁾
 Умерла і мати,²⁾
 Та нема кому в світі³⁾
 Порадоньки дати.⁴⁾
 5 Що міні на світі
 Сироті робіти?
 Чи йти в люди жити,
 Чи йти утопітись?⁵⁾
 Ой піду я в гай зелений,
 10 Та посажу⁶⁾ рута;
 Як що зійде моя рута,
 Останусь я тут.⁷⁾
 Прийде милий⁸⁾ в мою хату
 Хозяїнувати;
 15 А як же ні, то піду я⁹⁾
 Матері шукати.¹⁰⁾
 Посхобила рута,
 В гаї зеленіє,
 А дівчина молодая¹¹⁾
 20 У наймах старіє!¹²⁾

Написано над Аралом 1843 р. Друк. Основа 1861, кн. VII,
стор. 2.

1) Осн. старий батько. 2) Осн. І старенькая. 3) Осн. щирої.
 4) Осн. Тії радоньки. 5) Осн. Чи дома журитись. 6) Осн. Посажу я.
 7) Осн. Остану ся. 8) М. Прийде, прийде. 9) Осн. я піду. 10) Осн.
 Доленьки. 11) Осн. сиротина 12) Осн. марніє. В тексті лекція авт. М.

- Не вернўв ся із походу
Гусáрни-москáль.
Чогó-ж мiнi тогó шкода?
Чогó йогó жаль?
- 5 Що на йóму зкупán кўцiнi,
Що гусáрни чорноўснi,
Що Мáшою звав?
Нi, мiнi тогó не шкода.¹⁾
А марнiв мoя врóда,
- 10 Лўди не берўть;
А на ўлицi дiвчáта
Насмiхáють ся, проклятi,
„Гусáркою“²⁾ звуть!...

Написано над Аралом 1848 р. Друк. Нар. Чтенiе 1859, I,
144—145; Основа 1861, кн. VIII, ст. 2.

¹⁾ Оен. тогó мiнi. ¹⁾ М. Московкою.

У Вільні, гóроді преслáвним
Отсе́ лучіло ся недáвно.
Ще́ був тоді́ (от як на те
Не вбóгаю в віршу сьбóго слóва!)
5 Тоді́ здорóвний-прездорóвний
Зробіли з йóго лазарёт,
А бакаля́рів розігна́ли
За те, що ша́пки не ламáли
У Острійі Бра́мі... Дурня́ знать
10 По по́ходу! Отже́ назва́ть
Єй-Бо́гу я йогó не вмію,
Тогó студéнта — що-ж нам д́я́ть?
То сні́ок був литóвської
Гóрдої граф́ині.
15 І хорóбие, і багáте,
І одна́ дит́ина,
І учі́лось не паничём,
І ша́пку зні́мало
В Острійі Бра́мі. Дóбре бу́ло,
20 Та лі́хо спі́ткало:
Улюбі́ло ся серде́шне
(Бу́ло молодéе)
У жи́дівку молод́ую,
Та й д́умало з не́ю,
25 Щоб сьогó не зна́ла ма́ти,
Звичáйше, побра́тись,
Бо не мóжна ра́ди да́ти.
Що то за прокля́та!
Мов змальóвана сид́ила
30 До са́мої но́чі
Пе́ред вікно́м і втира́ла
Запла́кані о́чі.

Бо й вона такі любіла,
І страх як любіла!
35 Та на бульвар виходила,
І в школу ходіла
Усе з батьком, то й не можна
Було ради дати.
І банкір якийсь із Любська¹⁾
40 Жидівочку сватав.
Що тут на-світі робіти?
Хоч іти топітись
До Закрету, не хочеть ся
Без жидівки жити
45 Студентові. А жид старійі
Ніби тебе знає,
Дочку свою одиначку
В хаті замикає,
Як іде до лавок в-ранці,
50 І найма сторожу,
Стару Рухлю. Ні, небожє,
Рухля не поможє!
Ужє де вона на світі
Роман сей читала
55 З шовковою драбінкою?
І Рухля не знала,
Можє сама догадалась, —
Тільки заходилась
Та сплелá й собі такую,
60 І в-ночі спустилась
До студента на улицу.
І де б утікати?
А вони (звичайне, діти)
Любо цілуватись
65 Кóло воріт заходились.
А жид із надвору
Мов скажєний вбїгає
З сокірою. Гóре!

¹⁾ Доп. Шевч. Любськ, замок над Вілєск.

- Горе тобі, старá мати,
70 Немá твогó сина!
На ўлиці валя́єть ся
Убіта дитина,
Убітая жи́довіном.
Горе тобі, мати!
- 75 Жи́дівочка (де та сіла
Взяла́ ся в дитя́ти?)
Ві́хватила ту сокі́ру
І ба́тькові в гру́ди
Аж по об́ух вгоро́діла!
- 80 Отакé-то чу́до
У тім мі́сті пресла́вному,
У тій Ві́льні ста́лось.
Дивува́лись до́вго лю́ди,
Де вона́ схова́лась,
- 85 Жи́дівочка та гадю́ча,
Що ба́тька убі́ла?
А вона́ в-ночі любéнько
В Ві́лїі вто́пілась,
Бо па́йшли ї́ в За́креті́.
- 90 Там і поховáли.
А гра́фіня без дити́ни
Серде́шна оста́лась;
По́їхала у Рим, ка́жуть,
Та десь опши́лась,
- 95 Та з маркі́зом яки́мсь го́лим,
Ка́жуть, одру́жилась.
Мо́же її́ брéшуть, бо зви́чайне,
На те вони́ лю́ди,
І вдови́цю не забу́дуть,
- 100 І ту́ю осу́дять.

Написано над Аралом 1843 р. Друк. прась. вид. II, 79—82.

Заступила чорна хмара
 Та білу хмару,
 Виступили з-за Лиману
 З Турками Татари;
 5 Из Полісся пляхта лізе,
 А гетьман¹⁾ попобич
 Из-за Дніпра напирас,
 Дурний Самойлович
 З Ромоданом. Мов та галіч
 10 Вкріли Україну
 Та її клюють еліко-мога.
 А ти, Чигирине,
 А ти, старий Дорошенку,
 Запорожський брате.
 15 Нездужави, чи боїш ся
 На ворога стати?
 „Не боюсь я, отамани,
 Та жаль України!“
 І заплакав Дорошенко,
 20 Як тая дитина.
 „Не розсіпдем вражу сілу,
 Не встану я знову!
 Возьміть мої гетьманські
 Клейноди, панове,
 25 Та однесіть Москалеві,
 Нехай Москва знає,
 Що гетьмана Дорошенка
 На світі немає.
 А я, браті Запорожці,
 30 Возьму собі рясу,

1) З разу: дурний.

Та піду́ покло́ни бі́ти
В Межі́горь до Спа́са.“

- Задзвоніли в усї дзвони,
Гармата грімала:
35 У дві ла́ви Задні́прянці
З Моска́лями ста́ли
Аж на мілю. Між ла́вами
Попеслі́ клейно́ди.
Годі́ тобі, Пётре, пі́ти
40 Із Тя́емна во́ду!
Положи́ли ті кле́йно́ди
Попе́нкові в но́ги,
Іді́, Пётре, в Межі́горья
Мо́літи ся Бо́гу!
45 Не пусти́ли Дороше́нка,
У ря́сі пізна́ли,
Закува́ли у кайда́ни,
В Со́сеницю посла́ли;
А з Со́сениці в Яропо́лче¹⁾
50 Віку дожи́вати.
Ота́к тобі довело́ ся,
Запо́ро́жський бра́те!

- Віглянуло над Чигри́ном
Сонце із-за хма́ри,
55 Потягли́ в свої́ улуси
З Ту́рками Тата́ри;
А Ляхі́ з свої́м Чарне́цьким,
З пога́ним Стена́ном
Запали́ли це́ркву бо́жу
60 І ко́сті Богда́на
І́ Тимоше́ві в Су́ботові
Гарне́нько спали́ли,
Та й пішли́ собі́ у По́льщу,
Мов до́бре зробі́ли.
65 А Моска́лі з Ромода́ном
В неді́леньку ра́но

¹⁾ Село біля Москви.

- Пішли собі з попівичем
Шляхом Ромоданом.
Мов орел той приборканий
70 Без крил та без воли
Землі славної Дорошенка
Сидячі в певолі,
Та й умер з нудьги. Остигло
Волочить кайдани.
75 І забули в Україні
Славногo гетьмана.

- Тільки ти, святіи Ростівський,
Згадав у темниці
Свого друга великого,
80 І звелів каплицю
Над гетьманом змурувати
І Бóгу молитись
За гетьмана, панахїду
За Петра служити.
85 І досі ще що-рік божий,
Як день той настане,
Ідуть править панахїду
Над нашим гетьманом
В Ярополчі.

Написано над Аралом 1848 р. Друк. прась. вид. II, 314—316.

Ө. М. ЛАЗАРЕВСЬКОМУ.

- Не до до́му в-ночі йдучи
З кумни́ої ха́ти,
І не спати лягаючи
Згадай мене́, бра́те!
- 5 А як прійде нудьга́ в го́сті
Та й на-ніч зася́де,
Отоді мене́, мій дру́же,¹⁾
Зови́ на пора́ду!
Отоді згадай в пусти́ні
- 10 Далі́ко над мо́рем
Сво́го дру́га весі́лого,
Як він го́ре бо́ре,
Як він свої́ думи́ тії
І се́рце убо́ге
- 15 Захова́вши, ходи́ть собі
Та мо́лить ся Бо́гу,
Та зга́дує Украї́ну
І тебе́, мій дру́же,
Та ино́ді й пожа́рить ся,²⁾
- 20 Звичайне́, не ду́же,
А так ті́лько. На дво́рі, бач,³⁾
Наступа́є свято.
Тя́жко його́, дру́же-бра́те,
Само́му стріча́ти
- 25 У пусти́ні! За́втра ра́но
Зареву́ть дзвіни́ці
В Украї́ні, за́втра ра́но

1) З разу: брата. 2) М. зажурить ся. 3) М. тільки що на дворі.

- До церкви моли́ть ся¹⁾
Підуть люди.²⁾ Завтра ж рано
30 Завіє голóдний
Звір в пустині,³⁾ і повіє
Ураган холодний,
І занесе піском, снігом⁴⁾
Курінь, мою хату.
35 Отак мінї доведеть ся
Свято зустрічати! >
Що ж діяти? На те й ліхо,
Щоб з тим ліхом бітись.
А ти, друже мій єдиний,
40 Як маєш журітись,
Прочитай отсю ціду́лу
І знай, що на світі
Тільки й тяжко, що в пустині,
У нево́лі жити.
45 Та й там живуть, хоч погано...
Що ж діяти маю?
Треба б вмерти, так надія,
Брате, не вмірає!⁵⁾

Написано в Кас-Аралі 24 грудня 1848 р. Друк. в Основі
1862, кн. I, ст. 1—2.

¹⁾ М. Зберуця моли́ця, ²⁾ М. Люде добрі. ³⁾ М. у полі. ⁴⁾ М. снігом білим. ⁵⁾ М. та надія, З нами умірають. Закресл.

Неначе степом чумаки
У-осені верству проходять,
Так і мене¹⁾ минають годи,
А я й байдуже: книжечки
5 Мерéжаю та начиняю
Таки віршами,²⁾ розважаю
Дурнюю голову свою
Та кайдани собі кую,
Як сі добродії дознають...

10 Нехай собі хоч розіпнуть,³⁾
А я без вірши не улéжу;
Уже два годи промерéжав,
І третій в добрий час почну.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. льв. вид. II, 235.

¹⁾ М. Отак мене. ²⁾ М. зразу: неначе писарь. ³⁾ Так М.,
Б. Та вже нехай хоч.

СОТНИК.

I.

У Оглаві...¹⁾ Чи по знаку
Кому сей Оглав білохатий?
Троха лиш! Треба розказати,
Щоб з жалю не зробить сміху.

- 5 Од Борисполя недалєко,
А буде так як Бориспіль,
І досі ще стоїть любенько
Рядок на вігоні тополь,
Неначе з Оглава дівчата
10 Ватагу вийшли виглядати,
Та й стали.

- Буде вже давнó:
Отут бувало із-за тіню
Вилась квасоля²⁾ по тичинї,
І з оболонками вікно
15 В садочок літом одчинялось,
І хата, бачите, була
За тінном, сотникова хата.
А сотник був собі багатий,
То в його, знаєте, росло
20 На обжії харчі, за дитину
Чпесь байстрія, А може й так
Узяв собі старий козак³⁾

1) Оглав з наголосом на О. 2) З разу: Квасоля вєця. 3) З разу: чю дитину.

- Чиню спрítку за дитiну,
Та й доглядáє в затишкú,
25 Як квігочку, чужú дочкú,
А сiна (сóтник був жонáтний,
Та жiнка вмéрла) сiна дав¹⁾
У бúrсу в Киiв обучáтись.
А сам Настúсю пiдждáв,
30 Такi годóванку, щоб з нею
Собi зробiти ся рiдною;
Не сiна з нею поеднáть,
А забандюрилось старóму
Самóму в дúрнях побувáть.
35 А щоб не знáть було нiкóму,
То ще й не рáдив ся нi з кiм.
А тiлько сам собi гадáє.
А жiночки — лихий iх знáє!
Ужé смiяли ся над ним.
40 Вони сю стрáву пóсом чúють.

II.

- Сидiть сóтник на причiлку²⁾
Та дúмку гадáє,
А Настúся по садóчку
Птáшкою лiтáє.
45 То посiдить кóло йóго,
Рúку поцiлує,
То усáми страшéнними
Сiвими пустúє, —
Ну, звичáйне, як дитiна,
50 Пéстує старóго.
А старóму не до тóго,
Иншого якóгось,
Грiховного пестуáння
Старé тiло прóсить.
55 I пáльцями старий сóтник
Настúсини кóси,

¹⁾ Кож. одгв. ²⁾ Кож. остатнi два слова час.

Мов дві гадини великі
До-куни сплітає,
То розплетє, то круг шії
60 Трічі обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає,
Мов кошеня на припічку
З старім котом грає.

Сотник.

65 Та одченись, божевільна!
Дивись лишень: коси
Мов русалка розтріпала.
А чому ти ї досі
Ніколи не виплетєш кісники,
70 Оті, що тїтка привезла?

Настя.

Як-би пустїли на музики,
То я б кісники заплела,
Наділа б жовті черевіки,
Червону б юпку одягла,
75 Заквіччала б барвінком коси...

Сотник.

Стривай, стривай, простоволоса!
Дурненька, де б же ти взяла
Того барвінку заквіччатись?

Настя.

А коло тіну... Там такії
80 Поріє зеленїї та хрещатїї
Та сїнїї, сїнїї, голубїї¹⁾
Зацїв...

Сотник.

Не будеш дівувати!

¹⁾ Кож. синє-синє.

Настя.

А що-ж, умру́ хибá?

Сотник.

Ба ні!

85 А снілось в-осени́ ми́нї,
Тодї як щéши ми щéпили:
Як приїмуть ся, ми́нї приснілось,
Як приїмуть ся, то в-осенї
Ти виїдеши зámіж.

Настя.

Схаменїсь!

90 І щéши вáнї поламáю!

Сотник.

І як барвінок зацвіте...

Настя.

То я її барвінок позривáю!

Сотник.

А од весїлля не втечéши!

Настя.

Ба ні, втечу́, та ще її заплачу. (Плаче.)

Сотник.

95 Дурнá ти, Нáсте, як я бáчу,
І посмія́ть ся не дасї!
Хибá не бáчиш, я жарту́ю.
Підї лиш, скріпку принесї,
Та з ліха гáрно потанцю́єш,
100 А я загрáю.

Настя.

Дóбре, тáту!

І веселéнька шáсть у хáту.

Сотник.

Нї, трóхи трéба подождáть!
Вонó б то так, та от-що, брáте,

Літа не ждуть, літа летять,
105 А думка проклята марою
До серця так і приросла.
А ти вже й скрипку принесла?
Яку-ж ми вчистимо з тобою?

Настя.

Е, ні, стривайте! Цур не грать!
110 А то не буду й танцювать,
Поки барвінку не нарвў
Та не уквіччаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко, рве барвінок, квіччаєть ся і співає. Сотник налагодує скрипку.)

Сотник.

Отже одна вже й увірв́алась!
Стривай, і другу увірвў!

Настя.

(Вертаєть ся заквіччана, співаючи:)

115 Як-би мнї кри́ла, кри́ла
Соколі́нії,
Полеті́ла б я за мнїм
За дружи́ною,
Полеті́ла б у дїбро́ву,
120 У зелє́нній гай,
Полеті́ла б, чорнобро́ва,
За тїхній Дуна́й!

Ш.

(Тим часом, як вона співає, у садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі, в керо́ткому синьому жупанку, в зелених шарарах, з торбиною за плечима і з нагаєм).

Петро.

З тим днем, що сьогодні,
Бо́же помага́й!

Настя.

125 Тату! тату! Петро, Петро
Із Кііва прийшов!

Сотник.

А, відом видати, сліхом сліхати! Чи
по волі, чи по неволі?

Петро.

По волі, тату, та ще й богословом.

Сотник.

130 Ов!

Настя.

Богословом?! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїш ся? (Підходить до сина,
хрестить його і шлує) Боже тебе благослові, моя
дитино! Настусю! Поведи його в покої та
135 нагодуй, бо він ще може й не обідав.

Петро.

Та такі й так. (Іде в світлицю з Настусею).

Сотник (сам).

І дарував же міні Бог
Такé дитя, такого сина!
І богослов ужé... причіна,
140 Причіна мудрая. (Задумуєть ся.) Чого,
Чого я думаю? У попи!¹⁾
А як не схоче, то на Січ!
І там не згіне вражий хлóпець.
Іті лиш в хату. От ще річ:
145 Заставить треба богослова,
Щоб до́ма байдиків не бив,
Щоб він гуляючи навчів
Настусю заповідь, щоб зпóбу
Не довелось дяка наймать,

¹⁾ Кож В попи.

150 Як для покóйної. А знаю,
Без сьóго вже не повінчає
Отéць Хома... Піті сказáть,
А то забúду. (Іде в хату.)

IV.

Житть би, житть, хваліти Бóга,
155 Кохáти ся в дїтях, ---
Так же нї, самóму трéба
Себе одури́ти,
Ожені́ти ся старóму
На такій дитині́!
160 Схамені́ ся, не жені́ ся!
І вона́ загіне,
І сам сівим посмішницем
Бúдеш в свої́й хаті́,
Бúдеш сам отé весі́лля
165 По-вік проклинáти.
Бúдеш плакáть, і ні́кому
Ті сльóзи старéчі
Бúде втёрти. Не жені́ ся,
І гнч не до рéчі.
170 Диві́ ся: рай́ кругóм тебе́
І дїти́ як квіти́, —
За-що ж ти їх молодéньких
Хóчен погубі́ти?
Нї, старій́ мій чепури́ть ся,
175 Аж бри́дко диві́ть ся,
А Насту́ся з богослóвом
Запові́ди вчить ся.
Он диві́ть ся: у садóчок
Війшли́ погуля́ти,
180 У-дво́х собі́ похозя́ють,
Мов ті голубья́та.
А старóго нема́ до́ма,
То їм свої́ во́ля
Награті́ ся. Диві́те ся:

185 Там коло тополі
Стали собі, та й дівлять ся
Одно на другого.
Отак ангели святії
Дівлять ся на Бóга,
190 Як вони́ одно на друге.
І Петрусь питає:

Петро.

Чом же ти отсе, Настусю,
Справді не читаєш?

Настя.

А хиба я школяр, чи що? Не хочú, та
195 й годі!

Петро.

Хоч одну́ невеличку заповідь сьогодні
вівчи, хоч п'яту!

Настя.

І п'ятої, і шостої, ніякої не хочú!

Петро.

То піп і не вінчатиме ніколи, як не
200 вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І з тобою нехай собі... Е, ні! Нехай по-
вінчає!

Петро.

205 Та читай же! А то...

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую, ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш цілуї собі, а я такі не читатиму.

Петро (цілує її і промовляє).

210 Оце тобі раз, оце тобі два.

А сотник виглядає з за тину і входить в хату, не давши знаку.)

Настя (пручаєть ся)

Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде, треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить з хати).

Діти! Годі вже вам учить ся! Чи не
215 час обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату).

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказать!

Отсе дитина! Ні, Настусю!

Я коло тебе захожусь

Тепер, лебедонько, не так.

220 Поки сто раз не поцілує,

Й читать не хоче. А, бурсак!...

Собачий сиңу, знаєш смак!

Ось я тебе попомуштрую

Не так, як в бурсі! Помелом!

225 Щоб духу в хаті не було.

Великий світ наш, не загінени.
Диві ся, нея його личина,¹⁾
Оце-то так, що богослów!...
У бáтька краде! Дóбре, свáту!²⁾
230 Які то стали лóди злі!
А що то дїєть ся у хáтї?
Там знóву, знáть, мої малі
Читáють... Трéба розігнáти.

V.

Отакі бáтькі на світі!
235 На-щó вони дїтям?
На нарúгу пéред Бóгом!
А шацúйте, чтїте,
Поважáйте його, дїти,
Бо то бáтько сівний,
240 Бáтько мúдрий. Дóбре отім
Сіротам щаслівим,
Що не мають отїх бáтьків.
То й не согрїшають.

Настя (вибігає заплакана з хати).

Не даé і побідать,
245 В Кїїв проганяе.
А, Бóже мій мцлостівний,
Що мінї робити?
Помандрую, помандрую! (Дивить ся в хату,
заміра вся).
Ух, який сердитий!
250 Та не вдáрить... А я такі
У Кїїв з Петруеєм
Помандрую, хоч що хочені!
Я не побою ся,
Сéред нóчі помандрую!...
255 А відьма злякаé?
Нї, не зляка. (Загляда знову).

¹⁾ М. диви ся, нея його., так і в Кож. і прась. ²⁾ Так в М.—
Кож. свате.

Сердешненький!
Книжечкі складає
У торбіну і бриль бере.
Прощай, моє любе,
260 Моє серце!... У вечері?
За царину? Буду,
Раньше буду! Ось на, лови!

(Кидає через тиш цвіток).

Чуєш? Дожидай ся ж! (Виходить сотник).

Настя (співає).

„Не ходи, не нуди, не залищай ся!
265 Не сватай, не підуд, не сподівай ся!“

Сотник.

А їй байдуже, мов не знає,
Неначе та сорбка скаче.
Настусю! Чом же ти не плачеш?
Адже-ж Петруся вже немає.

Настя.

270 Дивіте ся, яка печаль!
То їй плачте, коли жаль!

Сотник.

Мині байдуже.

Настя.

А мині
Ще байдужіше, він не мій.
А я вже заповіді знаю
275 Усі до одної.

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає
Отець Хомá ваш голосній.

Сотник.

А повінчаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говорили!
280 Як одговіємось, тоді.

Сотник (цілує її).

Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідко! (Тацюс і приговорює).
У горбх
В чотирьох
285 У-почі ходіла,
У-ночі
Ходячі
Намісто згубіла.

Настя,

Та годі вже вам з тим намістом! Ішли
290 б швидче до отця Хомі, та порадили ся.
От що!

Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіжжю
ж я швиденько, а ти тут, моя любко, по-
гуляй собі тихенько! Та заквіччай ся! Та
295 не жди мене, бо бути має, що я остану ся
і на вечірню. (Цілує її і йде).

Настя.

Добре, добре! Не ждатиму,
Не ждатиму, не ждатиму,
У свитину вдягатимусь,
300 У намісто уберу ся,
Доганятиму Петруся.
Обнімемось, поцілуємось, поберемо ся
за рученьки, та й підем у-двох собі аж у
Київ. Треба заквіччати ся, може в останній
раз! Бо він казав, що у Брбварях і повин-
305 чаємо ся.

(Квіччазть ся і співає).

„Ой підү я не берегом-лүгом,
Зостріну ся з несүженим другом.

- Що на старість одуріє
І все занехаїть.
Отак тепер і з сѳтником.
345 З дурним моїм сталося:
Розігнав дітїй по світу,
А добро осталося,
Немає з ким поділити.
Довелось самому
355 Розкидати, розточити,
І добра нікому
Не зробити ні на шеляг.
І притчею стати
Добрим людам, і охати
360 У холодній хатї
Під кожухом. І нікому
Хату затопити
І вїмести: по смітницї
Ходити, нудити,
365 Пѳки пугач над стрїхою
В вікно не завїє,
А наймичка холодного
Трупу не накрїє
Кожушиною старою.
370 А ключ од комѳри
Із-за пояса украде...

- Отакє-то гѳре
Із сѳтником оцє сталося!
Не минуло гѳду,
375 Як Настусеньки не стало.
А вже на горѳдї
Не остало ся нічого,
Свїнї та телята
Ужє брѳдять. А барвінок,
380 Барвінок хрещатий,
Притѳптанїй кѳло тїну
Засихає, вьяне.
А сам сѳтник у кожусї,
Одѳтлий, поганий,
Кѳло клѳнї похожає.

- 385 І стогі некріті,
І покoї немазані,
І свóлок немітій,
І чéляді нема́ дoма,
І худóби нема́є...
- 390 А наймичка задріпана
Та її та помика́є
Старім па́ном. Так і тре́ба!
Не розганя́й діток,
Сівий дурню! Не до́вго жив
- 395 На сві́й заробіток
Пья́ний со́тник. Ще мину́ло
Лі́то ко́ло світа,
А в-осені́ на у́лиці
Со́тника убі́то,
- 400 А мо́же вмер небора́ка
Од шинка́рки йду́чи.
Байдуже́ ко́му пита́ти!
Забра́ли її ону́чі
До́брі лю́ди, а само́го
- 405 Га́рно поховали́
У лева́ді, і хрестика
Над ним не вкопа́ли.
Аж жаль його́: був бага́тій,
І рідня́ і діти
- 410 Єсть у його́, а ні́кому
Хрест постано́вити.
Уме́р со́тник, і покoї
Згни́лі, поваля́лись,
Все пропа́ло, погіну́ло,
- 415 Ті́лько і оста́лись,
Що топо́лі на вигoні́:
Стоя́ть, мов дівча́та
Війшпи́ з Огла́ва вата́гу
З по́ля вигляда́ти.

Як маю я журити ся,
Докучати лю́дям,
Піду собі світ-за-очі —
Що б́уде, те й б́уде!
5 На́йду до́лю — одружу́ ся,
Не на́йду — втоплю́ ся,
Та не прода́м ся ні́кому,
В на́йми не на́йму́ ся.

Пішов же я світ за-очі...
10 До́ля захова́лась,
А во́леньку лю́ди до́бри
І не торгова́ли,
А без торго́у закі́нули
В дале́ку нево́лю,
15 Щоб не росло́ таке зі́лля
На на́шому по́лі...

Написаю в Кос-Аралі 3 Січня 1849 р. Друк. льв. вид. I,
ст. 243.

< За сонцем хмарошка пливе,
 Чорво́ні по́ли розстилає,
 І сонце спáтоньки іде
 У сі́нє мо́ре й покриває
 5 Черво́ною пелепо́ю
 Мов ма́ти дити́ну.
 Оча́м лю́бо дивува́тись
 І се́рце го́дину,
 Ніби́ се́рце го́ди́ночку
 10 З Бо́гом поговóрить,
 По́ки тумáн не засте́ле
 Ши́ро́кого мо́ря.
 І хма́ро́нку ро́зле́влю¹⁾
 І тьму́ за собо́ю
 15 Розсти́лає тумáн сівни́й,
 І тьмо́ю німо́ю
 Опові́є то́бі ду́шу,
 І не зна́єш, де ді́тись,
 І жде́ш його́, то́го світу́,
 20 Мов ма́тері ді́ти.²⁾

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. льв. I, 243

¹⁾ М. Червоною. ²⁾ М. варіант:

І знову тьма, і не знаєш,
 Де літи ся в світї,
 А ніч темная та чорна,
 І довго до світу.

На-що міні́ женіти ся,
На-що міні́ б́ратись?
Б́дуть з мене молодого
Суєди¹⁾ смі́ятись.
5 „Ожені́в ся.“ — ска́жуть лю́ди —²⁾
Голб́дний і голб́ні,
Занапа́стів наві́женні³⁾
Молод́ю во́лю!“

Вонó й пра́вда. Що-ж д́яти?
10 Навч́ть мене́, лю́де!
Іти́ хиба́ до вас в на́йми?
Чи до-ла́ду бу́де?
Не бу́ду я⁴⁾ чу́жі во́ли
Па́сти, заганя́ти,
15 Не бу́ду я в чу́жій ха́тї
Те́стя⁵⁾ поважа́ти.

А бу́ду я красува́тись
В си́ньому⁶⁾ жу́панї,
На ко́нику вороно́му
20 Пе́ред козака́ми.
Найд́ собі чо́рнобрівку
В сте́пу при доли́нї —
Висо́кую могіло́ньку
На тій Украї́нї.

1) Хата: Козаки. 2) Хата: вони скажуть 3) Хата: нерозумний.

4) Хата: Ой не бу́ду. 5) Хата: Те́щу. 6) Хата: В голубім.

- 25 На весілля товариші¹⁾
Прійдуть погуляти²⁾
Та вінесуть самопáli,³⁾
Привезуть гармати.⁴⁾
Як повезуть молодого⁵⁾
30 У нову⁶⁾ світлицю,
Загомонять самопáli,
І ті⁷⁾ гакерніці.

- Як полóжать молодого⁸⁾
В новій хаті спати,
35 Заспівáє мов⁹⁾ та мати
Велика гармата;
Співáтиме, кричáтиме
Не одну годину,
І рознесé мою¹⁰⁾ славу
40 По всій Україні.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. в Хаті 1859, ст. 79—80
пз. Козацька доля. В текст покладено варіант з автогр. М.

1) Хата: товариство. 2) Х. вийде. 3) Х. винесе. 4) Х. Викричить. 5) Х. понесуть товариша. 6) Х. В нову. 7) Х. Гукнуть. 8) Х. положять отамана. 9) Х. як. 10) Х. тую.

Ой крикнули сірі гуси
В ярú на ставú,
Стáла на все село сла́ва¹⁾
Про ту́ю вдову́.
5 Не так сла́ва, не так сла́ва.
Як той погові́р,
Що заїздів коза́к з Сі́чи
До вдові́ на дві́р;
Вечéряли у сві́тліці,
10 Мед-вино́ пи́лі,
І в кімнаті́ на кровáті
Спочі́ти лягли́.

Не ми́нула сла́ва та́я,
Не ма́рне пішла́:
15 Удові́ця у мясні́ці
Сі́на привела́.
Ви́годувала ма́лого,
До шко́ли дала́,
А із шко́ли його́ взявши,
20 Ко́ня купи́ла;
А ко́ня йому́ купи́вши,
Сіде́льце сама́
Са́мим злото́м окува́ла,²⁾
Шо́вком пови́ла.³⁾
25 Одягла́ його́ в черво́ний
В жу́пан доро́гий,
Посади́ла на ко́ника:
„Гля́ньте, воро́гі!

¹⁾ М. Слава недобрая. ²⁾ Осн. шовком вишивала. ³⁾ Осн.
Злото́м окула.

Подивітєсь!" Та її повелá¹)
зо Копя вздовж селá,
Та її привелá до обóзу,
В військo оддалá,
А самá на про́щу в Київ²)
В черніці пішлá.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. Основа 1861, кн. III,
стор. 3.

¹) М. За поводи. ²) М. А сама остригла коси.

- Як-би тобі довело ся
 В нас попанувати,
 То знав би ти, пане-брате,
 Як їх називати.
- 5 Оціх твоїх безталаних
 Дівчаток накрітих,
 А то верзеш бісі-зна-що,
 Та й думаєш: ми то,
 Ми то людям покажемо
- 10 Оціх безталаних,
 Та навчимо шануватись
 Панічів поганих!
 Шкода й праці! Поки села,
 Поки пані в селах,
- 15 Буть жити, гулятимуть¹⁾
 Покритки веселі
 По шиньчках з москалями, —
 І не турбуйсь, брате!
 Нехай буде так, як буде,
- 20 А ще одну нате²⁾
 Оцю одну непокритку!³⁾
 Слухайте ж,⁴⁾ панята!

Дівчата на луці греблі,
 А парубкі копійці клали,

1) Давн. вид. собі тинятися. 2) Давн. вид.:

Добре, кажу. А все таки
 Невеличку нате.

3) Давн. вид. останнюю. 4) М. А так собі.

- 25 Та знай на сонце позирали,
Та пісенітницю верзлі,
Звичайне, хлопці. А дівчата
Мов ті сорóки цокотáli,
Та знай по воду¹⁾ учацáli
30 У яр погуляти.

- Найкращая з всього села
Давніенько вже у яр пішла
Узявши глечик, та її немає:
А лановійі і не шукає,
35 Мов і не бачить. Не новійі
Оцеї лукавійі²⁾ лановійі!
Старá собáка, та ще її бита.
У бáлці стало щось кричáть,
Побігли хлопці рятувáть:
40 Аж там їх пан несамовітній
Недóліток такé творіть —
Сердешну дівчину мордує;
Сердешна дівчина кричить.³⁾
Прибігли хлопці, не рятують,
45 Боять ся пана. А одні,
Що наймолодшийі озирнувшись
Та вилами пана,
І просадів, мов ту жабу.
Застогнав поганійі⁴⁾
50 Та її опріг ся. Порадилсь,
Далі в гóрод знáти.
Суд наїхав, поховáли,⁵⁾
Попились завзято
Судовикі. Закувáли
55 Хлопця молодóго,
Та в тюрму захвасувáли,⁶⁾
Та її бiльше нічого.

¹⁾ Д. в. : до криниці. ²⁾ М. поганійі. ³⁾ Д. в. : Аж там павч.

⁴⁾ Далі в автогр. М. стоїть:

„Гвалт, ратуйте, люде добрі!“

Ніхто не ратує,

Тільки хлопець. Перехристиньсь.

⁵⁾ Д. в. : поганець. ⁶⁾ Д. в. : подивились. ⁷⁾ Д. в. : заквасували.

- На верстовім шляху в полі
Корчма під вербою
60 Стоїть собі в холодбчку,
А по-під корчмою
Сидять в пугах арестанти:
Троби¹⁾ одпочіти
Позволено бідолахам
65 Та воді нашітись.
Сидять собі, розмовляють,
А де-хто її куняє.
А з-за горі поїзжәне
На шлях влізжають,
70 Аж три трійки. І звичайне,
Коло корчми стали,
Дати коням одпочіти,
Та її дружкі пристали
Співаячи. Ото-ж стали,
75 Молодая встала,
Взяла квартиру оковіти
Та її почастувала
Сердешного невольника
І його сторожу.
80 Коли дивить ся, погляне —
Боже, милий Боже!
Між невольниками в пугах
Тої самий єдиний
Ії мєстник безталанний
85 Несє з України
Аж у Сібір ланцюг, пуга.
А ти будеш тута
У роскоші, і не будеш
Нї знати, нї чути
90 Його плачу всєднєвного!...
Не почастувала
Свого мєстника святого
І не привітала,

¹⁾ Б. сїли.

Тільки глянула на його
95 Та й більше нічого.

По-пéреду поїзжане
Рушили в дорóгу,
А за ними й невóльники
Побрязкали пúтом
100 По-над шляхом, і нікого
Не видно, не чути
Кóло корчми. Одна собі
Пóки-що остáлась
З шинка́ркою. Кругóм неї
105 Дімом розстилáлась
В полі кúрява. І смéрклось
(І вік не великий,
Не тільки день!). На хúторі
Тáнці та музика
110 Аж до півночі. Придáne
Пóстіль пішли слáти
У ко́бру, а молодá
Вийшла мóвчки з хáти,
Та й пропáла. Скрізь шука́ли,
115 До світу шука́ли,
Та не знайшли. Де-ж поділась?
Де? Пóмандрувáла
За невóльником убо́гим
У Сібір... Та й гóді!

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. у льв. вид. II, 199—202

Друга редакція закінчення.

120 Інóв ета́п із гóроду
Та́й став під корчмо́ю
Одпочіти в холодо́чку
Та воді напíтись,
Як то даду́ть! Бо бува́є
125 Далéко носіти,

- То її вибачить такі треба.
А тимчасом стали
Коло корчмі аж три трійки:
Дзвоник бряжчали,
130 Грала музика троїста,
Люди гомоніли
Та весільної співали.
То було весілля.
Молодую везли в хутір,
135 Та так опинілись
Коло корчмі, коні бідні,
Бачте, потемілись.
Он як хропуть! Що ж це сталося?
Плакати перестала
140 Молода їх! Вона того
В залізах пізнала,
Того хлопця молодого,
Що заколов пана, —
Та нікому її не сказала.
145 А придане п'яні
Не пізнали її не бачили,
Як перелягалася
Молода їх арестанта
І як потім стала
150 Розмовлять з ним, і оддала
Перстень молодого
Рестантові. Не бачили
Придане нічого.
Це та сама молодая,
155 Що сеї безталанний
Вірвав вілами у пана,
І несé кайдани,
У Сибір несé за неї.
Як би хоч любілись,
160 То її не жаль було б сїромі.
А то так случилось
Просто з запалу таї годї.
Молодії сїли
Таї поїхали до дому,

- 165 І етап в дорóгу
Забрязкотав кайданами
Помолівшись Бóгу
За молодú, бо молодá
Всіх почастувáла.
- 170 Приїхали, заспівали
Та затанцювáli
До вéчера. А в вéчері
Молодú шукали,
Та не найшли, не дознались,
- 175 Де вона подїлася,
І сльозáми умило ся
Весéле весїлля.
Молодїй той у комóрі
Сам собі почує,
- 180 А молодá за етапом
У СибірЬ маандрúє.

Друк. в Критичнім нарисі В. Доманицького, стор. 272—273.

Зарослі шляхи тернями
На тую Україну,
Мабу́ть я її на віки,
На віки покинув!

5 Мабу́ть міні не верну́тись-
Ніко́ли до до́му,
Мабу́ть міні доведеть ся
Чита́ти само́му
Оці думи... Бо́же мі́лий,

10 Тя́жко міні́ жи́ти!
Маю́ се́рце широче́е,
Ні з ким поді́лити.
Не дав е́сі́ міні́ до́лі,
Молодо́ї до́лі,

15 Не дава́в е́сі́ ніко́ли.
Ніко́ли, ніко́ли!
Не дав се́рця молодого́
З тим се́рцем дівочи́м
Поєдна́ти. Ми́нули ся

20 Мої́ дні́ і но́чі
Без ра́дости молоді́ї,
Так собі́ ми́нули
На чужи́ні! Не найшло́ ся
З ким се́рцем ді́литись,

25 А тепе́р не маю́ наві́ть
З ким поговори́ти.
Тя́жко міні́, Бо́же мі́лий,
Носі́ти само́му
Оці́ думи́ і не ді́літь

30 Ні́ з ким, і ні́кому
Не сказа́ть свято́го сло́ва,
І ду́шу убо́гу

Не радувать, і не корить
Чоловіка злого,
35 І умерти... О Господи,
Дай миї хоч глянуть
На народ отой убогий,
На тую Україну!
Не дай миї згинуть
40 Отут на чужині!

Написано в Киє Аралі 1849 р. Друк. у праськім вид. II, ст.
127—128.

Зацвіла в долині
Червона калина,
Ніби засміялась
Дівчина-дитина.
5 Любо, любо стало,
Пташечка зраділа
І зацебетала...
Почула дівчина,
І в білій свитині
10 З білешкої хати
Вийшла погуляти
У гай на долину.

І ввійшов до неї
З зеленого гаю
15 Козак молоденький.
Цілує, вітає,
За руки хватає.
І йдуть по долині
Тіхою ходюю
20 І йдучи співають,
Як діточок двох;
Під тую калину
Прийшли, посідали
І поцілувались...

25 Якого-ж ми раю
У Боба благам?
Рай у вічі лізе,

А ми в церкву лізем
Заплющивши очі,
30 Такого не хочем!
Сказав би я правду,
Та що з неї буде?
Самому завадить,
А попам та людям
Однаково буде!

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. в Основі 1862, кв. 1,
ст. 5—6.

- У нашім раї на землі
Нічого краңцоґо немає,
Як тая¹⁾ маїти молодая
З своїм дитяточком малим.
5 Быває іноді: дивлю ся,
Дивуюсь дівом,²⁾ і печаль
Охвѣтить дўщю; стає жаль
Минї її, і зажурю ся,
І перєд нею помолю ся,
10 Мов перєд образом святїм
Тиєї маґерї святїї,
Що в мир наш Бѡґа принесла.

- Тепєр її любо, любо жити.
Вона серєд-ночі встає
15 І стережє добрѡ свое,
І дожидає тоґо свѣту,
Щоб знов на його надивїтись,
Наговорїтись. „Це моє,
Моє!...“ і дивить ся на його,
20 І молить ся за його Бѡґу,
І вїйде з дому погулять
Гордїше самої царїцї,
Щоб лю́дям, ба́чте, показать:
„Дивїтєсь, лю́ди, подивїть ся,
25 Моє найкраңце над всімі!“
І ненарѡком іншиї гляне, —
Весєла, рада, Бѡґже мїй!
Несє до дому своґо Йвана,

1) М. се слово нас. 2) М. довго.

І їй здаєть ся, все село
30 Весь день дивило ся на його,
Що тільки й дїва там було,
А бїльше не було нічого.
Щаслівая!...

Лїта минають,
По-трóху дїти виростають,
35 І віросли і розійшлись
На заробітки, в москалі,
А ти остала ся, небóго,
І не остало ся нікого
З тобою дома. Наготі
40 Старбі нічим одягті,
І вітопить зїмою хати;
А ти нездúжаєш і встати,
Щоб хоч огóнь той розвести.
В холодній мóлинн ся оселі
45 За їх, за дїточок...

А ти,
Великомúченице? Села
Минаєш, плачучи в-ночі
І по́лем-сте́пом идучі
Свогó ти сїна закриваєш,
50 Бо ї пташка їноді пізнає
І защебече: „Он байстря
Несé покритка на базар!“

Безталанная! Де ділась
Краса тво́я тая,
55 Що всі лю́ди дивувáлись?
Пропáла, немає!...
Все дитїночка забрала¹⁾
І вигнала з хати,
І ходиш ти заму́чена,²⁾
60 Ніби з хрестá знята.³⁾

¹⁾ Осн. Все забрала дитиночка. ²⁾ Так в М., Осн. І вийшла ти за царину. ³⁾ Так в М., Осн. З хреста ніби знята.

- Старці тебе цурають ся
Нена́че¹⁾ прока́зи,
А вонó такé малéньке,
Вонó ще й²⁾ не ла́зить.
65 І коли-то вонó бу́де³⁾
Грати́сь, і промови́ть⁴⁾
Сло́во „ма́мо,“ вели́кеє,
Найкраще́є сло́во,
Ти зради́єш і розка́жеш
70 Дити́ні⁵⁾ правди́во
Про пани́ча⁶⁾ лука́вого,
І будеш щасли́ва.
Та недóвго, бо не дійде
До зрóсту дити́на,
75 Піде́ собі слі́пця воді́ть,
А тебе́ покі́пе
Калі́кою на розпу́ттї,
Щоб соба́к дражни́ла,
Та ще й ви́лає — за те, бач,
80 Що на сві́т роди́ла,
І за те ще, що так тя́жко
Дити́ну люби́ла...
І люби́тимеш, небо́го,
По́ки не заги́неш
85 На моро́зї ме́жи пе́сами
Де-не́будь під ти́ном!...

- Отім ми́нї і жаль ста́не
Ма́тері небо́ги,
Що вона́ його́ так люби́ть,
90 Так ги́не за його́,
За те ча́до погáнее, —
Занапа́стїть в сві́ті
Найкраще́є добро́ своє́,
Молоді́ лїта.
95 А вонó, бува́є з його́
Не ви́йде нічо́го,

¹⁾ Осн. Мов ти́. ²⁾ М. Що ще і. ³⁾ М. стане. ⁴⁾ М. Грати
ся, промови́ть. ⁵⁾ М. Реска́жеш. ⁶⁾ М. моска́ля.

Або вийде недоблюдок,
Сатанá безрóга.
І нікóли із байстря́ти
100 Не ма́тимо ма́ти
Собі дóброї дити́ни,
Хоч вона́ й бага́та.

Дóбре оти́м па́на́м жи́тти:
Нічо́го не зна́ють,
105 І не зна́ють, як ті ді́ти
У їх ви́роста́ють,
Бо ма́тері там не ма́ють,
А ма́мку найма́ють.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. в Основі 1862, кн. VIII
стор. 1—3.

- На великдень на солóмі
 Прóти сòнця дїти
 Грались собі крашанкáми,
 Та й стáли хвалїтись
 5 Обнóвами. Тому к святкáм
 З лиштвою пошїли
 Сорóбечку, а тїй стьóжку,
 Тїй стрїчку купїли;
 Кому шапочку смушєву,
 10 Чобїткї шкáповї,
 Кому свїтку... Однá тїлько
 Сидить без обнóви
 Сирїточка, рученїята
 Сховáвши в рукава...
 15 „Минї мáти купувáла...
 Минї бáтько справив...
 А минї хрещєна мáти
 Лиштву вищивáла.“
 „А я в понá обїдала!“
 20 Сирїтка сказáла.

Написано в Кос-Аралї 1849 р. Друк. в Основї 1862, кн. II,
 стор. 1.

Було роблю що, чи гуляю,
Чи Бóгу молю ся,
Усе дúмаю про йóго
І чогóсь бою ся.

5 Дурна́ була, молодáя,
Я все виглядáла,
Чи не пле за рунникáми. —
І не сподівáлась,
Що він мене дурну́ дúритъ.

10 А сéрце болíло,
Нíби знáло, що так бúде,
Сказáти не вмíло.
А як-бí було сказáло,
То я ó не любíла,

15 Мóже була б до крини́ці
У гай не ходíла.
А то в-ра́нці і в-вéчери
Ходíла, гуля́ла, —
Доходíлась! Остáла ся,

20 На віки остáлась
Дівувáти. Тяжко́ мінí
У мáтері в хатí
Старíти ся, а сво́ї
Вже хáти не мáти.

25 А ще й дóсї чи роблю́ що,
Чи то так гуля́ю,
Усе дúмаю про йóго,
І самá не зна́ю,

Чого думаю, чого я
зо У той гай ходіла,
І за-що його так довго,
Так тяжко любіла.

Написано в Кос-Аралі 1849 р. Друк. льв. вид. II, ст. 241.

- Буває іноді старій
Не знає сам, чого зрадїє,
Неняче стає молодій
І заспїває, як уміє.¹⁾
- 5 І стає ясно перед ним
Надїя ангелом святїм,
І зоря, молодість його
Вітає весело над ним.
Що-ж се зробїло ся з старїм?
- 10 Чого зрадїв онце? Того,
Що, бачите, старій подумав
Добро якесь комусь зробити.
А що-ж, як зробити? Добре жить
Тому, чия душа і дума
- 15 Добро навчила ся любити.
Не раз такому любо стає,
Не раз барвінком зацвіте.
Отак, буває, в темцу яму
Святєє сонечко загляне,
- 20 І в темній ямі як на те
Зелєна²⁾ травка поростє.

Написано в Кос-Аралі 1840 р. Друк. льв. вид. II, 234.

¹⁾ М. зразу: хоч не вмїє. ²⁾ М. Святаїя.

- Хиба́ само́му написа́ть
Та́кі посла́ніє до се́бе,
Та все до-чи́ста розказа́ть,
Усе́, що тре́ба, що й не тре́ба!
- 5 А то не дїждеш ся його́,
Того́ писанія́ свято́го,
Свято́ї правди́ її од ко́го.
Та й ждати́ не ма́ю од ко́го.
Бо вже́ б, здава́ло ся, пора́!
- 10 Либо́нь уже́ деся́те лі́то,
Як лю́дям дав я „Кобза́ря“,
А їм це́на́че рот за́пшито́,
Нїхто́ її не га́вкне, не лайне́,
Нена́че й не бу́ло мене́!
- 15 Не похва́ли собі́, грома́до,
Без не́ї мо́же оби́дусь,
А ра́ди ждучи́ собі́, пора́ди,
Та ма́буть в ї́му пере́йдучи́
Із моска́лів, а не дїждусь...
- 20 Міні́, бу́ло, аж се́рце млі́ло —
Мій Бо́же ми́лий, як хоті́лось,
Щоб хто-небу́дь міні́ сказа́в
Хоч сло́во му́дре, щоб я знав,
Для ко́го я пишучи́, для чо́го,
- 25 За-що я Вкраї́ну люблю́?
Чи варт вона́ огня́ свято́го?
Бо хоч зоста́рюсь за́тбо́го,
А ще не зна́ю, що роблю́.
Пишучи́ собі́, щоб не міня́ти
- 30 Часа́ свято́го так-на-так,
Та йно́ді старі́й коза́к

- Верзѣть ся грѣшному усѣтній
З своєю волею минї
На чорнім вѣронї-конї.
- 35 А бїльш нїчого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепѣр в далѣкій сторонї...
Чи дѣля так оцѣ зробїла?
Чи мѣти Бѣгу не молилась.
- 40 Як понесла менѣ, що я,
Ненѣче лѣтая змїя
Розтѣптана в степу злихає,
Захода сонця дождѣає?
Отѣк-то я тепѣр терплю
- 45 Та смерть із степу виглядаю.
А за-що? Сїй-Бѣгу, не знаю!
А все такї її люблю,
Мою Україну ширѣку,
Хоч я по їй і одинѣкий
- 50 (Бо, бѣчте, пѣри не пѣйшов)
Аж до погїбелї дїйшов.

- Нїчого, друзе, не журї ся,
В дулевину себе закуї,
Гарнѣнько Бѣгу помолї ся,
- 55 А на громаду хоч наплюї!
Вона капуста головѣта.
А в-тїм, як знаєш, пѣне-брате,
Не дурень, сам собі мїркуї.

Написано в Кос-Аралї 1849 р. Друк. льв. вид. II, 257—258

Дурні та гóрдїї ми лю́ди
На всїх шляха́х, по-всїй-усю́ди,
А хвалимо́сь, що десь-то ми
І над земле́ю і водо́ю,
5 І од пала́т та до тюрмі́
Усе́ царі, а над собо́ю
Аж де́споти, такі́ царі,
І на престо́лі і в нево́лі.
І все-то те по до́брій во́лі,
10 По во́лі ро́зуму горі́ть,
Як той мая́к у сині́м мо́рі,
Чи то в житейські́м. Са́мо так
У нас у ко́стяній комо́рі
Горі́ть розу́мний тої́ мая́к,
15 А ми оли́ви налива́ем,
Та байду́же со́бі співа́ем
Чи то в го́діну, чи в напа́сть.

Орлі́, орлі́ ви сизокри́лі,
Поки́ вам ли́хо не присни́лось,
20 Хоч невели́чке, хоч на час,
А там — під ла́вою в шино́чку
Схова́єтесь у холодо́чку;
Ого́нь небесни́й тої́ погас,
І в ту́ю ко́стяну́ комо́ру
25 Полі́зли сви́ні із-надво́ру,
Мов у ка́люжу, та й сопу́ть.

І до́бре ро́блять, що ку́ють
На ру́ки до́брїї кайдани́,

Та чарки в руки не дають
30 Абб ножа, а то в заранні
Гарненько з лиха б напилісь,
А потім з якалю зариділи
Та батька-матір прокляли
І тих, що до хреста держали,
35 А потім ніж... і потекла
Свиняча кров, як та смола,
З печінок ваших поросячих,
А потім...

Записано в Шевченковім альбомі, друк. у статі Я. П. Забіли
„Автографи і нові твори Т. Г. Шевченка, знайдені в архіві Де-
партаменту Поліції,“ (Україна, 1907, т. III, 1907, стор. 11—12).

- І золоті їй дорогі
 Мінї, щоб знали ви, не жаль
 Моєї долї молодї,¹⁾
 Та іноді така печаль
- 5 Оступить²⁾ дўшу, аж заплачу!
 А ще до того³⁾ як побачу
 Малого хлопчика в селї:⁴⁾
 Мов одірвалось од гілї,
 Одно-однісіньке під тином
- 10 Сидить собі в старій рядниї.⁵⁾
 Мінї здається, що се я,
 Що це-ж та молодість моя!⁶⁾
 Мінї здається, що ніколи
 Вонó не бачитиме вої,
- 15 Святї воленьки. Що так
 Даремне, марне пролетять
 І годó найкращїї лїта.
 Що він⁷⁾ не знатиме де дїтись
 На сїм широкім, вольнім⁸⁾ свїті,
- 20 І⁹⁾ піде в найми. І колїсь,
 Щоб він не плакав, не журївсь,¹⁰⁾
 Щоб він¹¹⁾ де-небудь прихиливсь,¹²⁾
 То оддалуть у москалі...

Написано в Кос-Аралї 1849 р. Друк льв. вид. II, 229.

¹⁾ М. Моєї молодости їй досї. ²⁾ М. осяде. ³⁾ М. А надто (хлопцї). ⁴⁾ М. В селї веселому в рядниї. ⁵⁾ М. Малого хлопчика під тином. ⁶⁾ М. Що це вся. ⁷⁾ М. Що сам. ⁸⁾ М. чуднім, широкім. ⁹⁾ М. А. ¹⁰⁾ М. журив ся. ¹¹⁾ М. сам. ¹²⁾ М. прихилив ся.

Ми в-кúпочці колись росли,¹⁾
 Малéнькими собі любились,
 А мáтері на нас дивíлись
 І говорíли, що колись²⁾
 5 Одружимó їх. Не вгадали!
 Старі зарáнні повмірали,
 А ми малими розійшлись,
 Та вже й не³⁾ сходились ніко́ли.
 Менé по во́лі і невóлі
 10 Носíло всюди, принесло⁴⁾
 Ужé на старість у село,
 У те село, у ту хатíну,
 Де мáти в тяжкую годíну
 На безталáння⁵⁾ понесла.
 15 На безталáння сповила.⁶⁾
 Весéлеє колись село
 Чомусь тепér мінí старóму
 Здавало́сь тёмним і німі́м,
 Таки́м як я тепér старі́м.
 20 І ба́чить ся, в селі́ убогі́м
 (Мінí так ба́чить ся!) нічо́го
 Не віросло і не згнило.
 Таке собі, як і бу́ло:
 І яр і грéбля і топóлі
 25 І над крини́цею верба́
 Нагну́ла ся, як та журба́
 В далéкій, кáторжній⁷⁾ невóлі;

1) Альб. Ш. Ми в купі грали ся, росли. 2) Альб. Ш. Та може думали колись. 3) Альб. Ш. І вже не. 4) Альб. Ш. занесло. 5) Вставка із альбома. 6) М. Гріхом, сердешна 7) Альб. Ш. катаржній.

І став і гребля¹⁾ і вітряк
З-за гаю крилами махає,
30 І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов та гуляє
По-під горюю: по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
35 Мов у раю мої старі.
Хресті дубові посихляло,²⁾
Слова дощем позаливались —
Не мудрі, думаю, слова!³⁾
І не дощем, і не слова
40 Гладесенько Сатурн стирає!...
Нехайі з святими спочивають
Мої старі!...

„А що пак, брате,
Куді пак діла ся ота —
Ота Оксаночка чорнява,
45 Що з нами бігала гулять?“
„Еге, вдовівна кучерява!
Не знаю, як тобі й сказать.
Вона була помандрувала
За москалем, то знов вертала.
50 Така острижена прийшла,
В старій шинелі, помарніла.
Уже либонь і одурила
Та знову десь собі пішла.
Здалась сердешна на ігрище!
55 Сидить було та чепурить ся
Та оченаш собі чита,
Як той школяр, та розпліта
Неначе коси. У черниці,
Казали, в Чигирин пішла,
55 Та думаю, такé ледáщо
І там не треба. Так ні-за-що
Занапастіла ся, звелась.
А що за дівчина була!

¹⁾ Так у альб. Ш., досі: Ставок і гребелька. ²⁾ Давн. посихлялись. ³⁾ Сей рядок лиш у М.

Гак так, що кр́аля! І не вбо́га,
60 Та талану́ Господь не дав.“

В додатку кладемо тут друге закінченє сього віршика :

„Чи жива́
Отá Окса́ночка?“ питаю
У бра́та т́ихо я. — „Яка́?“
„Отá малéнька, кучеря́ва,
Що з на́ми гра́ла ся коли́сь.
65 Чого́-ж ти, бра́те, зажури́всь?“
„Я не жу́рюсь. Помандрува́ла
Отá Окса́ночка в похóд
За моска́лями, та її пропа́ла.
Верну́лась, пра́вда, че́рез год,
70 Та що з то́го? З байстра́м верну́лась,
Остри́жена. Було́ в-ночі
Сиди́ть під ти́ном мов зозу́ля,
Та ку́кає або кричи́ть,
Або тихосе́нько спи́ває,
75 Та ніби ко́си розпліта́є.
А по́тім знов куди́сь пішла́,
Ніхто́ не зна́є, де поді́лась.
Занапасті́лась, одури́ла...
А що за дівчи́на була́!
80 Так-так що кр́аля! І не вбо́га,
Та талану́ Господь не дав...“

„А мо́же дав, та хтось украв
І одури́в свято́го Бо́га...“

Написано на Аралі 1849 р. Друк. льв. вид. II, 239.

- Гото́во! Па́рус розпусти́ли,
Посу́нули по сині́й хвілі́
По-мі́ж куго́ю в Сир-Дарьо́
Байдáру та барка́с чимáлий.
5 Прощáй, убо́гий Кос-Ара́ле!
Нудьгу́ закля́тую мою́
Ти розважа́в такі́ два лі́та.
Спаси́бі, дру́же! Похвалі́сь,
Що лю́ди і тебе́ знайшли́
10 І зна́ли, що з тебе́ зробі́ти.
Прощáй же, дру́же! Ні хвалі́,
А-ні ганьби́ я не сплі́таю
Твої́й пусти́ні; в іншiм кра́ю.
Не зна́ю, мо́же її́ нагада́ю
15 Нудьгу́ коли́шнюю коли́сь...

Написано на Аралі 1849 р. Друк. льв. вид. II, стор. 239.

Дев'ята сестро Аполлона,
Як би буває хоть на час
Ви кінули отой Парнас
Та в степ такі пришкандибали,
5 Коли не в наймах де застріли
Або не хілиште в шинку
З пропийволами чумаками,
Та древніми тимі речами
Хоть ніщечком як би міні
10 Ви розказали-б про царя
Або якого короля
З їх фон-баронами, князями
І їх високими страстями.
Бо вже остіли мужики
15 Та безталанні покритки,
Тай тих уже не стало.
А про журбу та про печаль
Остило і паперу жаль:
Чи є поганыше що на світі,
20 Як та дрюкована нудьга?
Про марне страченні літа
Та про чорнявого врага
З очима ясеними як небо
Голубчики, пишійть для себе,
25 Та не дрюкуйте!

Вже смеркало,
Дивлюсь, шкандибав
На млищах з торбиною
Бабуся сідая,
І пьяненьга, півроку їй.

- 30 „Добрі-вечір сїну!“
„Добрі-вечір — кажу́ — тїтко!“
„Ох, мабу́ть я згїну!
Чи далєко до Парна́са?
Я так утомїлась,
35 Лєдвє, лєдвє несú нóги.
Лїта мої, крїла,
Де ви дїлись, молодїї?
Згїнули, пропáли,
Як ті слáвнїї пїїти,
40 Що óди писáли.
О, тоїдї бу́ло завчєстя!“

„Пострїваїї, бабу́сю!
Хибá ї справдї ти з Парна́су?“

- „І справдї, дїду́сю.
45 Я до тебе поспїшáла
Та в шинку зострїла
Весєлого бакаля́ра.
Трóхи одпочїла
Та вїпили по чáрочцї.
50 Чогóж ти бажáєш,
Мїї гóлубе? Я до тебе.“

„Самá — кажу́ — знаєш.“

- „Отже далєбі забўла!
Пристрїт чи бєшї́ха?
55 Пошєпчємо. Чи на стáрїсть
Нєпєвного лї́ха,
Чорнобрївки забажáлось?“

- „Щур тобї, злнїї гáде,
Старá пáплюго, паєкўдо!
60 От тобї ї порáда!
От тобї ї сестрá з Парна́са!“

Морока таї годї!
Цїж собі, де взяла ся,
А я трохн згѳдом
65 Захожў ся ко̀ло царїв,
Та пїтїлем висѳким
Розмалїю помазаних
І спѳреду її з бѳку“.

Дано отсю другу чи може першу редакцію вступної вірші до Царів аж на сьому місці наслідком незовсім доброго зрозуміння слів д. Доманицького на стор. 232 його „Критичного розсліду“, де читаємо: В автографі М. „Девяга сестро Аполлона“ стоїть за нумером 6, на початку 12-го маленького зшитку. В автографі Б. поезія ця написана заново і те, що в М., можна гвалтати за зовсім окрему поезію“. Автограф Б. був написаний Шевченком у Нижнім Новгороді 1857—58, де Шевченко значно перероблював і поправляв свої давнїйші вірші, отже можливе було припущенє, що й ся друга передмова була тоді „написана заново.“ Але можливо також, що власне та передмова, що стоїть тепер на початку „Царів“, була тою заново написаною віршою, а ся друга була першою. Друкована була ся вірша уперве в праському виданю II, 248—249 у нотці; Романчук пропустив її зовсім. Дословний передрук з автографа дав. Доманицький у своїм „Критичнім розсліду“ стор. 233.

В додатку до отсих віршів із 1849 р. подаємо тут в формі нотки три Шевченкові, а може й не Шевченкові перерібки українських народніх пісень, вписанї його рукою в його рисункових альбомах, відібраних від нього при ревізїї в р. 1850. В альбомах крім отсих трьох пісень вписано їх більше, в повні, або лише вививки. І так у першїм маємо піснї: „У Кїївї на ринку“ (зам. чумаки тут козаки), „О горе менї на чужинї“, „Упцалась я на меду“, „Ой хвалив ся Бондаренко“ (зап. від Гринька Лемпенка), „Під городом Солидоном Мазепа гуляє“ (зап. від Мартина Липського), „Ой пише, пише наш імператор до князя Котляренка“ (від тогож), „Ще не світ, ще й не світає“ (про Саву Чалого, зап. від тогож), далї нїби не Шевченковою рукою вписано пісню „Ой Боже наш, Боже наш єдиний“ і коломийку: „Ой пїйду я до церковї та стану в предняку (очевидна помилка зам. придїлку, в притворї), Ой гляну я раз на Бога, а тричі на дївку“. Далї йде піснї „Гїля, гїля селезень“ і друга „Ой у саду, саду“; початок піснї про Кармелюка та друга „Зїйшла зоря із вечера“, обї написанї чорнилом чужою рукою, і зновже чорнилом „Уливе щука з Кременчука“. У другім альбомі пісенька „Шумить, шумить дїбровонька“, пародня без змін, далї

„Ой на горі по тім боці“, яку подаємо далі, і третя „Хоть годину лосидимо“, уривок довшої пісні, певно не Шевченкової, в якій бракує: що найменше двох рядків, з початку і в середині по рядку 10. Обі ці люки зазначаємо рядками точок, передруковуючи ці три коли не зовсім, то певно хоч полународні пісні. *Ред.*

I.

Ой у саду, саду ходила коконка
Чорпявая, білявая, дзюбатая тронка.

Хоч я і дзюбата, такиж бо я пішна:
Сватай мене, серце моє, яб за тебе вийшла.

Яб за тебе вийшла, яб тебе любила,
Ой яб тобі що суботи кучерики змила.

Кучерики змила та ще й розчесала.
Ой яб тебе, серце моє, ще й поцілувала.

У Почеві 1846, ок. 20.

II.

Ой на горі по тім боці
Гуляли ми у купочці,
Люди заздріі дізнались,
Як пташечок розігнали.
Пішов милий в Україну,
Пішов милий тай загинув,
А я плачу і ридаю,
Свою долю проклинаю,
Боже з неба подиви ся:
Та до мене озови ся:
А чи міні його ждати,
Чи без його умірати?
Дністре, річко кругояра,
Була в мене моя пара,
Тепер пароньки немає,
А я собі молодая,
Молодая, чорнобрива,
Та вдала ся нещаслива.
Марне, марне літа трачу,
Не легшає, хоч і плачу.
Дністре, річко кругогора,
Возьми моє горе, горе,

Нехай люди, люди знають,
Як з кохання умірають.

III.

„Хоть годину посидимо в кюпочці з тобою!“

„Ой остав ся б, моє серце, хоч поговорити,
Та бою ся опізнитись, отаман сердитий.“

„Ой не бій ся, прокину ся до світа, до зорі,
Стоятиме осідланий вороний на дворі.
Осідланий, нашоєний і нагодований,
Вийдеш, сядеш барвіночком в зеленім жупані.“

„Оставай ся вечеряти сама собі в хаті,
Бо досвіта міні треба аж у Січя стати.“

„Ой гиля, гиля, сірії гуси, гиля на Дунай,

Ой знать, що ти їдеш у дальнюю дорогу,
Ведеш за собою коня вороного.“

„Іду я далеко, їду на край світа,
Оставай ся, серце, ти мій маковий цвіте:
Ой біліє в полі трава тирса край могили,
Тож міні постеля широкая розстелилась.
Широкая, серце, та дарма з шириною,
Холодная буде, як та крига зімою.
Одно хиба сонце, поки вітер не віє,
Нагріє постелю, та без мене нагріє.“

„А я, моє серце, аж поки не прибудеш,
Журити ся буду, нехай і знатимуть люде,
Як то ми з тобою щире-вірно любили ся,
Любили ся довго, та як скоро розійшли ся“.

Ми в-осени такі похóжі
Хоч капельку на óбраз бóжній, —
Звичáйне, що не веї, а так,
Хоч де-які.

- Крутії байра́к,
5 Ненáче цїган чóрний, гóлий,
В дїброві вбїтний, áбо спить :
А по до́ліні, по роздо́ллі
Із стéпу¹⁾ перекотпóле
Ягня́точком собі бїжїть.²⁾
10 Бїжїть до річки нїби пїти,³⁾
А річечка малá взяла⁴⁾
Та в Днїпр ширóкий понесла,
А Днїпр ширóкий⁵⁾ на край свїта.
Билїну мóре покотїло,
15 Та й кїнуло на чужнії.

- І жаль тобі її стáне,
Тїєї билїни.⁶⁾
Підеш собі зажу́рївшись
Га́єм по до́ліні...
20 Гаї шепóче, гнуть ся лóзи
В яру́ при дорóзі,
Ду́ми сéрце осїда́ють⁷⁾
І ка́пають сльóзи.
І хóчеть ся сповї́датись,
25 Сéрце розповїти,
І хóчеть ся, Бóже мїлній,
Як хóчеть ся я́їти,

¹⁾ Альбом: У гай. ²⁾ Досї: Рудим ягняточком, беремо з Альб.

³⁾ Так в Альб., давн. До річечки собі напитись. ⁴⁾ Давн. його взяла.

⁵⁾ Давн. у море. ⁶⁾ Давн. Малої. ⁷⁾ Давн. душу.

І любіти Твою правду,
І весь світ обняти!¹⁾

30 Блага тобі, друже добрий,
Як є в тебе хата:
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти.
Хоч дитина маленькая,
35 І то угадає²⁾
Твої думи, заговорить,³⁾
Сам Бог розмовляє
Непорочними⁴⁾ устами.

А тобі, мій одинікні,⁵⁾
40 Мій друже єдиний,
Горе тобі на чужині
Та на самотині!
Хто з тобою заговорить,
Хто розв'яжить горе,
45 Сльози вісушить в неволі?
Бог та степ та море.⁶⁾

Написано в Оренбурзі 1849 р. Друк. льв. вид. II, ст. 236.
Варіанти з записок Шевченкового Альбома, див. Забіла ор. cit. 9—10.

¹⁾ Альб. І любити на с'м світі Брата і не брата. ²⁾ Давн. І воно. ³⁾ Давн. веселі. ⁴⁾ Альб. Немолящими. ⁵⁾ Альб. сі три рядки має так:

А ти, мій єдиний,
Одинокий, безталанний
Друже на чужині.

⁶⁾ Давнійші вид. :

Привітає, гляне?
Кругом тебе простягла ся
Трупом бездиханним
Помарнілая пустиня,
Кинутая Богом.

Лічу в неволі дні і ночі,
І лік забуваю!
О Господи! Як то тяжко
Тії дні минають!
5 А літа пливуть за ними,
Пливуть собі стіха,
Забірають за собою
І добро і лихо;
Забірають, не вертають
10 Ніколи нічого —
І не благай, бо пропаде
Молітва за Богом.

Каламутніми болотами
Між бурьянами за годами
15 Три годи сумно протеклі,
Багато дечого взяли
З моєї темної комори
І в море нішком однесли,
І нішком проковтнуло море
20 Моє не злато-серебрó,
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі,
Тії незримі скрижалі
Незримим писані пером...
25 Нехай гниліми болотами
Течуть собі меж бурьянами
Літа невольничі! А я —
Такая заповідь моя —

Посіжу трішки, погуляю,
30 На степ, на море подивлюсь,
Згадаю дєцц, заспіваю,
Таї знов мерєжать захожусь
Дрібнєнько книжечку. Рушаю.

І четвєртий рік минає
35 Тихєнько, поволї,
І четвєрту начинāju
Книжечку в неволї
Мерєжати. Змерєжаю
Крòвью та сльозами
40 Моє гòре на чужїні,
Бо гòре словами
Не розкажуть ся нікому
Нїколи, нїколи,
Нїде на-світї! Немá слов
45 В далєкій неволї,
Немає слов, немає сльоз,
Немає нїчòго,
Нема навіть кругóm тебе
Велїкого Бòга!
50 Немá на-що подивїтись,
З ким поговорїти;
Жить не хòчеть ся на світї,
А сам мусиш жити!

Мўшу, мўшу, а для чòго?
55 Щòб не губїть дўшу?...
Не варт вона тогò жалю!
Ось для чòго мўшу
Жить на світї, волочїти
В неволї каїдани:
60 Мòже ще я подивлю ся
На мою Україну!
Мòже ще я подїлю ся
Словами-сльозами
З дїбрòвами зелєними,
65 З тэмними лугами.

- Бо немає в мене рóду
На всій Україні,
Та все-такі не ті люди,
Що на цій чужині.
- 70 Гуляв би я по-пад Дніпрóм
По весéлих сéлах,
Та співа́в би свої́ думи
Тіхі, невесéлі.
Даї́ дожити, подиві́тись,
- 75 О́ Бо́же мій мільй,
На лані́ тії́ зелéні
І тії́ моги́ли!
А не дасі́, то донесі́
На мою́ країну
- 80 Мої́ сльóзи, бо́ я, Бо́же,
Я за не́ї гїну!
Мо́же мінї́ на чужині́
Лежа́ть лéгше бóде,
Як іно́ді в Україні́
- 85 Зга́дувати бóдуть!
Донесі́ ж, мій Бо́же мільй,
Або́ хоч надїю
Пошли́ в дóшу! Бо́ нічо́го,
Нічо́го не вдїю
- 90 Убо́гою голово́ю,
Бо́ сéрце холо́не,
Як подóмаю, що́ мо́же
Мене́ похорóнять
На чужині́, і ці́ думи
- 95 Зо́ мно́ю схова́ють,
І мене́ на Україні́
Ніхто́ не згада́є!

А мо́же ті́хо за лі́тами
Мої́ мере́жані́ сльоза́ми
100 І долетя́ть коли́-небу́дь
На Україну́, і паду́ть
Нена́че рóси над земле́ю,
На щі́ре сéрце молодéе,
Сльоза́ми ті́хо упаду́ть.

105 І покшває головою
І буде плакати зо мною,
І може, Господи, мене
В своїй молітві помьяне!

Нехай як буде, так і буде,
110 Чи то плисті, чи то бресті!
Хоч доведеть ся розп'ястись,¹⁾
А я такі мерзкати буду
Тихенько білії листі.

Написано в Оренбурзі 1859 р. Друк. в Основі 1962, кн. III, стор. 2 лише перші 32 рядки, так і лъв. I, 244—245. Вповне у перше в праськім вид. II, 140—143.

¹⁾ С у цьому слові зайве, вистарчить: розп'ястись, та про те лишаємо форму автографа.

- Ми заспівали, розійшлись
Без сліз і без розмови.
Чи зійдемо ся ж знову,
Чи заспівáємо колись?
- 5 А може й те... Та де? Якіми?
І заспівáємо яку?
- Не тут, і певна не такіми,
І заспівáем не таку!
- І тут невесело співали,
10 Бо й тут невесело було,
Та все-такі якось жились,
Принаймні в-купі сумували,
Згадавши той веселий край
І Дніпр той дужний, крутогорий,
- 15 І молодее тее горе,
І молодії той грішній раї.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у льв. вид. II, 253.

Не молила ся за мене,
 Покло́ни не кла́ла
 Моя́ ма́ти, а так собі¹⁾
 Мене́ повива́ла
 5 Співáючи:²⁾ „Неха́й росте́
 Та здоро́вий бу́де!“
 І ві́ріє я, хвалі́ть Бо́га,
 Та не ви́йшов³⁾ в лю́ди.
 Лу́чче бу́ло не родіти
 10 А́бо уто́піти,
 Як мав би я у невóлі⁴⁾
 Го́спода гні́вити.

А я так ма́ло, небага́то
 Благáв⁵⁾ у Бо́га: тілько хату,
 15 Одну́ хати́ночку в га́ю,
 Та дві топо́лі ко́ло неї,
 Та безталáнну мою́,
 Мою́ Окса́ночку, що́б з нею
 У-двох диві́ти ся з горі́
 20 На Дні́пр ширóкий, на ярі́
 Та на лані́ золотопо́лі⁶⁾
 Та на висóкїї моги́ли, —
 Диві́тись, думати, гада́ть:
 Ко́ли-то їх понаспі́али?
 25 Ко́го там лю́ди поховáли?
 І в-двох тихе́нько⁷⁾ заспівáть
 Ту думу́ сýмную, днеда́вну

¹⁾ М. А так собі співаючи. ²⁾ М. Моя мати. ³⁾ В Хаті і авт. Б. виліз, М. вийшов. ⁴⁾ Хата: недолі. ⁵⁾ Копія Жемч. Просив. ⁶⁾ М. золотофилі. ⁷⁾ М. І тихо, тихо.

- Про лицаря, того гетьмана,
Що на огні Ляхі спеклі.
30 А потім би з горі зійшли,
По-над Дніпрóm у темнім гаї
Гуляли б, поки не смеркає,
Покі мир божий не заспе,
Покі з вечірньою зорьою
35 Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене.
Ми б подивілись, помолілись
І розмовляючи пішли б
Вечеряти в свою хатину.¹⁾
- 40 Даєш ти, Господи єдиний,²⁾
Саді³⁾ панам в твоїм раб,
Даєш високіі палати,
Пані⁴⁾ ж несітїі, пузати
На раї твій, Господи, плюють,
45 І нам дивітись не дають
З убогої, малої хати.
Я тільки хаточки⁵⁾ в тім раї
Благав, і досі ще благав,
Щоб хоч умерти на Дніпрі,
50 Хоч на малесенькій горі.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в „Хаті“ 1859 р. стор.
83—84 п з. Хатина.

¹⁾ М. в хаточку свою. ²⁾ Б. з разу: палати; М. і злато. ³⁾ М.
І власть; коп. Ж. в твоєму раї. ⁴⁾ М. Вони. ⁵⁾ Так в М.

ПЕТРУСЬ.

(Поема).

I.

- Булі на хуторі пані,
І пан і пані небагаті,
І дочечка у їх росла,
Уже чимала піднялась,
5 І генерал її засватав,¹⁾
Бо страх хоробшая була,
А генерал був страх багатий.
От і талан Господь послав
На вбогий хутір! Ублагали
10 Царя небесного! Взяли,
Й гарненько одягли,
Та у неділю й повінчали,
І генеральшою назвали,
І цугом в Київ повезли.
- 15 Було на хуторі погане
Мале байстря, свиний пасло,
Петрусем звалось; за²⁾ придане
Вонó за панною пішло
У генеральське село
20 Свиний же пасти, безталанне.

За бálom бал у генерала,
За генеральшою чимала

¹⁾ Осн. посватав. ²⁾ Осн. на.

- Орда панів і паничів,
І генеральша у-ночі
25 Ужé тихенько плакати стала.¹⁾
„Занапастила мене́ ма́ти!
Завьяне²⁾ ма́рие у пала́тах.
Засохне мо́лодість мо́я!“³⁾
„Ти ду́шко пла́чеш?“ — „Хто се? я?
30 Ні, я не плачу.“ — „Знаєш, Ма́ню,
У го́роді тепе́р Арма́ни,
Купи́ собі, Ма́нюю,⁴⁾ шаль!“
„Ми́ні не тре́ба ти́ шалі!“
„Не завдава́й же се́рцю жа́лю!
35 Купи́, голу́бка! Не печаль
Могó ти се́рця! А весно́ю
В Па́риж поїдемо з тобо́ю,
Або́ поїдемо в село́.
Як схоче́ш, се́рце...“
Ті́хо, ті́хо
40 Зіма́ мина́ла, кра́лось⁵⁾ лі́хо,
Та в са́мім се́рці її уляглось
У генеральші мо́лоді.
Поїхали в село́ весно́ю.
В селі́ бенке́ти⁶⁾ загу́лі,
45 А генеральша пла́че-пла́че,
А генерал тогó не ба́чить, —
А всі́ вже ба́чили в селі́.

II.

- З нудьгі́ із двору⁷⁾ погуля́ти
Яко́сь задума́вшись пішла́,
50 Та аж за ца́рину⁸⁾ зайшла́,
Та її ба́чить, що пасе́ ягня́та
Мале́ хлопья́точко в стерні́.⁹⁾

¹⁾ М. Тихенько плакати собі стала. ²⁾ Осн. зівяне, Б. зовяне.
³⁾ Осн. Краса і. ⁴⁾ М. мамашо, Б. мамуню, лишая лекцію Осн. ⁵⁾ Осн.
крилось. ⁶⁾ Так в автогр., в Осн. банкетти. ⁷⁾ М. у поле. ⁸⁾ М. за
плях собі. ⁹⁾ М. Маленький хлопчик. Чи се ти?

- „О гóре, гóренько міні!
Що я робітиму на світі?...
55 Се ти, Петру́сю?“ — „Аже-ж я.“¹⁾
„Ходім до мене! Бúдем жити,
Як там на ху́торі колісь
Жили́, жили́.“ Та й похили́лась,²⁾
Очі́й не зводячи диві́лась³⁾
60 На Петру́ся. „Одні́м-одна́
І вироста́ла й дівува́ла,
І за старо́го генерála
Занапасті́ли, продали́,
І гро́ші в-ку́пі пропи́ли,
65 На вік сві́т бо́жні́ завв́язали!“⁴⁾
І тя́жко-тя́жко заридáла.
„Ході́мо, се́рце,⁵⁾ погуля́ть!
Ході́м, Петру́сю, в сад,⁶⁾ в пала́ти!“
„А хто-ж тут бу́де догляда́ть,⁷⁾
70 Хто попасе́ мої ягня́та?“⁸⁾
„Неха́й хто хо́че!“

Ї́ повелá
Його́ в пала́ти, а в пала́тах⁹⁾
Причепури́ла, одягла́,
А по́тім в шко́лу оддалá.
І лю́бо ї́й.¹⁰⁾ Неха́й раді́є,
75 Поки́ надію́ се́рце грі́є,

1) М. Петрусю? Я... І подивилась.. 2) М. Мов та тополя,
з сироти. 3) М.:

Згадала

Убсгий хутір. Там колісь
Вона убога виростала
І дівувала. Продали.

4) Рядок із автогр. М. 5) М. Петрусю. 6) М. Ходімо в сад, ходім.
7) М. Не пастимеш ягнят, Ж. ягнята. 8) М. А хтож тут пастиме
ягнята? Ж. ягнят. 9) М. В палати хлопчика в постоях. 10) М.
І рада стала. Далі до рядків 75—80 у М. такий варіант:

Злую долю

Ти на Петруся навела.
Та ми не знаємо, що буде,
Що виросте з того зерна,
Що ми посіємо. Ми люди,
А Всемогущий хоч і зна,

Поки́ росте́ з того́ зерна́
Або́ кукі́ль, або́ пше́ниця!
Бо ми не зна́єм, що́ творі́ть ся
У Йо́го там... А Ві́н хоч зна,
80 Та́ нам не ска́же. Як-би́ зна́ла
Ма́туся го́ренько тво́є,
Чи оддала́ б за ге́нерала
Дитя́ єди́неє сво́є?
Ні́, не дала́ б.¹⁾ А в-ті́м — не зна́ю,
85 Бо́ всякі́ ма́тері́ бува́ють.

Ми́нають дні́ собі́ поволі́.
Петру́сь до шко́ли²⁾ та́ із шко́ли
З кни́жками́ ходи́ть та́ росте́;
Сама́ аж ні́би́ молоді́є,
90 І³⁾ ге́нерал со́бі́ раді́є,
Що́ ді́ло, ба́чите, святе́
У-дво́х такі́ вони́ зробі́ли.
Петра́ на во́лю одпусти́ли,
Зімо́ю в Ки́їв⁴⁾ одвезлі́
95 І́ там у шко́лу⁵⁾ оддали́,
І́ там чимало́ поповчи́ли.
Верну́в ся з Ки́йва́ Петру́сь
Ужа́е Петро́м і́ паниче́м,
І́ куче́рі аж по́ плече́,
100 І́ вісипав ся чо́рний вус.
І́ ще... Та́ се́ ще не втече́,
Розка́жем і́ноді́ коли́сь⁶⁾
Про́ те, що́ сні́ло ся⁷⁾ Петро́ві.
А ге́неральші́ чо́рнобро́вій
105 Що́ сні́ло ся тепе́р, оце́
и́ розка́жемо.⁸⁾

III.

Перед іко́ною Пречи́стої⁹⁾
Горі́ть ла́мпада у-ночі́.

¹⁾ Так в М., в Осн. Не оддала б. ²⁾ М. у школу. ³⁾ Осн. А.
⁴⁾ М. У Київ хлопця. ⁵⁾ М. Таї там до школи. ⁶⁾ М. ті сні. ⁷⁾ М.
Які там снили ся. ⁸⁾ Осн. Що снить ся; наш текст із автогр. Б.
⁹⁾ Осн. Перед Пречистою.

- Поклони тяжкій бьючи
110 Вона молила ся, нечистій
Рікою сльози проливала.¹⁾
Вона благала Пресвятую,
Щоб заступила, щоб спасла,²⁾
Щоб одурить їй не дала
115 Пренепорочная. І все,
Молитва їй не допомогла.
Вона сердешна одуріла;
Вона небога полюбила
Свого Петруся. Тяжко їй,
120 Душі³⁾ негрішній, молодій,
Та що-ж робить? Не стало сили,
Сердега разом одуріла.
Та й як його одній святій
Прожити літа молодії?
125 Вони ж не вернуть ся! Як хоч,
А ліхо, кажуть, перескоч,⁴⁾

¹⁾ Так в М., в Осн. Ридала, біла ся, нечистую, Огненную-сльозу лила. Далі в Осн. пропущено 6 рядків, так само і в Льв.

²⁾ Так в М. ³⁾ М. ще раз: Тяжко їй. ⁴⁾ До сих слів у М. додано:

Не Бог судитиме, а люди,
Вони, вони тебе осудять
Своїм неправедним судом.
Петрусю, добрая дитино,
Ти ще не знаєш, неповинний,
Як тяжко на світі любити,
Любити і марне,¹⁾ марне гинуть
І згинуть, віку не доживуть!
Вона, твоя святая мати,
Твоя єдина сестра, —
За неї рад ти умірати
Хоч тричі на день, рад оддати
За неї рай свій молодий!
А більш нічого не даси,
Бо гріх їй серце оддавати.
Та мати бідная твоя!
Неначе лотая змія
За серце грішнее впила ся
Любов нечистая, не раєм,

¹⁾ Ж. любить.

- А то задавить. Генеральна
Не перескочила, бо їй
Хотілось жити молодій!
130 Хотіло ся б... Густенька капа,
Та капа, бачте, то не напа,
А наш несолений куліш,
Як знаєш, так його і їж!
„Петрусью, друже мій єдиний,
135 Моє ти серце, мій ти сину,
Рятуй мене, рятуй, рятуй!
О Мати Божая, розкуй
Мою ти душу!“ — І ридала.
І батька й матір проклинала,
140 І все на світі. А Петрусь,
Її єдина дитина,
Гуляв собі пренеповинний
В саду, та арію якусь
Мугікав стіха. Більш нічого
145 Петрусь не бачив. А небога
Сама не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Або сховатись під водою?
Або принамені розб'ить
150 О стіну голову?...
- „Поїду в Київ, помолю ся,
Молітва може прожене
Діявола... О мій Петрусью!
Молітва не спасе мене.
155 Я у Дніпрі тоді¹⁾ втоплю ся!“

А люгим пеклом розлила ся
По грішній крові. І не знає,
Сама не знає, що робить
І що їй діяти з собою?
Чи то¹⁾ сховатись під водою,
Чи то їй голову розб'ить?

¹⁾ Осн. Я у Дніпрі втоплю ся, беремо з коп. Ж. Шевч.
допр.

¹⁾ Ж. Чи не.

Моліте Господа, дівчата!
Моліте Господа, щоб мати
І вас отак не завдала¹⁾
За генерала, за пала́ти,²⁾
160 І вас отак не продала.
Любіться, діточки, весною,³⁾
На світі є⁴⁾ когó любіть.
Пренепорочною, святою
В малій хатині́ буде жити
165 Любóв та чістая, і́ буде
• Святий покій ваш стерегти
І в домовині.

Що-ж то́ буде
З превосходітельною? Що ти
Тепер робітимеш з собою,
170 З своєю́ божою красою?
Хто стерегти́ме твої́ покій
Украдений твої́м Петру́сем?
Хпба́ архистраті́г? Та й той
Не встереже́ тепер! Бою́ ся,
175 І вимовить бою́сь тепер
Твоє́ грядуще...

IV.

У Київ їздила, моли́лась,
Аж у Почаєві бу́ла;
Чудова́я не помогла́,
180 Не помогла́ свята́я сі́ла.

¹⁾ М. продала ²⁾ М. не дала. ³⁾ М. Моліте Бога, щоб весною. ⁴⁾ М. Господь послав. ⁵⁾ М. Вам буде любо, любо жити.
⁶⁾ Тут у М. ось який варіант:

Любов та́ буде молодою
І непорочною, такою,
Як сон дитини на зорі.
А в осени любити гріх!
То не любов, то пекло́ буде,
І осміють, осудять люди.
І Бог правдивий покара
За чорнобрювого Петра.

А ти аж плакала, молилась,
В село небóга привезла
Свою змію ще гірше люту,¹⁾
Та трóнки в плянечці отрути.²⁾
185 Не їла три дні й не пила
Вернувшись з прóщі, і три ночі³⁾
Не спала; впали кáрі очі,
Засóхли гúби, і в-ночі
Щось хóдя шéпче сміючісь.
190 Аж тиждень так собі нуділа,
А потім трути розвелá
Г⁴⁾ генерáла напоїла,
Та й спать упóравнилась лягла.⁵⁾

„Тенér старóго поховáю,
195 А молодóго привітáю,
Та бóду жить собі та жить,
Петру́ся сéрденько любіть...“
Подумáла, чи то сказа́ла.
Хоті́ла спать, але не спáла,
200 І ждáла світу, і дожи́ть
До світу бóжого бо́ялась.

І задзвоні́ли в-ра́нці ра́по
По генерáлові́й душі́:
Заговорі́ли щось погáне
205 До генерáла іду́чі⁶⁾

¹⁾ Осн. Тай занехаяла. Везла назад гадюку в серці люту.
²⁾ М. І капельку на щось отрути. ³⁾ У М. варіант:

Не спала три дні і три ночі,
Засохли губи, впали очі.
Уже й не молить ся в ночі,
А щось шепоче сміючись.
І з тиждень грішная нудилась,
Сама не знала, що робить,
А потім трути наварила.

⁴⁾ М. Та. ⁵⁾ М. Щоб знав, як дівчину любить. ⁶⁾ М. і Б. За гробом люди.

- Прощатись люди. Аж гуде,
З усіх усід пароду йде,
Та щось шепчуть про отруту
І судовіх непаче ждуть.¹⁾
210 І всі затіхли на мінуту...²⁾
Приїхав суд.³⁾ Ноякі беруть
І генерала розчиняють,
Находять труту в животі.⁴⁾
І на Господньому хресті
215 Уся громада присягає.⁵⁾
Заприсягла. Питає суд:
„Тепер признайтесь,⁶⁾ християне,
Хто пана отруїв?“⁷⁾ Гудуть,
Мов стіха дзвони: „Пані, пані!“
220 Громада зічно загула.⁸⁾

- Тоді⁹⁾ на ганок вихожає
І до громади промовляє
Петрусь, і каже: „Я зробив!
Я генерала отруїв,
225 А ви не знаєте нічого.
А за що? Я вже тебе знаю,
І не скажу вам, люде злії.
Признаюсь може перед Богом.“¹⁰⁾

- Взялі Петруся молодого
230 Та в город в п'ятах¹¹⁾ одвезлі.
Його¹²⁾ недовго мордували
В тюрмі, в суді, а¹³⁾ в добрий час

1) М. має ось який варіант:

Ой не мине Господня кара!
Великим громом упаде
На грішну голову. Мов хмара
Набралось люду, аж гуде.
Та все щось шепчуть про отруту,
І ніби то когось то ждуть

2) Так в М., Осн. і разом стихли. 3) Осн. Приїхали. 4) Осн. І яд
находять. 5) Осн. Громада глухо присягає. 6) Осн. скажіте. 7) Осн.
отруїв його. 8) М. разом заревла. 9) М. Петрусь. 10) З рядки з М.
і Ж. 11) М. і зараз в Клев. 12) М. Петра. 13) М. В тюрмі глибокій.

В кайдани добре закували,
Перегодили про запас.
235 Перехрестівсь отак убранный
І поволік Петрусь кайдани
Аж у¹⁾ Сібір...

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в Основі 1862, кн. VII
стор. 1—6.

¹⁾ М. пг.

- Мині здаєть ся — я не знаю,
А люди справді не вмірають,
А перелізе ще живіе
В свиню або-що, та й живіе,
5 Купаєть ся собі в калюжі,
Мов перш купало ся в гріхах.
І справді так! Мині байдуже
За простих, сїрих сїромах;
Вони і Господом забуті,
10 Так що ж мині тут гріти-дүти?¹⁾
А де оті? Невже в сажах
Годує хам собі на сáло?
А може й так! Добра чимáло
Вони творили на землі!
15 Ріками слюзи розлилі,
А кров моря́ми... Люди знають,
Кого́ году́ють, доглядають.
І що-ж ви скажете: за славу
Лили вони моря́ кроваві,
20 Або́ за себе? Ні! За нас,
За нас, сердешних, мир палили,
Покі́ їх в саж не засадили.
Як-би́ не те, то певше б пас
Свина́р в толоці. Кля́ті, кля́ті!
25 Де-ж слава ва́ша? На слова́х!
Де ва́ше зо́лото, пала́ти?
Де вла́сть вели́кая? В skleпáх,
В skleпáх повáплених катáми
Та́кими-ж са́мими, як ви!
30 Жили́ ви лóтими зві́рми,
І в свині́ перейшли...

1) Доси єї два слова були заступлені точками.

Де-ж ти,
Великомучениче святійі,
Пророче божній? Ти між нами,
Ти приносучий, всюди з нами
35 Вітаєш ангелом святім.
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов,
Про безталанну, про горе,
Або про Бога та про море,
40 Або про марне літу кров
З людий великими катами;
Заплачеш тяжко перед нами,
І ми заплачемо... Жива.
Душа поєтова святая,
45 Жива в святіх своїх речах,
І ми читаю оживаєм
І чуєм Бога в небесах.
Спасібі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив
50 Своєю єдиною, перед Богом
Багато, брате, заробив!
Ти переслав міні в неволю
Поета нашого, на волю
Міні ти двері одчинив.
55 Спасібі, друже! Прочитаю
Собі хоч мало — оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо заспіваю
І Бога Богом назову!

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у лѣв. вид. II, 252—253.

Як-би ви знали, панпчі,
 Де лóди плачуть живучіі,
 То ви б слéгий¹⁾ не творіли
 Та мáрне Бóга б не хвалили
 5 На нáші сльóзи сміючісь.
 За-щó, не знáю, називáють²⁾
 Хатину в гаї тїхим рáєм?
 Я в хаті мучив ся колісь,
 Мої там сльóзи пролились,
 10 Найпéрші сльóзи! Я не знáю,
 Чи єсть у Бóга лóте зло,
 Щоб у тїй хаті не жилó, —
 А хату рáєм називáють!
 Не називáю її рáєм,
 15 Тїї хатїночки у гаї
 Над чїстим стáвом краї села.
 Менé там мáти повилá
 І повивáючи сївáла,
 Свою нудьгú переливáла
 20 В свою дитину. < В тїм гаю,
 < У тїй хатїні, у раю,
 Я бáчив пéкло... < Там невóля,
 Робóта тязкая, нїкóли
 І помолїтись не дають.
 25 Там мáтїрь дóбрую мою
 Ще молодúю у могїлу
 Нуждá та праця положїла;
 Там бáтько плачучи з дїтьми
 (А ми малі булі і гóлі),
 30 Не вїтерпів лихóї долї,

1) Ром. ілілїй. 2) Прась. і Правда: називасм.

- Умёр на панщині... А ми
Розлізли ся межі людьмі,
Мов мишеня́та. Уя до школи
Носіти во́ду школяра́м,
35 Брати́ на панщину ходіли,
Поки́ любі́ їм поголіли,
А сестри... Сестри! Го́ре вам...
Мої голубки молоді́!
Для ко́го в світі́ живе́те?
40 Ви в найма́х віросли чужі́ї,
У найма́х ко́си побіліють,
У найма́х, сестри, й умре́те.
Міні́ аж стра́шно, як згадаю
Оту́ хати́ну край села́.
45 Такі́ї, Бо́же наш, діла́
Ми твóriмо у на́шим ра́ї
На пра́ведній Тво́їй землі́!
Ми в ра́ї пекло́ розвели́,
А в Те́бе дру́гого блага́єм.
50 З брата́ми тихо́ живе́мо,
Лані́ брата́ми¹⁾ оре́мо
І їх слёза́ми полива́єм.
А мо́же й те́ ще... Ні, не знаю́,
А так зда́єть ся, сам всі́...
55 (Бо без тво́єї, Бо́же, во́лі
Ми б не нуді́лись в ра́ї гóлі!)
А мо́же й сам на небесі́
Смі́єш ся, ба́течку, над на́ми,
Та мо́же ра́диш ся з панáми,
60 Як пра́вить мі́ром? Бо диві́сь:!
Он га́й зелéний похилі́всь,
А он з-за га́ю ви́гляда́є
Ставо́к, ненáче полотно́,
А вёрби геть по-на́д ставо́м
65 Тихесенько со́бі купа́ють
Зелéні ві́ти... Пра́вда, рай? •

¹⁾ Зразу в М. Лани ми їми.

А подиві ся та спитаї,
Що там творить ся у тім раї!
Звичайне, радість та хвала
70 Тобі єдиному, святому
За дивнії твої діла...
Отім то й ба! Хвали нікому,
А кров та сльози та хула,
Хула всьому! Ні, ні! Нічого
75 Нема святого на землі!
Минї здаєть ся, що й самого
Тебе вже люди проклялі...

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в Правді 1876, ч. 4,
ст. 125—127 з корретурних листків праського видання тогож року.

- Буває в неволі іноді згадаю
 Своє стародавнє: шукáю, шукáю,
 Щоб чим похвалітись, що й я такі жнив,
 Що й я такі Бóга колисьто хвалів.
- 5 Шукáю, шукáю... Гóсподи б хотілось
 Згадáть хоч що-не́будь! Та оцé й наткну́сь
 На такé погáне, що так і засну́в
 Бóгу не молівшись. От мінí¹⁾ приснілось
 (Свинією заснувши, звичáйне такі́й
- 10 І сон приверзéть ся), ніби край могіли
 Пасу́ я ягнята, а я ще малій.
 Дивлю́ ся: могіла ніби розверну́лась,
 А з не́ї вихóдить ненáче козák,
 Ужé й сивоусий собі неборáк,
- 15 Та і йде до мене... Я собі зверну́лось,
 Щеня́ мов під т́ном; звичáйне, малé,
 То й перелякалось. От мене́ берé
 Ненáче на рúки та несé в могілу,
 А чóрна могіла ще ѓрше розкри́лась.
- 20 Дивлю́ ся, в могіл́ї усé козакі́,
 Які́й безголівний, які́й без рукі́,
 А хто по кол́на ненáче одтя́тий;
 Лежáть собі хлóпці, мов у тéплі́й хаті́.
 „Диві́ ся, дит́но, оцé козакі́!“
- 25 (Ні́би мінí ка́же). „На вс́ій Укра́їні
 Висóкі могіли. Диві́ ся, дит́но,
 Ус́ї ті могіли, ус́ї отакі́

1) М. з разу: Раз мінí.

- Начінені панним благородним тру́пом,
Начінені ту́го. Оце во́ля спить.
- 30 Лягла вона сла́вно, лягла вона в-ку́пі
З на́ми козака́ми. Ба́чиш, як лежи́ть,
Ненáче спові́та... Тут па́на нема́є,
Усе́ ми одна́ко на во́лі жи́ли,
Усе́ ми одна́ко за во́лю лягли́,
- 35 Усе́ ми і вста́нем. Та Бог його́ зна́є,
Колі́-то те бу́де. Диви́ ся ж, дити́но,
Та до́бре диви́ ся! А я розкажу́,
За-що́ Украї́на на́ша ста́ла гину́ть,
За-що́ й я між ни́ми в моги́лі лежу́.
- 40 Ти ж лю́дям розка́жеш, як ві́ростеш, си́ну.
Слу́хай же, дити́но!“

- А по́тім ягна́та
Присни́лись у жи́тті. Ланови́й біжи́ть
Та б'є мене́ до́бре і ніби прокля́тий
Свити́ну здира́є... І до́сі боли́ть,
- 45 Як сон то́ї згадаю́! А як нагадаю́
Козака́ в моги́лі, то й до́сі не знаю́,
Чи то бу́ло спра́вді, чи то бу́ло так
Ма́ра яка-небу́дь. Ми́ні то́ї коза́к
Розка́зував ось що́: „Не знаю́, як
50 Тепе́р Ляхи́ живу́ть
З свої́ми во́льними брата́ми;
А ми брата́ли ся з Ляха́ми,
Аж по́ки тре́тій Сигизму́нд
З прокля́тими його́ ксьондза́ми
55 Не розе́днали нас. Ота́к
Те ли́хо дїяло́ ся з на́ми.

- „Во і́мя Го́спода Христа́
І Ма́тері Його́ свято́ї
Ляхи́ прийшли́ на нас во́йною́,
60 Святи́ божі́ї міста́
Ксьондзи́ скаже́ні оскверни́ли,
Земля́ коза́ча зайняла́сь,

І кровью, сіну, полилась,
І за могілою могіла
65 Неначе гóрнi порослі
На нашій, сїночку, землі.

„Я жив на хуторі...

„Я стар був, немощен. Послав
З табун я коний до обозу,
70 Гармату, гаківниць два вози,
Пшонá, пшениці, що придбав,
Я всю мізерію оддав
Моїй Україні небóзї,
І трьох синів своїх. Нехай,
75 Я думав грішніи перед Бóгом,
Нехай хоть часточка убога
За мене піде, за наш край,
За церков бóжую, за люди,
А я молітись в хаті бóду.
80 Бо вже пездужав, сіну, встать,
Руки на во́рога піднять.

„Зо мíoю, слухай же, остáлись.
Данило, чóра мій, та я,
Та Пріся, дóнечка моя.
85 Воно ще тільки виростáло,
Ще тільки-тільки наливалось,
Мов та черешенька. За гріх,
За тяжкий ма́буть гріх великий
Не дав міні святій Владі́ка
90 Очий нара́дувать старі́х
Моїм дитя́тком.

„Не ходіли
Ксьондзі по сéлах, а возіли
На людях їх з селá в селó.

- Такес-то у нас було!
- 95 Якось їх клятих і до мене
В-ночі на хутір занесло,
А з ними челядь їх скажена,
Та ще драгуни. Дайі міні
Хоч коли-небудь, Боже мілий,
160 На світ Твій віглянуть з могили —
Спряжү всю шляхту на огні!
Воні, воні — не бій ся, сїну! —
Воні, ксьондзі, мою дитїну
З собою в хату завелі,
105 Замкнулись пьяніі... я бачив...
А челядь пьяна полягала
У клуні на солóмі спать,
Драгуни теж. А ми з Данілом
Солóми в сїни наносїли,
110 А клуню прóсто запалїли.
Не встануть, прóкляті, опять
Дітїй козачих мордувать!
Усї до óдного згорїли.
І Прїся бідная моя
115 Згорїла з клятими. А я
На пожарїнци хрест з Данілом
Поставили, та помолїлись,
Заплакали та й потягли
На кóний сївни до обóзу.
120 Синів всїх трьох моїх найшли,
Та в дóбрый час і полягли
Отут укүпі...

- • • • •
„А як ми бїлись, умїрали,
За що ми гóлови складали
125 В оці могили? Бўдеш жить,
То мóже й знатимеш, небоже!
Бо слава здóрово кричить
За наші гóлови... А мóже

І про могіли і про нас
130 З старцями божими по селах
Правдіва дума, невесела
Між людьми ходить...”

Написано в Оренбурзі 1850. Друк. у прась. вид. I, 324—325
і 242—244.

І ста́ном гну́чим і красо́ю
 Пренепоро́чно-молодо́ю
 Старі́ї о́чі веселю́,
 Дивлю́ ся ішо́ді, дивлю́сь,
 5 І чу́дно, мов пе́ред свято́ю,
 Пе́ред тобо́ю помолю́сь.
 І жаль ми́ні старо́му ста́не
 Твоє́ї бо́жої краси́.
 Де з не́ю д́неш ся-єсі́?
 10 Хто ко́ло тебе́ в світі́ ста́не
 Святи́м храни́телем твої́м?
 І хто засту́нить? хто прикри́є
 Од зла люде́ько́го в час лихі́й?
 Хто се́рце чи́стее нагрі́є
 15 Огне́м любо́ві, хто такі́й?
 Ти сі́рота, нема́ ніко́го
 Опрі́че пра́ведного Бо́га.
 Моли́ ся ж, се́рце! Помолю́сь
 І я з тобо́ю.

Що́сь проро́че

20 Ми́ні вже зазпра́є в о́чі,
 І я вже Бо́гу не молю́сь,
 На стан тво́ї гну́чий не дивлю́сь.¹⁾
 Ми́ні вже снить ся, що́ ти ма́ти,²⁾
 Не в оксамі́тах, не в пала́тах
 25 Твоє́ голóднеє дитя́,
 І вья́неш ти. А дні́ летя́ть,
 Несу́ть все до́бре за собо́ю,³⁾

¹⁾ Так в М., у вид. Уже й на тебе. ²⁾ Так в М., у вид
 приснилось: ти вже. ³⁾ М. Усе, усе з собою.

- Ужé й надію понеслі,
А ти остáлась на землі
30 Одна-одісецька. З тобою¹⁾
Бдінее добрó було,
Твоє дитя, покí росло,
В колóдочки покí вбпвалоєь.
Оперилось, і ти остáлась²⁾
35 Старá і нéмоцна. Людій,³⁾
Людій непріязних благáєш,⁴⁾
І Христа́ рáди простягáєш.
Кóло зачінених дверій
Старії⁵⁾ рúки.
- 40 Отáк я íноді тобою,
Тобóю, сéрце, молодóю
Старії́ о́чі веселю.
Дивлю́ ся íноді,⁶⁾ дивлю́сь
На стан твої́ гнучий, і за тебе
45 Тихéнько Бóгу помолю́сь.
Молі́ ся й ти, бо ще на нéбі,
Ще з нéба, сéрце, не зійшла⁷⁾
Твоя́ і до́ля і недóля.

Написано в Оренбурзі 1850 р Друк. у льв. вид. II, 227—228.

1) М. Сама калікою старієш. 2) М. А там... і ти собі осталась.
3) М. Сама. мов палець у людей. 4) М. Уже не приязні благáєш.
5) М. Сухії. 6) М. А иноді дивлюєсь. 7) Праєь. і Ром. сї два рядки
такі :

Моли ся й ти, щоб і на тебе
З святого неба низійшла
Твоя і доля і недоля.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває.
Алмазом добрим, дорогім
Сіяють очі молодії,
5 Вітає радість і надія
В очах веселих. Любо їм,
Очам негрішним, молодім!
І всі регочуть ся, сміють ся,
І всі танцюють. Тільки я
10 Неначе заклятий дивлю ся
І нішком плачу, плачу я...
Чого-ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов негода
Минула молодість моя.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у льв. вид. II, 229.

Чи то недóля та невóля,
Чи то літа ті летячі
Розбїли дúшу? Чи нікóли
Й не жив я з нею? Живучї
5 З людьмі в паскúдї опаскúдив
І дúшу чїстую?... А люди
(Звичайне, люди) сміючісь
Зовúть її і молодóю
І непорóчною, святóю,
10 І ще якóюсь. Ворогї!
І лóті, лóті! Ви ж украли,
В багно погáне заховáли
Алмаз мїї чїстїї, дорогїї.
Мою колісь святóю дúшу,
15 Та й смієтєсь! Нехристїяни!
Чи й між вами ж я, погáні,
Так опогáнивсь, що й не знать,
Чи й був я чїстим коли-небудь?
Бо ви менє з святóго нєба
20 Взялі між сєбе, і писать
Погáні вірні научїли.
Ви тяжкий кáмїнь положїли
Посєред шляху і розбїли
О йóго, Бóга боячісь,
25 Моє малєє та убóге
Те сєрце, праведне колісь.
Тепєр їдú я без дорóги,
Без шляху бїтого... А ви
Дивúєтєсь, що спотикаюсь

30 Що вас і долю проклинаю
І плачу тяжко, і як ви
Душі убогої цуріюсь,
Своєї грішної душі!...

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. у льв. вид. II, 256—7.

На ба́тька бісового тра́чу¹⁾
І дні²⁾ і пе́ра і папі́р,
А́ іноді́ то ще́ й зашля́чу.
Таки́ аж па́дто!³⁾ Не на мир
5 І на ді́ла⁴⁾ його́ диві́вшись,
А́ так, мов⁵⁾ іноді́ упі́вшись
Ді́дусь сиве́сенький ри́да.
Йому́, як ба́чте, на сі́м сві́ті
Нема́ до ко́го прихилі́тись,
10 Що́ він се́рдешний сирота́.⁶⁾

Написано в Оренбурзі 1856 р. Друк льв. вид. II, ст. 226.

¹⁾ В обох автор. М. і Б. стоїть: На бісового я трачу, та те ,я“ зайве і пеує розмір. ²⁾ М. Часи. ³⁾ М. Та таки й добре, Ж. та так таки й добре. ⁴⁾ М. гріхи. ⁵⁾ Коп. Морд. як. ⁶⁾ В дав. вид. лиш один рядок: Того́, бачте, що сирота.

І дoсї снить ся : під горoбю
 Між вєрбамн та над водою
 Білєнька хаточка ; сидїть
 Нєначє й дoсї сївний дїд
 5 Кoлo хатїночки і бoвить
 Хорoшєє та кучєрявє
 Своє малєнькєє внучa.
 І дoсї снить ся : вїйшла з хaти
 Весєлая смїючись мaти,
 10 Цїлує дїдa і дитя,
 Аж трїчї вєсєло цїлує,
 Приймa на рўкн і голує,
 І спaть нєсє. А дїд сидїть
 І усмїхaєть ся, і стїхa
 15 Промoвить нїшкoм : „Дє-ж тє лїхo ?
 Пєчaлї тїї, вoрoгї ?“
 І нїщєчкoм старїї читaє
 Перєхрєстївшись „Отчє-нaш“.
 Крїзь вєрбн сoнєчкo сїяє
 20 І тїхo гaснє... Дєнь пoгaє
 І вєсє пoчїлo. Сївний в хaту
 І сaм пїноў опoчивaти.

Написано в Оренбурзі 1850 р. Друк. в Основі 1861. кн.
 XI—XII, ст. 3—4.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(Друга редакція.)

(Я. Г. Кухаренкові на память 7 квітня 1857 р.).

- Не на Вкраїні, а далéко,
Аж за Уралом, над Елéком¹⁾
Недóбиток старійі варняк²⁾
Мині розка́зував ота́к
- 5 Про сю кри́ницю моска́леву:
А я суму́ючи списа́в,
Та рифму ни́щечком дода́в.
Та невели́чку і дешéву
(Звичайне, кра́дене!) зобга́в`
- 10 Тобі поéму на спомі́ни,
Мій дру́же щі́рий, мій еди́ний!

I.

- Після вели́кої зими́
За Катери́ни за царі́ці
Моска́ль ту ви́копав кри́ницю;
- 15 А як він ви́копав, то ми
Оце́ її розка́жемо в пригóдї,
А ви запи́суйте. — не шко́дить
Таку́ю річ і запи́сать,
Бо се не ка́зка, а би́ліця
- 20 Або́ бувальщи́на, сказа́ть.

¹⁾ Автор. над Елеком, Осн. За. До Елек подано увагу: тогочасна невеличка річка уральська, вливаєть ся в Урал між Оренбургом і Уральськом. ²⁾ Осн. Старий недобиток.

- Отак пишійть: була криниця...
Ні, не криниця, а селó.
Пишиіть: Давно́ колись було́
Межі садами при долині
25 Таки́ у нас на Україні
Було́ те божее селó.
В селі́ томú вдова́ жила́,
А у вдові́ дочка́ росла́
І сні семиліток.¹⁾
30 Дóбре ма́ти діток
Бага́тому, хвалиіть Бо́га
В роско́шах, а вдо́ві²⁾
Вбо́гій не до то́го,
Бо залилі́ за шку́ру са́ла,
35 Трóхи не пропа́ла;
Думала іті́ в черніці́,
Або вб́итись, утопі́тись,³⁾
Так жаль мале́ньких діток ста́ло.
(Звича́йне, ма́ти, що ї́ каза́ть!)
40 Та мо́же я́дав ся таки́ й зя́ть,
Бо вже́ Катру́ся підроста́ла
(Катру́сею вдові́вна зва́лась).
Чи вже́ ї́ї вік проді́вувать,⁴⁾
Зноси́ти б́ривоцьки ні-за-що́?
45 Хиба́ за те, що сирота́?
А красота́-то, красота́,
Мій Бо́же м́лий! А трудя́ще,
А чепурне́ та роботя́ще
Та тіхе! Бач, і сирота́,
50 А всі́м була́ на-вдпові́яжу.
Бува́ло ві́гляне із хі́жкі,
Як та́я кві́точка з росі́,⁵⁾
Ввесь похолóну, чеживі́ї
Стою́ бува́ло...
55 Ані́ ка́ра, ні кайда́ни,¹⁾
Ні-же лі́та, сі́ну,

1) Осн. малоліток. 2) Осн. а убогій. 3) Осн. Вдові. 4) Так
коп. Морд. 5) Осн. Чи вік же їй, Кух. провіковать. 6) Осн. травм.
7) Так в Кух., Осн. Ані́ кара, Ні́ муки, кайдани.

Тії сїли не втомїли;¹⁾
Отак і загїну,
Так і згїну, бо дивї ся,
60 Смерті сподїваюсь,
А ридаю мов дитїна,
Як я нагадаю
Катерїну. Слухай, сїну,
Мій друже єдиний,
65 Слухай добре та занїсуї,
Та на Українї,
Як Бог тебе допровадить,
То розкажї, сїну,
Що ти бачив дїявола
70 Своїми очїма!...

II.

Так бачиш, дївонька ота
Росла собі. І роботящий
(Бо всюди сїроти леданцю)
У наймах віріє сирота,
75 Неначе батькова дитїна.
Отó-ж той самий сиротїна
У наймах сяк собі то так
Придбав сїрòма грошенят,
Одежу справив, жупанїну,
80 Та нї відсїль і нї відтїль
Купїв садóчок і хатїну,
Подякував за хлїб і сїль
І за науку добрим лю́дям,
Та до вдовївнї на-впростець
85 Шелесть за рушникáми!
Не торгувáлись з старостáми,
Як то бувá з багатиря́ми,
Не торгувáвсь і пан-отець
(На дїво лю́дям та на чудо!).

¹⁾ Кух. убили.

90 За три коши звінчав у-бўдень,
Без піхи, так, як довелось.
Отўт-то, голубе мій сізний,
Отўт-то її лихо почалось.

III.

Ужé либóнь пiсля Покрóви¹⁾
95 Вертав ся з Дóну я, та зно́ву
(Бо я вже двiчи посла́в
До дiвчини за рушника́ми)
Посла́ть i в-трéтє мiркува́в,
Та з чумака́ми та з вола́ми
100 Як-раз в недiлю на весiлля
До удовiвни причвала́в.
Пропало! Все добро́ пропало,
Анi щетiнки не остало́сь!...
Пропав i я, та не в шинку́,
105 А на „коби́лi.“ На ви́ку
Всi лю́ди ба́чать ли́хо, си́ну,²⁾
Але тако́го, мiй еди́ний,
Такóго лю́того нiхтó,
Нiхтó i з-да́лека не ба́чив,
110 Як я лука́вий!..

А тим ча́сом
Просóхли óчi у вдови́:
Ненáче в Бо́га за дверíма
То в зíтя, то в си́на
Старá собi спочива́є.
115 А на Катери́ну,
Як на кви́точку в садóчку³⁾
Тiлько погляда́є.
А я в шинку́ з пьяни́цями
Ду́шу пропива́ю.
120 Та й пропiв, запро́дав ду́шу,
I ду́шу i тíло;

¹⁾ Осн. Покрова, так i Ром. ²⁾ Кух. Я таки бачивсь, авт. В. :
Таки я бачивсь з лихом. ³⁾ Осн. На своє дитя єдине.

- Тіло катові, а дуну...
О Боже мій милий!
Хотіло ся б жити на світі,
125 Та ба, треба вчитись,
Ще з-малечку треба вчитись,
Як на світі жити,
А то бітнуть, та й дуже!...
Не знаю, мій друже,
130 Чи сатана лихо коїв,
Чи я запедужав,
Чи то мене злая доля
Привела до того, —
Незабаром сто літ мине,
135 А я, ей же Богу,
Такі її досі ще не знаю,
Не знаю нічого.
Знаю тільки, що тверезий
(Бо вже анї вина,
140 Ні меді, ні оковита
Не пилі ся, сїну!).
Отакé-то! З журби батько,
З журби вмерла мати,¹⁾
Чужі люди поховали,
145 А я мов проклятий,
Мов Іуда одринутий
І людьми і Богом,
Гиняю ся, ховаю ся.
І дійшло до того,
150 Що я в-ночі підкравши ся
Максїмову хату
(Бо його Максїмом звали,
Вдовиного зятя)
Запалив. Згоріла хата,
155 А душа проклята
Не згоріла, моя душа,
Мій друже, мій брате.
Не згоріла, а осталась,

1) Осн. Оттаке то сподїялось! Вмер батько і мати.

Тліє й досі тліє,
160 І коли вона зотліє,
Коли одпочіне,
Святіші знає...

IV.

З переляку
Вмерла Катеріна,
А Максим на пожаріще
165 Та на понеліще
Подивів ся — нема раді!
Тільки вітер свіще
У димарі та в комні...
Що на світі діять?
170 І що тепер йому почати?
Подумавши перехрестівсь
Та й знов пішов у наймиті
Голодні злидні годувати.
Вдова осталась не сама,
175 А з сином парубком; женіти
Його збиралась в-осені,
Аж гульк! Од матушки-царіці,
Такої із самої столиці
Прийшов указ — лобі голить.
180 Се в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Україні в нас бувало
У козаки охочі йшли,
А в пікінери вербували,
185 Та теж охочих. На селі
Збрала ся громада радить,
Кого голить у москалі.
Порядили громадою,
Та скурвого сина¹⁾

¹⁾ Оск., Кож., лѣв. і прась. сей рядок час. Ром. сучого-

190 Вдовіченка ледащицю
Забіли в скрипщицю
Та її повезли до прийому.
Он-же творить ся
На сїм світї, яка правда
195 У людїї, мій сїну!...¹⁾
Така її досї, я думаю,
В нас на Українї,
Та другї і не буде
В невольниках-людях.

V.

200 „Нї вже“, каже, „добрї люди,
Не так вонó буде,
Отак хибá!“ — Максим каже.
„Які з мене люди
У наймитáх! Іду служить.“²⁾
205 Нехайї, — каже, — вдовин син
Та не стає під аршин,
А я стану.“

Із прийому
Верну́в ся до до́му
До ма́тері вдовіченко,
210 А Максим з прийому
Пішов собі у москалі,
Помолівшиєсь Бо́гу.
Міні полéгшало, а з чо́го,
З чо́го полéгшало міні?
215 З то́го, що во́рога не ста́ло...
Яко́го ж во́рога, мій Бо́же!

1) Кух. має зам. останїх 5 рядків ось який варіант:

Темнее, мій сину,
Аж страх темнее творилось
В нас на Вкраїні.

2) Кух. Піду, каже.

Моя пекельная душа
Кого бояла ся? Макси́ма?
Ні, не Макси́ма, а когось,
220 Когось бояла ся прокля́та.
Люціперові служила,
Та його́ й страши́лась!

VI.

Че́рез год ото́ й вели́ка
Зіма́ наступі́ла,
225 До Зелено́ї неді́лі
В баїра́ках білі́ли
Сніги́ білі. Тоді́-ж ото́
І Оча́ков бра́ли
Москалі́ і Запорóжжя
230 Пе́рше зруїнува́ли.
Розбра́ло ся това́риство!...
А що́ то за лю́ди
Були́ тіі Запорóжці!
Не було́ й не бу́де
235 Таки́х лю́дій!

Під Оча́ков
Погна́ли й Макси́ма,
Там-то його́ скалі́чено
Та на Україну
Пове́рнено з одста́вкою.
240 Ба́чиш, пра́ву но́гу
Чи то лї́ву підстре́лено.
Міні́ не до то́го
Було́ тоді́! Зно́ву лю́та
Га́дина впи́ла ся
245 В са́ме се́рце, кругóм його́
Три́чі пови́ла ся,
Як той Ирод. Що́ тут робі́ть?
Не дам собі́ ра́ди,
А Макси́мові кривóму
250 Нічо́го не ва́дять.

- Шкандибає на мильці
І гадки не має,
А в педіленьку святую
Мундір надіває,
255 І медаль і хрест причіснить,
І заплетє косу
Та ще й оборошном посішле.
Я не знаю її дбсі,
На-що воно москалі ті
230 Коси заплітали,
Мов дівчата, та святєс
Борошно псували?
На ігранку, я думаю,
Так собі, аби-то...
235 Ото-ж було мов генерал
Максім сановіто
Приберєть ся у педілю
Та й пошкандибає
У храм божній; на криласі
240 Стане та й співає
З дяком такі, а то взьме
Та ще й прочитає
Апостола серед цєркви
(Вівчив ся читати
245 У москалях). Непевний був
Максім отой, брата,
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий. Було тобі
250 Ні-же а-нікбго
Не зачєпить ні-же ділом,
Ні-же яким словом.
„І талан і безталанця,
Все“, каже, „од Боба.
255 Вседержителя святого,
А більш ні од кого.“
Преблагий був муж на світі
Максім отой, сїну;

А я, а я — не вімовлю,
260 Мой ти дитино!
Я... вбив його!... Постривай лиц,
Грѣхи одпочіну,
Та тоді вже...

VII.

Так ти кажеш,
Що бачив криницю
265 Москалеву? що ще й дѣсї
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху
І дѣсї Господній
Стоїть собі на роздѣллі...
270 А не розказали
Тобі люди там нічого?
Вже повимірали
Тії люди, мої свідки,
Праведнії люди,
275 А я й дѣсї караю ся
І каратись буду
І на тім світї...

Ось послухай.
Доводить до чого
Сатанá тої дѣшу нашу:
280 Як не схаменеть ся
Та до Бѣга не вернеть ся,
То так і ввипьеть ся
Пазурами в саме серце.
Ось слухай же, сїну,
285 Про Макеїма праведного!
Будѣ не спочїне
Нїколи він, а в педїлю,
Абѣ в якѣ свято,
Берѣ святїй псалтїр в рѣки
290 Таї ідѣ читати

- У садочок (у садочку
Та у холодочку
Катеріну поховали).
Отó-ж у садочку
295 За упокої душі її
Псалтір прочитає,
Пóтім собі тихесенько,
Тíхо заспíває
„Со святíми“, та й заплаче,
300 А пóтім помьяне
О здравіі тєцу з сiном,
І весєлий стáне.
„Все од Бóга“, скáже собі, —
„Трєба вік дожítи!“
305 Отакій-то муж праведний
Був він на сiм свiтi.
А у бóдень, то він тобi
Не посiдить в хатi,
Все нiшпорить по надвiрью.
310 „Трєба работати!“ —
Булó скáже по-москóвськи, —
„А то лєжа в хатi
Ще опухнеш.“ Та взяв я́кось
Зáступ і лопáту,
315 Та й пішов собі у пóле
Криницю копáти.
„Нехай“, — кáже — „колісь лóди
Бóдуть вóду пiти,
Та за мою грiшну дýщу
320 Гóспода молiти.“
Вiйшов в пóле геть од шлiаху,
У бáлку спустiв ся,
Та й викопав при долині
Глибóку криницю.
325 (Не сам одiн, толокóю
Йому помагати
Йi добрi лóди приходили
Криницю копáти).
І вiложив цямриною,

- 330 І над шляхом в полі
Височісний хрест поставив,
Зо всього роздóлля
Ширóкого бу́ло видно.
Се, ба́чши, для то́го,
335 Щоб знать бу́ло, що крини́ця
Єсть коло́ дорóги,
Щоб за́ходили з крини́ці
Люди́ воду́ пи́ти,
Та за то́го, що ви́копав,
340 Бо́гу помолі́тись.

VIII.

- А тепе́р уже́ — он ба́чши,
Дохо́дить до чо́го?
Що я стра́тити намі́рюсь.
Максі́ма свято́го...
345 Отакé-то! А за-ві-що?
За те, за що Ка́їн
Уби́в бра́та пра́ведного.
У сві́тлому ра́ю.
- Чи то бу́ло у неді́лю,
350 Чи в яке́сь свя́то —
Слу́хай, си́ну, як павча́в
Сатана́ прокля́тий!
„Ході́м, — кажу́ — Ула́сович
На твою́ крини́цю
355 Подиві́тись!“ — „Добре́,“ — ка́же,
„Ході́мо напі́тись
Води́ з не́ї погóзкої.“
Та й пішли́ обо́в,
І віде́рце і ви́жечки
360 Понесли́ з собо́ю.
От прихо́дим до крини́ці,
Я перш подиві́в ся,

Чи глибока. „Власовичу!“
Кажу, — „потруді ся
365 Воді достать, я не вмю.“
Він і нахилів ся
Опускаючи відерце,
А я... я за логн
Вхопив його та й укїнув
370 Максиміа святого
У криницю...

Такє-то
Сотворів я, сїну!
Такого ще не творїлось
В нас на Україні,
375 Та й ніколи не створить ся
На всім світі, брате!
Всюди люди, а я одїн
Дїявол проклятий!...

IX.

Через тїждень вже вітягли
380 Максиміа з криниці,
Та у бальці її поховали;
Чималу каплицю
Поставили громадою,
А його криницю
385 Москалевою назвали...

От тобі й биліця
Про ту криницю москалеву,
Нелюдська биліця!
А я пішов у гаїдаман
390 Та на Сїбірї опинївсь
(Бо тут Сїбірь була колїсь),
І пропадаю мов собака,
Мов той Іуда... Помолїсь

За мене Богу, мій ти сїну,
395 На тій преславній Українї,
На тій веселїї сторонї,
Чи не полєгшає мїнї?...

Написано в Новонетровськїм форті 16. V. 1857 р. Друк.
Основа 1861, кн. II, стор. 1—12.

Н Е О Ф І Т И.

(М. С. Щепкину на память 24. XII. 1857).

Сїа глаголетъ Господь: сотворите
сѣдѣ и сохраните правдѣ, прикличи бо сѣ
спасеніе мое прійти и милость моя от-
крытса.

(Исаія, глава V. ст. 2).

Возлюбленнику муз і грацій!
Ждучї тебе я тихо плачу
І думу скѣрбную мою
Твоїй душі передаю.

- 5 Привітай же, благодѣшце,
Мою сиротїну,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привітаєш — убогая.
- 10 Сїрая з тобою
Перепливе вона Лету,
І огнем-сльозою
Упаде колїсь на зѣмлю,
І прїтчею стане
- 15 Розпинателям народнім,
Грядущим тиранам.

Пролог.

Давно вже я спячу в певолї,
Неначе злодїї в-запертї,
На шлях дивлю ся та на поле,
20 Та на ворону на хрестї

На кладовищі, більш пічого
З тюрмі не видно; слава Бóгу
Й за те, що¹⁾ бачу, ще яживуть,
І Бóгу молять ся і мруть
25 Хрещені люди.

Хрест високій
На кладовищі,²⁾ трóхи з-боку,
Златомальований стоїть.
(Не вбогий мабуть хтось лежить.)³⁾
І намальовано: розп'ятий
30 За нас Син божий на хресті.
Спасїбі сїротам багатим,
Що хрест поставили. А я —⁴⁾
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлю ся
35 На хрест високій із тюрмі.
Дивлюсь, дивлю ся, помолю ся,
І горе, горенько моє,
Мов нагодована дитина
Затїхне трóхи, і тюрма
40 Ненáче ширшає; співає
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Бóже, і в святїх
Та праведних Твоїх питає:
„Що він зробїв їм, тої святїї,
45 Той Назорей, тої Син єдиний
Бóгом избранної Марїї, —
Що він зробїв їм? І за-що
Його святого мордували,⁵⁾
Во ўзи кували,
50 І главу його честну⁶⁾
Терном увінчали,
І вивели з злодіями
На Голгóфу-гору,
І повісили⁷⁾ між ними?”

¹⁾ Веч. хоч. ²⁾ Веч. гробовищі. ³⁾ Веч. Мабуть не вбогий хтось лежить. ⁴⁾ Веч. І я. ⁵⁾ Веч. За що його мордували. ⁶⁾ Веч. І святую главу його. ⁷⁾ Веч. повішали.

- 55 За-що?" — Не говорить
Ні сам сівний¹⁾ Верхотворець,
Ні його святії
Помонники, поборники,
Кастрати німії.
- 60 „Чи не за те, що й ми тепер.
(Сам себе питаю)
Отакими злодіями
Тюрми пачишаєм,
Як і Син ції Марії²⁾
- 65 Ми не розпинаєм,
Як ті люді фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимоєь Бóгу,
- 70 І на храмах його честниї
Хрест златокованії
Постабили, та й молимоєь-
Та бьемо поклони.
А то були фараони,
- 75 Кесарі, то погань,
Погань лютая, без Бóга,
Сказано — дракони!
А Назорей милосердній
Назвав їх братами —
- 80 За те й повісли його,
Іначе злодія...

Не знаю,
Для чо́го справді ми читаєм
Святую заповідь його,
Честную кров його пьемо,
85 Мов у шинка́рки меду ча́рку...
О суєсло́ви! На жи́дях?...
Не на жи́дях, на нас лука́вих,
На ді́тях на́ших препо́ганих
Святая́ кров його!... Каті!

1) Ирась. святій. 2) Льв. син отгой, Веч. отсей.

90 Собаки без очіей, скажені,
Ви і не бачите. Земні¹⁾
Б'єте поклони, за хресті
Ховаєтесь од сатані,

І просите стіха
95 | Супостатам христіянам
То чумі, то ліха,
То всякого безголовья,
А все по закону...
А бодай вас!

Та цур же вам,
100 Новим фараонам
І кесарям людоїдам!

Перелечу во время оно,²⁾
Як той мерзений Рим з Нероном
В паскудних оргіях канав,
105 А новий день із тьми недолі³⁾
На Колізеї і Капітолій
Уже світив, уже сіяв.⁴⁾
Уже огненні язики
Із краю в край, по всій землі
110 Святее слово пронесли, —
І нікли гордії владіки
Перед святим його хрестом.
Перенесісь во время оно,
Душе моя, і стоном-дзвоном
115 І трубним гласом возгремі
Із мурів темної тюрмі!

¹⁾ Веч. до землі. ²⁾ Прась. Перелечу в літа, У те незгріне
время оно. ³⁾ Прась. юдолі. ⁴⁾ У прась. вил. ось який варіант:

Так думаю во время оно
Перелетіть і стоном-дзвоном
І трубним гласом розказать,
Як Бог поможе, про святую
Про тую матірь молодую
І християнку, про царя
Чи тес, кесари

- Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сіна на землі!
- 120 Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратити!
Скорблящих радосте, пошли,
Пошли мені святее слово,
Святої правди голос новий, }
125 І слово пламенем¹⁾ святим }
І оживі і просвіті! }
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море²⁾
Сльозі кровавої лила,
130 Так як і Ти, і прийняла
В живу ю душу світ незримий
Твоїого рознятого Сіна.
Ти, мати Бóга³⁾ на землі,
Ти слёзи матері⁴⁾ до краю,⁵⁾
135 До каплі вилила. Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,
Подай душі убогій сілу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,⁶⁾
140 Щоб людям серце розтопило
І по Україні понеслось,
І на Україні святилось⁷⁾
Те слово, бóжеє каділо,
Каділо істини! Амінь.

I.

- 145 Не в нашім краї Бóгу мiлiм,
Не за гетьманів і царів,

¹⁾ У лъв. слово розумом; у прасъ. голос, у автогр. Б. голос пламенем; беремо текст Вечернищ. ²⁾ Веч. Старої матери, що море слёзи святої пролила. ³⁾ В автор. Б. з разу: матір правди, потім перечеркнено. ⁴⁾ Веч. матерні. ⁵⁾ Веч. і з серця. ⁶⁾ Б. з разу: пламенем святим. ⁷⁾ Осн. і Кожк. на Українну понеслось.

А в римській ідольській землі
Се беззаконіє творилось
Либо́нь за Декія царя,
150 Чи за Нерона сподаря, —
Сказать за-певне не зумію.
Нехай за Нерона!

Росії

Тоді й на світі не було,
Як у Італії росло
155 Малé дівча́ і красото́ю,
Свято́ю, чисто́ю красо́ю
Як та́я лїлія цвіло́.
Дивїла ся на неї́ ма́ти
І молодїла, і дівча́ти
160 Людїй шука́ла, і найшла́;
Та помолївшись Гімене́ю
В свої́м веселїм гінеке́ю,
В чужїйї веселїйї одвела́.
Незабаром зробїлась ма́ти
165 Із до́брого того́ дівча́ти:
Дити́щу-си́на привела́.
Молїла ся свої́м пената́м
І в Капіто́лійї принесла́
Нема́лі жер́тви!... І благала́
170 Капіто́лійський той сінклїт,
Щоб пер́венця її вітали́
Святі́ї ідоли. Горіть
І день і ніч пер́ед пената́м
Святі́й ого́нь. Радїе ма́ти.
175 В Алкі́да син її росте́.
Росте́, лиця́ють ся гетери́.
І пер́ед о́бразом Венери́
Горіть каді́ло золоте́.⁵⁾

II.

Тоді вже сходила зоря
180 Над Вифле́мом, правди сло́во,

⁵⁾ Прась. Лампади світять Б. теплять, Осн. лампаду світять.

Святѣй правди і любови
Зоря всесвітня зійшла,
І мир і радість принесли
На землю людям. Фарисеї
185 І вся мерзѣнна Іудея
Заворушилась, заревля,
Неначе гадина в болоті,
І Сіна божія во плоті
На тій Голгофі розпяла
190 Межі злодіями. І спали
Упівшиє кровію каті,
Твоєю кровію. А Ти
Возстав от гроба! Слово встало,
І слово правди понесли¹⁾
195 По всій невольничій землі
Твої апостоли святіі.

III.

Тоді ж отó її Алкід,
Та ще гетери молоді.
Та козлоногий п'яний дід
200 Над сáмим Апшієвим пляхом
У гаї гáрно роздяглись,
Вина́ свято́го напилісь,²⁾
Та й покланя́ли ся Пріапу.
Аж гульк, іде святі́й Петро,
205 Та йдучи в Рим благовістити,
Зайшов у гаї воді́ нап'яте
І³⁾ одпочіти. — „Бла́го вам!“
Сказав апостол утомлєнний,
І брґію благословів.⁴⁾
210 І тихим, добрим, крѣтким слѣвом⁵⁾

¹⁾ Б. з разу: рознеслось. ²⁾ Так Веч. прась. І ще гарійше, Б. та ще гарніше. ³⁾ Веч. Та. ⁴⁾ Веч. І взором оргію зміряв (галицька фабрика, з кепським акцентом зміряв). ⁵⁾ Веч. добрим, крѣтким, тихим.

Благовістив їм слово пове:
Любов і правду¹⁾ і добрo,
Добрo найкраще на світі,
То братолюбів. І сїтний²⁾
215 І козлонoгий сївий (Фавн³⁾,
І син Алкїд⁴⁾ твій і гетєри,
Всї, всї⁵⁾ упали до землі
Перєд Петрoм, і повелї
До себе в терми на вечєрю
220 Тогo апoстола...

IV.

І в термах oргїя. Горїять
Чертoги пурпуром і златом,
І курять амфори,⁶⁾ дївчата
Трохї не гoлі і хлопьята⁷⁾
225 Перєд Кипрїдою стоять
І гимн сївають. Уготoван⁸⁾
Весєлий пир, і полягли
На лoжах гoстї. Рєгїт, гoмін !...
Гетєри гoстя привелї
230 Сивоборoдого... І слово
Із уст апoстола святoго
Єлєем, мєдом потеклo.
І стїхла oргїя. А жрїця
Кипрїди, oргїї царїця
235 Поникла радїсним чoлом
Перєд апoстолом. І встала,
І всї за нєю повставали,
І за апoстолом пішли
У катакoмби, за собoю
240 І причет весь свїй повелї

1) Прась. і Веч. і кротость. 2) Веч., прась. і льв. вид. і дїти.
3) Веч. І п'яний й голий Фавн отой. 4) Черн. добрий. 5) Черн. Усі.
6) Веч. Курять ся. 7) Прась. не в ряд. 8) Так в Черн., у Веч.
Сївають гимн. Приготован, льв. приготван. 9) Прась. Єлєем слово.
Черн. Єлєем, мєдом, Веч. і льв. драгим.

І всіх гостей. І син твоїй, мати,¹⁾
Твоїй син Алкід пішов за ними
І за апостолом святим,²⁾
Святим учителем своїм.³⁾

- 245 А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Свого Алкіда... Ні, нема!
Уже й смеркає, вже й світає,
Твого єдиного немає.
- 250 Уже й не буде! Ти сама
Помолиш ся своїм пенатам,⁴⁾
Самá вечерять⁵⁾ сядеш в хаті, —
Ні, не вечерять, а ридать,
Себе і долю проклинають,⁶⁾
- 255 І сивить плачучи,⁷⁾ — і горе! —
Умреш-всі на самоті,
Мов проказена.

V.

- На хресті
Стрімглав повісили святого
Того апостола Петра,
260 А неофітів⁸⁾ в Сиракузі,
В підземній страшній ўзи
В кайданах⁹⁾ одвезлі. І син,
Твоїй син Алкід, твоє дитина,¹⁰⁾
Твоє єдина родина,
265 Любів єдина твоє¹¹⁾
Гіне¹²⁾ в неволі у кайданах.

¹⁾ Так в Черн. у Веч. У катакомби і єдиний. ²⁾ Черн. Пішов за ними за святим. ³⁾ Веч. За тим. Прась. сей ряд. вас. ⁴⁾ Б. і Льв. Помолиш ся. ⁵⁾ Веч. вечеряй. ⁶⁾ Льв. Ридать і долю, Черн. Ридать. ⁷⁾ Так Черн., Веч. кленучи. ⁸⁾ Прась. А церков всю. ⁹⁾ Черн. в галерах, Веч. на барках. ¹⁰⁾ Черн. і прась. Твоє єдина дитина, Веч. кохана. ¹¹⁾ Веч. Твоє любов, твоє єдина Утіха, радість на землі. ¹²⁾ Веч. і Льв. Гіне.

- А ти прескорбная не знаєш,
Де він конає, пропадає,
Ідеш шукать його в Сібір,
270 Чи тєв... в Скіфію.¹⁾ І ти...
І чи одна ти? Бóжа мáти,
І заступі вас і укрий!
Нема сімьї, немає хáти,
Немає брáта ні сестрї,
275 Щоб не заплакані ходїли,
Не катува́ли ся в тюрмі,
Або в далєкії сторо́ї,
В британських, гальських легіонах
Не муштрува́лись... О Нерóне,
280 Нерóне лю́тий, бóжній суд
Правдївний, на́глий сэред шля́ху
Тебе́ осудить... Припливуть
І прилетя́ть зо всьóго сві́та
Святї́ мученики, дїти
285 Святóї во́лї, круг одра́,
Круг смérтного твого́ предста́нуть²⁾
В каї́данах, і тебе́ прося́ть:
Вони́ — братї́ і христїяни,
А ти — соба́ка, людої́д,
290 Деспóт скаже́ний !...

VI.

- Аж кишїть
Невольника³⁾ у Спракúзах
В льо́хах і тї́ормах,⁴⁾ а Медúза
В шинку́ з старцї́ми пь́яна спить;
От-от прокї́петь ся і по́том
295 І кро́вью ва́ною, деспóтцї,
Похмі́лля спра́вить.

1) Веч. Чи то у. 2) Веч. і льв. постануть, прась. постануть.
В Веч. після „постануть“ додано слова: „страшні́ муки“ і ними
кінчить ся сей розділ. 3) Веч. кишать невольники. 4) Черн. Все
христїяне, Веч. В підземних мурах.

Скрізь шукала

Дитину мати, не наїшла,
І в Сиракузи поплила,
Та там уяке його в кайданах
300 Наїшла сердешная в тюрмі.
Не допустили її подивітись!
І мусіла вона сидіти
Коло острога,¹⁾ ждати і ядати,
Як Бóга з неба виглядять
305 (Своїого²⁾ сїна, аж поки-то
Його в кайданах поженуть
Бульвар месті.³⁾

А в Рїмі свято,
Велике свято! Тиск парóду,
Зо всього царства воеводи,
310 Преторїани і сенат,
Жерці і ліктори стоять
Круг Капітолїя і хором
Співвають гимн і кўрять дим
З кадїл і амфор. І з собóром⁴⁾
315 Іде сам кесарь; перед ним
Із брónзи літую стату́ю⁵⁾
Самóго⁶⁾ кесаря несуть.

VII.

Непевне⁷⁾ відумали свято
Патріції-арістократи
320 І мўдрїї кесарів сенат;
Вонї, бач, кесаря хвалили
На всі ладї, що аж остїло
Самїм їм дўрня вихвалїть;⁸⁾

1) Черн. тюрми. 2) Черн. Так того. 3) Черн. і Веч. Мести бульвар. 4) Веч. А в Капітолїї із собором, Черн. І в Капітолїю. 5) Черн. лютого Нерона. 6) Черн. Нерона. 7) Веч. Напевне. 8) Льв. Його самим їм, праєь. і автогр. Самим їм дурня.

- То заразóm щоб доканать,¹⁾
325 Вои́н на радї й присудили,
Щоб пр́осто ќесаря назв́ать
Самім Юпі́тером та й годї.
І написали воєв́одам
По всьому́ царству: так і так,
330 Що ќесарь бог, ще б́ільш од б́ога,²⁾
І ма́йстрові дали́³⁾ ков́ать
Із б́ронзи ќесаря; до то́го,
(Так, по́та-б́ене, додали́),
Що б́ронзови́й той ќесарь б́уде⁴⁾
335 І м́илувать.⁵⁾ Серде́шні лю́ди
Нена́че в і́рії⁶⁾ потягли́
У Рим на про́щу. Приплила́
Із Сираку́з і та⁷⁾ неб́ога,
Благáти ќесаря і б́ога.
340 І чи одна́⁸⁾ вона́? Мій Б́оже!
Прийшло́ їх т́исячі в слъза́х,⁹⁾
Прийшло́ з-дале́ка...

Ѓоре з ва́ми!

- Когó благáти ви прийшли́?
Кому́ ви слъ́ози принесли́?
345 Кому́ ви принесли́ з слъ́озами́
Свою́ па́дїю? Ѓоре з ва́ми,¹⁰⁾
Рабі незря́чїї!¹¹⁾ Когó,
Когó благáєте, благі́ї,
Рабі незря́чїї, сліпі́ї?
350 Чи кат поми́лує когó?¹²⁾
Молі́тесь Б́огові оди́мому,
Молі́тесь пра́вді на землі́,
А б́ільше на землі́ ш́кóму

1) Прась. Та щоб вже разом, Б. то заразом, Веч. Та щоб
вже разом доказать. 2) Автогр. Б. що б́ільш, Веч. що б́ільше Бога.
3) Прась. І сказано було. 4) Прась. Що м́илувать Юпі́тер буде.
5) Прась. Щоб всі молили ся. 6) Веч. вірні. 7) Веч. й моя. 8) Веч.
Іх т́исячі в слъ́огах зібралось зо всього царства. 9) Веч. І кого.
10) Веч. О перозумні́ї. 11) Веч. і прась. Чяж камінь, лъв. Чи кат
помилує. 12) Веч. Всі не молі́теєь.

Не поклонітьсь!¹⁾ Все брехня,
355 Попи її царі!...

VIII.

Перед Нероном,
Перед Юпітером новім
Молились вчора²⁾ сенатори
І всі патріції, і вчора³⁾
Лилá ся бóжа⁴⁾ благодать:
360 Ко́му⁵⁾ чи чіном, чи грошіма,
Ко́му — арéнду Палестіни,
Баїстріатам де-що,⁶⁾ а ко́му
Самі благоволили дати
Свою підложницю в супру́ги,
365 Хочá її підтоптану, нічо́го,
Аби́ з-під кесаря! А в ко́го
Сестру́ благоволили взяти
У свій гарém; і се нічо́го,
На те він бог, а ми під бóга
370 Себé повинні підкладати,
Не тільки сестер...
Преторіане помолілись,
Преторіанам дав ука́з,
Щоб все, що хочуть, те й робіли,
375 А Ми помілуємо вас.
І ви — плебей-гречкосії,
І ви молили ся, та вас
Ніхтó не мілує, не вміють
Вас і помілувати гарáзд.

IX.

380 На третій день уже́ пустіли
Моли́ти ся за христіян.

1) Веч. Всі не молітьсь. 2) Веч. дуки. 3) Веч. учора. 4) Веч. Опеж і леть ся. 5) Льв. Коли. 6) Праць. Почец.

І ти прихóдила, моли́лась,
І милосéрдний істукáн
Звелів везті із Сиракúзи
385 У Рим в кайдáнах христія́н.
І рада ти і весéла,¹⁾
Кумі́рові²⁾ зно́ву
Помоли́лась. А кумі́р той,³⁾
Юпі́тер той но́вий⁴⁾
390 Ось побáч, якéсв свято
Бúде завда́вати
В Колі́зєї! А тим ча́сом
Іди зустрі́чати
Свогó сина, та не дúже
Радій лиш, небóго!
395 Ще не зна́єш ти новóго
Ласка́вого⁵⁾ бо́га!

X.

А по́ки-що з матеря́ми
Алкі́дова⁶⁾ ма́ти
Пішла його́ зустрі́чати,⁷⁾
400 Святі́х приві́тати
На бе́резі. Пішла-єсі,⁸⁾
Тро́хи не співа́єш,⁹⁾
Та кéсаря-Юпі́тера
Хва́лиш, вихваля́єш:¹⁰⁾
405 „От Юпі́тер, так Юпі́тер!
Не жаль і назва́ти
Юпі́тером. А я дурна́
Ході́ла блага́ти
У Афінш Юпі́тера...
410 Дурна́, більш нічо́го.“

1) Веч. весело 2) Прась. Кесареві. 3) Прась. А Юпітер.
4) Прась. Твій Юпітер новий. 5) Льв. і Веч. лукавого. 6) Прась.
І ти, моя. 7) Веч. Зострінути сина. 8) Веч. Пішла вона, прась.
І пішла ти. 9) Веч. співає. 10) Веч. Хвалить, вихваляє.

- І піщечком помолілаєь
Кесареві-бóгу,
Та й пішла по-над болóтом,
На Тибр поглядáє.
- 415 А по Тибру із-за гаю
Байдак випливає,
Чи галéра. На галéрі
Везуть тво́го сина
З неофітами в кайдáнах,
- 420 А твоя дитина
Ще й до щóгли прикóвана —
Не неофіт нóвий,
А апóстол вели́кого¹⁾
Христóвого²⁾ слóва...
- 425 Отакій-то він!³⁾ Чи чуєш?
У пúтах співає
Твій мученик:⁴⁾
„Псалóm нóвий Господе́ві
І нóвую сла́ву
- 430 Воспоём честні́м собóром,
Сéрцем нелука́вим;
Во псалтíрі і тимпáні
Воспоём благáя,
Яко Бог кара́ неправих,
- 435 Пра́вим помага́є.
Преподóбніі во сла́ві
І на тíхних лóжах
Ра́дують ся, славослóвлять,
Хва́лять імя́ бóже.
- 440 І мечі в рука́х їх до́брі,
Острі обою́ду
На отмщєніє язика́м
І в нау́ку лю́дям.
Окуо́уть царє́й несі́тих
- 445 В залі́зніі пúта,
І їх сла́вних оку́вами
Ручні́ми окру́тять;

¹⁾ Прась. Твій єдиний, а апостол. ²⁾ Прась. Великого. ³⁾ Прась. слова істини. ⁴⁾ Ром. без підєгави дод. Аллилуя.

І осудять неправедних¹⁾
Судом своїм правим,
450 І во віки стане слава,
Преподобним²⁾ слава!“

XI.

А ти на березі стояла
Неначе темная скала,
Не слухала і не ридала,³⁾
455 А Аллілїя подала
За матерями християнам.
Мов дзвони загулі кайдани⁴⁾
На неофітах, а твої сини,
Єдиний твоїй, апостол новий,
460 Перехрестившись возгасів:
„Моліться, братія, моліться
За ката лютого! Його⁵⁾
В своїх молитвах помяніте;
Перед гордінею ж його,
465 Браті мої, не поклоніться!⁶⁾
Молітва Божові! А він
Нехайі лютує на землі,
Нехайі пророків⁷⁾ побиває,
Нехайі усіх нас розпинає!⁸⁾
470 Ужé внучата зачались,
І віростуть вони колісь
Не мѣстники внучата тїї,
Христові воїни святїї.
І без огню і без ножá
475 Стратѣги божїї воспрянуть,
І тьми і тисячі поганых
Перед святїими побїжáть.
Моліться, братія!“

¹⁾ Прась, нечестивих, Веч. губителєй. ²⁾ Веч. Преподобних.
³⁾ Прась, Дивиглась, слухала, ридала. ⁴⁾ Прась, Забрязкали тяжкі
окови. ⁵⁾ Копія Морд. За брата. ⁶⁾ Веч. не преклоніться. ⁷⁾ Б.
пророка. ⁸⁾ Прась. пожпрає.

Молілись,
Моліли ся перед хрестом¹⁾
480 Закуті в пúтах неофіти,
Молілись радісно. Хвалá,
Хвалá вам душі молодії,
Хвалá вам лицарі святії,
Во віки, віки²⁾ похвалá!...

XII.

485 І в Рим галéра приплила.
Минає тиждень. Пьяний кесарь,³⁾
Постригши сам себе в Зевéса,
Завдав Зевéсу юбілей.
Ликúє Рим. Перед куміра
490 Везу́ть возáми лáдан, мірро,
Жену́ть гурта́ми⁴⁾ християн
У Колізе́й... Мов у різниці⁵⁾
Кров потекла.⁶⁾ Ликúє Рим...
І гладіатор і патріцій
495 Обідва пьяні, кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рим пропиває, трізну править
По Сціпіонах. Пий, люту́й,⁷⁾
Мерзénний старче! Роскошу́й
500 В своїх гарéмах! Із-за моря
Уже встає⁸⁾ свята́я зоря.
Не грóмом праведним, святі́м
Тебе убьóуть,⁹⁾ ножéм тупі́м
Тебе заріжуть, мов собаку
505 Убьóуть обúхом.

1) Б. Молили ся перед Христом, Веч. Упавши ниць. 2) Веч. Во віки вічні. 3) Прась. Минув і тиждень той. І кесарь, копія Ж. писарь, Веч. Минув і тиждень. 4) Прась. Гуртами гонять 5) Прась. різницю. 6) Веч І кров тече. 7) Б. Лютий, лютий, прась. Лютий. люту́й. 8) Б. Уже зійшла, Веч. Уже зійшла, без свята́я. 9) Веч. побє.

XIII.

- Другий день
Ревé арéна. На арéпí
Лі́дііський золотий пісок
Покрív ся пúрпуром червóним,¹⁾
В болóто²⁾ крóви замісі́всь;
510 А Спраку́зьських Назорéїв
Ще не бу́ло у Колізе́ї.
На трéтій день і їх в кайданах
Сторóжа з гóлими мечáми
Гуртóm в різницю привелá.
515 Арéна звірем заревлá...
А син твій гóрдо³⁾ на арéну
Псалóm співа́ючи ступів,
І п'яний кесарь мов скажéний
Зареготáвсь. І леопáрд
520 Из льóху⁴⁾ віскочив на сцéну,
Ступів, зирну́в — і полилáсь
Святáя кров, по Колізе́ї⁵⁾
Реву́чим грóмом пронеслáсь
І сті́хла бúря...
Де-ж бу́ла,
525 Де ти сховáлась? Чом на йóго,
На кесаря свогó святóго
Не кинулась? Бо стерегли,
Кругóm в три лáви оступіли⁶⁾
Зевéса лі́ктори; за ним,
530 Тво́ім Юпі́тером⁷⁾ святі́м
Залі́зну бра́му зачиніли.
А ти остáла ся одна,⁸⁾
Одна однісі́нька на двóрі.
І що ти зможеш? „Гóре! гóре!
535 О гóре лю́теє моé!⁹⁾

¹⁾ Ром. червленим, без підстави. ²⁾ Прась. болоті. ³⁾ Прась. Апостол син твій. ⁴⁾ Прась. Из ямп. ⁵⁾ Ром. Колізеї. ⁶⁾ Так в Б., Веч. обступила. ⁷⁾ Веч. За кесарем твоїм. ⁸⁾ Веч. на дворі. ⁹⁾ Веч.: Сама, самісінька. О горе!
Ти закричала знявши руки
І збожеволівши від муки.

Моя ти доленько! Без нібо
Що я робітиму? До ко́го
Я прихилю́ ся? "... І небо́га
Кругом зприу́ла і о мур,
540 Об мур старю́ю голово́ю
Уда́рилаєь, і тру́пом па́ла
Під са́му бра́му.¹⁾

XIV.

З позорни́ца у-вече́рі
У те́рми схова́в ся
545 Святи́й ке́сарь з лікто́рамн.
Колізе́й оста́в ся
Без ке́саря і без Ри́млян,
І ніби запла́кав
Сполохну́вшись, су́мно-су́мно
550 Над ним во́рон кря́кав.
Одино́кий, мов го́ра та²⁾
На полі́ чорніє³⁾
Колізе́й то́ї се́ред Ри́му.⁴⁾
Ті́хо, ті́хо віє
555 Із-за Ти́бру, із Альба́по⁵⁾
Вітер по-над Ри́мом,
А над чо́рним Колізе́єм,⁶⁾
Ніби із-за диму⁷⁾
Пливé⁸⁾ місяць круглолі́цій,
560 І мир первозда́нній
Одпочі́в⁹⁾ на лоні́ по́чі.
Ті́лько ми, Ада́ме,
Твої́ ча́да престу́пніі,¹⁰⁾

1) Веч. і неживою під браму впала. 2) Прась. і Веч. Серед Риму, Веч. Рима. 3) Веч. Мов гора чорніє. 4) Веч. і прась. Серед поля широкого. 5) Се мабуть чиясь вставка, в автографах Шевченка цього рядка нема. Прась. Із Альбано із за гаю. 6) Веч. А з за того Колізея. 7) Веч. Неначе. 8) Веч. Сходить. 9) Веч. Сповива. 10) Веч. навісніі.

Не одпочиваєм
565 До самої домовини
У прбспанім раї,¹⁾
Гриземб ся мов собакн
За маслак смерд'ячий,
Та тебе ще зневажаєм,
570 Прабтче ледачий!...²⁾
Та цур тобі!

XV.

Трóхи одпочіла
Старá мати недобіта;
Живу́нцю сїлу
575 Сїла но́чі оживі́ла;
Вста́ла, поході́ла
Кóло за́мкнутої бра́ми³⁾
Та щось шепотáла —
Чи не кесаря свято́го
580 Ні́шком проклинáла?
А мо́же й так... Тихесенько
До бра́ми підкράлась,
Послу́хала, усміхну́лась
І щось прошептáла,
585 Якéсь слóво... І ніщечком
Кóло бра́ми сїла
Й зажу́рілась. Незабáром
Бра́ма одчині́лась,⁴⁾

¹⁾ Веч. і прась. Ми не спочиваєм, льв. не одпочив ем (ви-
пало а.). ²⁾ Прась. раю. ³⁾ Веч., прась., льв. Та ще й Бога, Веч.
Ледачі! ледачі! ⁴⁾ Прась. Кругом того Колізея. ⁵⁾ У Веч. до сих 8
рядків ось який варіант:

О півночі прокинулася
Нешаслива мати,
Підвела ся і здригнулася,
Стала щось шептати.
О півночи шпирокая
Брама одчинилась
і побойне страшенне
Світом освітлюєсь.

І на возах, на колесницях,
590 Із Колізея, із різниці
Святії вівезли тіла,
І повезли на Тибр, тілами
Святих убитих годували¹⁾
Для царського такої стола
595 У Тибрі рібу.

Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась
За біту голову руками,
І тихо, мовчки за возами
Марію чорною пішла
600 На Тибр. А Скіфи сірооки,
Погоничі, рабів рабі,
Подумали: „Сестра Морока“²⁾
Із пекла вийшла проважать
У пекло Римлян“. Поскидали
605 У воду трупи та й назад
З возами Скіфи повертали.

А ти остала ся одна
На березі, і ти дивилась,³⁾
Як розстелили ся, стелились
610 Кругі широкіі над ним,
Над сіном праведним твоім...
Дивилась, поки не осталося
Живого сліду на воді,
І усміхнула ся тоді
615 І тяжко, страшно заридала,⁵⁾
І помолілась в перший раз
За нас Розп'ятому.

І спас
Тебе розп'ятій сні Марії,

¹⁾ Ром. годувати. ²⁾ На автографі до сего слова Шевченко дописав: Скифський Плутон. У Ром. змінено без підстави на скандинавський. ³⁾ Веч. і прась. На березі. Дивилась, льв. Одна на березі. Дивилась. ⁴⁾ Прась. і льв. І ти заплакала тоді, Ти страшно, тяжко заридала.

І ти слова його живії
620 В живу́ю дуну прийняла,
І на торжйца і в черто́ги
Живого істинного Б́ога
Ти сло́во пра́вди понесла́!

Написано в Нижнім-Новгороді 8. XII. 1857. Друк в Вечер-
ницях 1862, ч. 31—33, в Основі 1862, кн. IV, стор. 1—17.

Ю Р О Д И В И Й.

- Во дні фельдфёбеля-царя
Капрал Гаврілович Безру́кний¹⁾
Та унтер п'яний Долгору́кний²⁾
Україну правили. Добра
5 Таки́ чимало натворіли,
Чимало лю́ду оголили
Отеї сатрапи ундіра.
А на́дто стріжений Гавріліч
З своїм єфре́йтором мали́м³⁾
10 Та жва́вим, на-лихо лихі́м,
До то́го люд домуштрува́ли,
Що сам фельдфёбель дивува́лсь
І маршпро́вкою і всі́м,
І „благоскло́нні перебува́ли
15 Все́гда к єфре́йторам свої́м“.
А ми диві́лись і мовча́ли,
Та мовчки чу́хали чубі́, —
Німі́ї, по́длії рабі́,
Підні́жки ца́рські, лаке́ї
20 Капрала́ п'яного́ ! Не вам,
Не вам в мере́жані́ї лівре́ї

¹⁾ Дмитро Гаврилович Бібіков, генерал-губернатор київський у роках 1835—56 ²⁾ Князь Долгорукий, шеф жандармів сучасний Бібікову. ³⁾ Губерніяльний секретар Пісарев, що немилосердно і безлично обдирав польських шляхтичів, див. спомини Бобровського.

Донóщики і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу! Розпина́ть,
25 А не любить ви вчились брата!
О рóде сýетний, прокля́тий,
Ко́ли ти відохнеш? Ко́ли
Ми діждемо́ ся Вашингто́на
З новім і праведним зако́ном?
30 А діждемо́сь такі́ ко́лісь!
Не со́тні вас, а міліо́ни
Поля́н, Дуле́бів і Древля́н
Гаврі́лич гнув во вре́мя о́но;
А вас, моїх святі́х Кня́н,
35 І ва́ших чепурні́х Кня́нок
Одда́в своїм працо́сам пья́ним
У найми́чкі сатра́п капра́л.
Вам і байду́же. А між ва́ми
Найшо́всь такі́ якийсь про́ява,
40 Якийсь дурний ори́гінал,
Що в мо́рду затопі́в капра́ла
Та ще й у це́ркві, — і пропа́ло,
Як на соба́ці.¹⁾

Так то, так!
Найшо́всь такі́ оди́н коза́к
45 Із міліо́на свинопасі́в,
Що ца́рство все оголосе́їв,
Сатра́па в мо́рду затопі́в.
А ви, юроді́ві, тим ча́сом,
Покі́ незду́жає капра́л,²⁾
50 Ви огласі́ли юроді́вим
Свято́го ли́царя! А бі́вий!

¹⁾ По тих словах ішли три рядки:

Тойді, дурні, і вам було б
На його вийти з рогачами,
А ви злякали ся.

Та Шевч. перекреслив сі рядки. ²⁾ З разу було: сатрап, потім над рядком дописано: капрал.

Фельдфебель ваш, Сарданапал,
Послав на каторгу святого,
А до побитого старого
55 Сатрана „навсегда“ оставсь
Преблагосклонним.

Більш нічого
Не відкрило ся, і драму
Глухіми, темними рядами
На смітник вивесли, а я...
60 О зоре ясная моя,
Ведеш мене з тюрми, з неволі
Як раз на смітничок Миколі,
І світни і горіш над ним
Огнем невидимим, святім,
65 Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
пого¹⁾ безбожній діла...
Безбожний царю, творче зла,
Правди гонителю жестокій!
70 Чого накові на землі!
А ти, Всевидящее око,
Чи ти дивило ся з висока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сібір невольників святих,
75 Як мордували, розинали
І вішали? А ти не знало?
І ти дивило ся²⁾ на них
І не осліпло? Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
80 Ти спиш в кіноті, а царі³⁾ —
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуть ся їм кайдани,
А я поїду на Сібір
Аж за Байкал, загляну в гори,
85 В вертепи темні і в нори

¹⁾ Перв. твої. ²⁾ З разу: Не глянуло. ³⁾ З разу: кати, пере-
крестено і написано: царі.

Без дна глибокії, і вас,
Споборники святої волї
Із тьми, із смрада і з неволї
Царям і лю́дям на показ
90 На світ вас віведу на далї
Рядами довгими в кайданах...

Написано в Нижнім Новгороді 1857 р. Друк. у-перве в „За-
писках“ Наук. Тов. Шевченка.

Д О Л Я.

- Ти не лукавила зо мною;
Ти другом, братом і сестрою
Сірмі стала. Ти взяла
Мене маленького за руку
5 І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
„Учі ся, сэрденько, колись
З нас будуть люди“ — ти сказала.
А я їй послухав і учивсь,
10 І вивчив ся. А ти збрехала!
Які з нас люди?... Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, у нас нема
Зерна неправди за собою...
- 15 Ходімо ж, доленько моя,
Мій друже вбóгий,¹⁾ нелукавій,
Ходімо дáльше. Дáльше слава,
А слава — заповідь моя.

Написано в Нижнім Новгороді 9. II. 1858 р. Друк. в Хаті
стор. 89.

¹⁾ Хага: щирій.

М У З А.

- А¹⁾ ти, пречістая, святая,
Ти сестро Фэба молодая,
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла;
5 І на могилі серед поля
Як тую волю на роздоллі
Туманом сівим сповіла,
І коліхала і співала,²⁾
І чари діяла... І я,
10 О чарівниченько моя!
Мині ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала
І всюди, зоренько моя,
Ти непорочно сяла.³⁾
15 В степу, безлюдному степу⁴⁾
В далекій неболі
Ти сяла,⁵⁾ пишала ся,
Як квіточка в полі.
Із казарми нечистої⁶⁾
20 Чістою, святою
Пташечкою вилетіла⁷⁾
І по-надо мнєю
Полінула, заспівала
Ти золотокрила,⁸⁾
25 Мов живущою водою
Душу окропила!

¹⁾ Днев. 1. ²⁾ Перв. провивала ³⁾ Вставка з Дневника.

⁴⁾ Дневн. В степу безлюднім в чужині. ⁵⁾ Дневн. в кайданах.

⁶⁾ Дневн. смердючої. ⁷⁾ Дневн. Вилетіла як пташечка; лєв. вилітала.

⁸⁾ Дневн. сизокрила.

І я живу́, і на́до мно́ю
З своєю́ божою красо́ю
Гори́ш ти, зоре́нько моя́.
30 Віта́єш ти, мій херуві́м,
Золотокри́лий серафі́м,¹⁾
Моя́ порадо́нько свята́я,
Моя́ ти до́ле молодáя.
Не покида́й мене́! В-ночі
35 І в день і в ве́чері і ра́но
Віта́й зо мно́ю і учи́,
Учи́ нелю́жними уста́ми
Сказа́ти²⁾ пра́вду! Поможі́
Моли́тву дїяти до кра́ю;
40 А як умру́, моя́ свята́я,
Моя́ ти ма́мо, положи́
Свого́ ти си́на в домові́ну,
І хоч³⁾ еди́ную сльозі́ну
В оча́х безме́ртних покажі́!

Написано в Нижнім Новгороді 9. II. 1858. Друк. в Основі
1860, кн. V, ст. 24.

1) Вставка з Дневника. 2) Дневн. Хвалити. 3) Дневн. І хоть.

С Л А В А.

- А ти задріпанко, шинкарко,
Перекупко п'яна,
Де ти в кáта забарілась
З своїми лучáми ?
- 5 У Версáлі над злódієм
Набóр розпустила ?
Чи з ким иншим мiзкáвеш ся
З нудьгi та з похмiлля ?
Горни́сь лишéнь ти до мéне,¹⁾
- 10 Та вiтнемо з лiха,
Гарнeсенько обiймéмось,
Та лiбо та тiхо
Пожарту́ем, чмóкнемо ся,
Та й поберемó ся,
- 15 Мо́я крáле мальована.
Бо я такi й дóсi
За тобóю чимчикую.²⁾
Ти хочá й пишáлась
I з п'яними кeсарями³⁾
- 20 По шинкáх хилялась,⁴⁾
А нáдто з тим Микóлою⁵⁾
У Севастопóлi,
Та мiнi про те байдуже!
Мiнi, мо́я дóле,

¹⁾ Дневн. Сiдай лишень коло мене. ²⁾ Дневн. Коло тебе мiзкаю ся. ³⁾ Дневн. королями. ⁴⁾ Дневн. шаталась. ⁵⁾ Дневн. I курвила з Миколою.

25 Дай на себе надивітись,¹⁾
Дай і пригорнѹтись,
Під крилѡм твоїм любѣнько
В холодкѹ²⁾ заснѹти!

Написано в Нижнім Новгороді 9. II. 1858 р. Друк. Основа
1862, кн. V, ст. 25.

¹⁾ Так Дневн., перше: подивитись. ²⁾ Дневн. З дороги, перекреслено: З похмілля, потім: на віки.

С О Н.

(М. А. Марковичці).

- На па́нщині пшени́цю жа́ла.
Втомі́ла ся, не спочива́ть
Пішла́ в сноні́, пошкандибала́
Іва́на сі́на го́дува́ть.
- 5 Вонó спові́тєє кричало́
У холодо́чку за снопо́м.
Розпови́ла, нагодува́ла,
Попе́стила, і пїби́ сном
Над сі́ном сі́дя задріма́ла.
- 10 І снить ся ї́й тої́ син Іва́н
І уродли́вий і багати́й,
Уже́ засва́таний,¹⁾ жонати́й,
На во́льній,²⁾ ба́чить ся, бо й сам
Уже́ не па́нський, а на во́лі;
- 15 І³⁾ на свої́м весели́м полі́
У-двох собі́⁴⁾ пшени́цю жнуть,
А ді́точки обі́д несуть
Та йдучи́ колоскі́ збира́ють:
Мов та́я до́ленька свята́я,
20 Мов анге́ляточки іду́ть.
І усмі́хнула́ ся небо́га.
Про́їнула́сь — нема́ нічо́го!...
На́ Іва́ся⁵⁾ гля́нула, взяла́
Ного́ гарне́нько спови́ла,

¹⁾ Три автографи: Не одинокий, а жонатий; останній автограф як у тексті. ²⁾ Льв. та вольний. ³⁾ В трьох ред. Та. ⁴⁾ Лист до Макс. свою таки, Веч. і льв. вид. Таки свою. ⁵⁾ В листі до Макс. На сна.

25 І копу дожинать пішла,
Покі не чути ланового.¹⁾
Остатню мѳже. Бог помѳже,
То її сон твій справдить ся.

Написано в Петербурзі 13. VII. 1858 р. Друк. в „Русской
Бесѳдѳ“ 1859, кн. 3, потім в Основі 1862, кн. VII, і в Меті 1962,
ч. 43, стор. 360.

¹⁾ У льв. вид. баламутно :

Тай щоб до ланового
Ще копу дожинать пішла.

- Я не нездужаю, нівроку,
 А щось такєє бачить око,¹⁾
 І серце жде чогось. Болить,
 Болить і плачє і не спить,²⁾
 5 Мов негодována дитина.
 Лихої, тяжкої годіши
 Мабуть ти ждеш? Добра не жди,
 Не жди сподіваної волі,
 Вона заснула, царь Микóла
 10 Її приспав. А щоб збудить
 Хирєнну волю, треба миром,
 Громадою обух сталить,³⁾
 Та дóбре вигострить сокиру,
 Та й заходить ся вже будить.
 15 А то проспить собі небóга
 До сýду бóжого страшного!
 А панство бóде колыхать,⁴⁾
 Храмї, палати мурувать,
 Любїть царя свого дурного⁵⁾
 20 Та византїйство прославлять,
 Та й бїльше, бачить ся, нїчого!

Написано в Петербурзі 22. XI. 1858 р. Друк. у праськїм вид. Ц, ст. 210.

1) Льв. таке щось бачить. 2) Льв. :

І не спить, а серце бєть ся
 І болить мов негодована дитина.

3) Прась. свалить. 4) Льв. панувать. В Б. п'яного.

ПОДРАЖАНІЕ ХІ ПСАЛМУ.

- Мій Божє мїлїї! Як то м`ало
Святїх людїї на свїтї ст`ало!
Одїн на дрўгого кують
Кайдани в сєрцї, а слов`ами,
5 Медоточївими устами
Цїлїють ся і часу ждуть,
Чи швїдко брата в домовїнї
З гостєй на цвїнтарь повезуть...
А ти, о Господи єдїнний,
10 Скуєш лукавїї уста,
Язик отбїї велерїчївїї,
Мовлявшїї: „Ми не суета!
І возвелїчимо на-дїво
І рѳум наш і наш язїк.
15 Та й де той пан, що нам закаже
І думать так і говорїть?“
„Воскрєсцу я!“ той пан вам скаже,
„Воскрєсну пїнї р`аднї їх,
Людїї закованих моїх
20 Убѳгих, пїнцїх... Возвелїчу
Малїх отїх рабїв нїмїх!¹⁾
Я на сторѳжї кѳло їх
Пост`авлю слѳво.“

- І понїче,
Ненїче стѳптана трав`а,
25 І думка в`аша і слов`а.

¹⁾ Льв. похилих

Ненáче срібло кúте, бíte
І семикрáти перелите
Огнѣм в горнійлі, словесá
Твої, о Гóсподи такїї.
30 Розкїнь же їх, Твої святїї,
По всїй землї! І чудесáм
Твоїм увїрують на свїті
Твої малї убóгї дїти.

Написано в Петербурзі 15. II. 1859 р. Друк Основа 1861,
кн. X, ст. 1.

МАРКУ ВОВЧКУ.

На память 24 генваря 1859).

- Недавно я по-за Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмiрало.
5 І виблагав! Господь послав
Тебе нам, крiткого пророка
І обличителя жестоких
Людий неситих. Свiте мiй,
Моя ти зiренько святая,
10 Моя ти сила молодая!
Свiтiти на мене і огрiй,
І оживiи моє побiте,
Убiгте серце, неукрiте,
Голiднее! І оживу,
15 І думу¹⁾ вольную на волю
Із домовiни воззову,
І думу вольную — о доле,
Прорiоче наш, моя ти доле
Твоєю думу назову!²⁾

Написано в Петербурзі 17. II. 1859 р. Друк. лѣв. вид. II,
стор. 215.

1) Ром. душу. 2) Тут у автогр. були ще два рядки
А двi мої, моя ти доле,
Твоїми днями назову.
Та автор перекреслив їх.

ПОДРАЖАНІЄ ІСАІІ, ГЛАВА XXXV.

- Рáдуї ся, ніво исполітая!
Рáдуї ся, зéмле не повітая
Квітча́стим злáком! Розпу́стїсь,¹⁾
Рожéвим крі́ном процві́ті!
5 І процві́теш, позелені́еш,
Мов Іорда́нові святи́ї
Лугі́ зелені́, береги́.
І честь Кармі́лова і сла́ва
Лива́нова, а не лука́ва,
10 Тебе́ укря́є²⁾ доро́гим
Золототка́ним, хі́тро ші́тим,
Добро́м та волею́ підбі́тим,
Святи́м омо́фром³⁾ сво́ім.
І лю́ди те́мні́ї, незря́чі
15 Дива́ Господні́ї побáчать.

- І спочі́нуть⁴⁾ нево́льничі
Уто́млені́ ру́ки,
І колі́на одпочі́нуть
Кайда́нами ку́ті.
20 Ра́дуйте́ ся, вбогодúхї,⁵⁾
Не ляка́йтесь дї́ва!
Се Бог сýдить, визволя́є
Довготерпелі́вих
Вас убо́гих і возда́є
25 Злодї́ям за злáя.

1) В автогр. зразу: процвіти. 2) Зразу: укряє, потім покряє, а нарешті по закреслено і дописано знов у. 3) Автогр. Б. Добро́м заробленим, але поправлено: та волею. 4) Автогр. Б. Одпочинуть. 5) Авт. Б. дрібнодухі.

Тодї, як Господи святая
На зємлю правда прилетїть,
Хоч на годїночку спочїть,
Незрячі прбзрять, а кривїї,¹⁾
30 Мов сарна з гаю помаїцують,
Нїмїм отвѣрзуть ся уста,
Прорвѣть ся слово як²⁾ вода,
І дебр-пустїня³⁾ неполіта,
Сцілющою водою вмїта
35 Прокїнеть ся, і потечуть
Веселї⁴⁾ ріки, а озѣра
Кругом гаями⁵⁾ поростуть,
Веселїм птаством оживуть.

Оживуть степї, озѣра,
40 І не верстовїї,⁶⁾
А вольнїї, широкїї⁷⁾
Скрїзь шляхи святїї
Простѣлять ся. І не наїдуть
Шляхів тих владїки,⁸⁾
45 А рабї тимї шляхамї
Без гвалту і крїку
Позїходять ся⁹⁾ до-кўши,
Радї та веселї,
І пустїню опанують
50 Веселїї сѣла.

Написано в Петербурзі 25. III. 1859 р. Друк. Основа 1861,
кн. XI—XII, ст. 2—3.

1) Ром. і кривїї. Авт. Буйм.:

Тодї кривий мов сарна тая
Із гаю полем застрибає.

2) Буйм. мов. 3) Авт. Буйм. зразу: ненапосннюю. 4) Буйм. зразу:
великі. 5) Буйм. зразу: лозами. 6) Буйм. зразу: широкї, святїї.
7) Буйм. Та великі простелять ся. 8) Буйм. Царї того шляху.
9) Буйм. Зїйдуть ся собі.

N. N.

Така як ти колись лілєя
На Юрдані процвіла,
І воплотіла, пронесла
Святєє слóво над землєю.

- 5 Як-би то й ти, Дністрóвній цвіте...
Нї, нї! Крий Бóже! Розішнуть,
В Сібір в кайданах поведуть,
І ти, мій цвіте неукрїтий —
Не вїмовлю...

Веселний рай

- 10 Пошли їй, Гóсподи, подай!
Подай їй дóлю на сїм свїті,
І бїльш нїчóго не давай!
Та не берї її весно́ю
В свїті раї небесний, не берї,
15 А дай твоєю красото́ю
Надивувáтись на землі!

Написано в Петербурзі 19. IV. 1859 р. Друк. у прась. вид.
II, ст. 212.

П І С Н Я.

(Ф. І. Черченку на память 22. ІХ. 1859.)

Ой по горі ромѣн цвіте,
Долиною козак іде
Та у журбі питаєть ся:
Де та доля пишаєть ся?

5 Чи то в шинках з багачами?¹⁾
Чи то в степах з чумаками?
Чи то в полі на роздоллі
З вітром вієть ся по волі?

Не там, не там, друже-брате!
10 У дівчини в чужій хаті,
Та в рушнику²⁾ та в хустині
Захована в новій скрині.

Написано в Лихвені 7. VI. 1859. Друк. у Хаті стор. 90.

1) Хата: богачами. 2) Хата: у рушничку.

Ой маю, маю я оченята —
Нікого, мати, та оглядати,
Нікого, сёрденько, та оглядати!

Ой маю, маю і рученята —
5 Нікого, матінко, та обнімати,
Нікого, сёрденько, та обнімати!

Ої маю, маю і ноженята —
Та ні з ким, матінко, потанцювати,
Та ні з ким, сёрденько, потанцювати!

Написано в Пирятині 10. VI. 1859 р. Друк. льв. вид. II,
стор. 260.

С Е С Т Р І .

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі
Я думав: „Де-ж я прихилюсь
І де подїну ся на світі?“
5 І снить ся сон міні: дивлюсь,
В садочку квітами повіта
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатїна.
Дніпрó геть-геть собі розкшівсь,
10 Сїяє батько¹⁾ та горить.
Дивлюсь: у темному садочку
Під вишнею у холодочку
Моя єдина сестра,
Многострадалиця²⁾ святая,
15 Неначе в раї спочиває,
Та з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядає.

І їй здаєть ся: виринає
З-за хвїлі човен, доплива
20 І в хвїлі човен порина...
„Мій братїку! Моя ти доле!“
І ми прокінули ся: ти
На пánщинї, а я в невóлі!...

¹⁾ Автогр. зразу: снїй. ²⁾ Ром. Многострадаљная.

Отáк нам довелó ся йти
25 Ще з-мáлечку колóчу нíву!
Моlí ся, сéстро, бóдем живі,
То Бог помóже перейті.

Написано в Черкасах 20. VII. 1859 р. Друк. Основа 1861,
кн. VI, стор, 47—48.

Та голóвонько моя бідна,
Чогó моя мила зблїдла?
Чи пшеницю жáла,
Чи ячмінь вьязáла,
5 Чи в недúженьці лежáла?
Була на ринóчку,
Пила горілóчку,
На похміллячко лежáла,
З родіною зійшлась,
10 Горїлки напилась.

Написано в Кїїві 1859 р. В дотеперїшніх виданнях нема.

- Колісь дурною головою
Я думав: горенько зо мною!
Як доведеть ся в світі жить,
Людій і Господа хвалить?
- 5 В багні колодою гнилою
Валятись, старіти ся, гнить,
Умерти — й сліду не покинуть
На обікраденій землі!...
- 10 О горе, горенько міні!
І де я в світі заховуюсь?
Що день Пилати розпинають,
Морозять, шкварять на огні!...

Написано в Черкасах 21. VII. 1859 р. Друк. в Основі 1862,
кн. I, стор. 6.

- Як-бі то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув;
Та на замчище подивівсь, —
Упив ся б, здорово упивсь!
5 І препрославлений козачий
Розумний батьку! І в смердячій
Жидівській хаті б похмелівсь,
Або-б в калюжі утопивсь,
В багні свинячим...
- 10 Амінь тобі, великий м'язе,
Великий, славний, та не д'уже!...
Як-бі ти на-світ не родивсь,
Або в колісці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
15 Тебе преславного. Амінь!..

Написано в Переяславі 18. VIII. 1859 р. Друк. у льв. вид.
II, ст. 260, лише чотири перші рядки, рента в праськ. вид. II,
стор. 213.

Во Іудеї во дні́ бни
 Во вре́мя Ирода царя́
 Кругом Сіона й на Сіоні
 Рома́нські п'яні легіони
 5 Паскúдились. А у царя́,
 У Ирода такі́ са́мого,
 І у поро́гу й за поро́гом
 Стояли лі́ктори. А царь,
 Самодержавний́ госуда́рь,
 10 Лиза́в у лі́ктора халя́ву,
 Щоб той йому́ на те, на се
 Хоч пів-дина́рія позичив.
 А той кишéнею трясé,
 Вийма́є грóшні і не лі́чить,
 15 Ненáче ста́рцеві даé.
 І п'яний Ирод зно́ву пьé!
 Як ось — не в са́мім Назарéті,
 А у яко́мусь у¹⁾ верте́пі
 Ма́рія з пля́ху не встава́ла,
 20 Ма́рія сина́ привела́²⁾
 І в Ви́фле́ем з мали́м пішла́.
 Біжи́ть почта́рь із Ви́фле́ема
 І ка́же: „Ца́рю! так і так!
 Зіно́вать,³⁾ кúкіль і будя́к
 25 Ростé в пше́ніці! Кля́те плéмя
 Даві́дове у нас зі́йшло.
 Зо́тні, по́ки не підняло́сь!“⁴⁾
 „Так що-ж!“ про́мовив Ирод п'яний, —
 „По всьо́му ца́рству постина́ть

1) Ром. у вифлесемському. 2) Ром. Ма́рія сина́ родила, попе-
 редній рядок час. 3) Автогр. зразу: Бурьян і. 4) Бруліон: підрсло.

- 30 Маліх дітійі, а то погані
Нам не дадуть доцарювать!¹⁾
Почтáрь нівроку був підпільніи,
Оддав сенáтові приказ,
Щоб тілько в Вифлеємі біли
- 35 Маліх дітійі.
Спасі ти нас,
Младєнче прáведний, великий,
Од п'яного царя-владіки!
Од гіршого ж Тебе спасла
Твоя препрáведная Мати.
- 40 Та де-ж нам тую матір'ь взяти?
Ми сєрцем голі до-гола;
Рабі з кокардою на лобі,
Лакєї в золотій оздобі,
Онуча, сміття з помелá
- 45 Йогó Величества, та й гóдї.
Великомучениче сїну,
Її єдина дитино,
Прості менє непрáведного! Нині,
Сьогóдня маю я клясті
- 50 Твоїх мучителїв. А ти
Благословєнная в женáх,
Пренепорóчная...²⁾

Написано в Петербурзі 24. X. 1859 р.

¹⁾ Бруїон: Не дадимуть і царювать ²⁾ Огеїх 7 рядків лишило ся в бруїоні, але Шевченко закреслив їх.

МАРІЯ.

(Поема.)

РАДЬСЯ, ТЫ БО ОБНОЗИЛА ЕСИ
ЗАЧАТЯ СТБДНО.

(Акаф. Пр. Богор. ік. 10)

Все упованіє моє
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,¹⁾
Все упованіє моє
5 На тебе, Мати, возлагаю,
Святая сіло всію святих,
Пренепорочная, благая!
Молю ся, плачу і ридаю:

¹⁾ В бруліоні першої редакції маємо сю передмову-молитву ось в якій формі:

Все упованіє моє
На тебе, мій єдиний раю,
На тебе мати преблагая
Все упованіє моє,
Прибїжище святих, покров
Ограблених людей, рабов
За всіх скорбящая. Ридаю,
Молю ся плачучи, подай
Невольникам святую руку.
Слїпшям окраденим. Своего сина,
Святую муку ізгадай
І муку праведного сина
Твою єдиную дитину.
І все, пречистая, подай
Рабам нічим святую силу,
Щоб Ироди не ворушуньсь,
Та більш нічого не давай.

- Воззрі, Пречістая, на їх,
10 Отіх окрадених, сліпих
Невбольшиків, подай їм сілу
Твоїого мученика Сіна,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю!
15 Достойно-питаю, благаяю,
Царіце неба і землі!
Воньмі їх стону і попли
Благий конець, о всеблагая!
А я незлбний воспою,
20 Як процвтуть убогі села,
Псалмом і тихим і веселім
Святуоу доленьку твою.
А нині плач і скорб і слбзи
Душі убогої убогий
25 Остатню лепту подаю.¹⁾

I.

- У Йосипа, у теляра²⁾
Чи в бондаря тогб святого³⁾
Марія в наймичках росла.⁴⁾
Росла собі і виростала,⁵⁾
30 І на порі Марія стала,
Рожевим квітом розцвіла⁶⁾
В убогій і чужій хатині,

¹⁾ В другій редакції закреслено ось який варіант остатніх. пістьох рядків:

Як процвтуть убогі села,
Псалмом тихим і веселім
Недолю тяжкую твою
Я восною годі. А нині
Мов фарісей той милостяню
Тобі убогій лепту подаю.

²⁾ Перша ред. У бондаря чи теляра. ³⁾ Перша ред. Чи в Йосипа того старого. ⁴⁾ Перша ред. Убога до снаги убога У наймах дівчина росла (попр. Марія) росла. ⁵⁾ 2 ред. росла та виростала. ⁶⁾ 1 ред. процвітала.

- В святóму тiхому раіó.
Тесляр на наймичку свою,¹⁾
35 Ненáче на своіó дитiну,²⁾
Теслу́ булó і струг покiне,
Та й дiвить ся. І час мшé,
А він і óком не мiгнé,
І думає: „Анї родiни,
40 Анї хатиночки нема.
Одна-однiсенька!... Хлбá...³⁾
Ще ж смерть⁴⁾ мо́я не за плечiма!“
А та стоїть собі під тiном
Та вóвну бiлу́ю прядé
45 На той бурну́с йому́⁵⁾ святéшний:
Абó на бéрiг поведé
Козу́ з козяточком сердéшним
І понастi і напоїть.⁶⁾
Хоч і далéко, так любiла ж
50 Вона́ той тiхий бóжний став,
Ширóкую Тиверiяду.
І рáда, аж смiєть ся рáда,
Що Йóсип сiдячи мовчáв,
Не боронiв їй, не спня́в
55 На став ітi. Ідé, смiєть ся,
А він сидiть та все сидiть,
За струг сердéга не берéть ся.
Козá напьéть ся та й пасéть ся.
60 А дiвчина собі стоїть
Ненáче вкóпана під га́єм,
І смúтно сúмно позира́є⁷⁾
На той ширóкний бóжний⁸⁾ став.
І мóвила: „Тиверiядо!
65 Ширóкний цáрю озерáм!

1) 1 ред. На ранню квіточку в гаю. 2) 1 ред. Тесляр на наймичку свою. 3) 1 ред. Як та билиночка одна. 4) 1 ред. смерть хйба. 5) 1 ред. Йому на той бурнус. 6) 1 ред.:

Або ранесенько серденько
Козу з козятком поведе
В Тиверіяду напувать.

7) 1 ред. сумно, Ром. поглядає. 8) 1 ред. тихий.

Скажи́ ми́ї, мо́я пора́до,
Яка́я до́ля ви́йде¹⁾ нам
З ста́ри́м Іоси́фом? О до́ле!“
І²⁾ похи́ли́лась, мов топо́ля
70 Од ві́тру хи́лить ся в яру́.
„Йо́му я ста́ну за дити́ну,
Пле́чми мо́їми мо́лоди́ми
Його́ ста́риї³⁾ подо́пру!“
І кі́нула круго́м очі́ма,
75 Аж і́скри сі́пнули з очі́ї,
А з до́брих мо́лоди́х пле́чиї
Хито́н пола́таниї до до́лу
Тихе́нько зсу́нув ся. Ніко́ли
Тако́ї бо́жої краси́
80 Ніхто́ не у́зрить!...⁴⁾ Зла́я ж до́ля
Коло́чим те́рном провела́,
Зну́щала́ ся над красо́тою.
О до́ленько!...

По-над водо́ю
Ходо́ю ти́хою пішла́,⁵⁾
85 Лопу́х край бе́рега найшла́,⁶⁾
Лопу́х зірва́ла і накри́ла⁷⁾
Нена́че бри́лком сво́ю
Голо́воньку ту́ю смутну́ю,⁸⁾
Сво́ю голо́воньку святу́ю,
90 І зні́кла в те́мному гаю.⁹⁾

О сві́те наш незаході́мий!
О ти пречі́стая в жена́х!
Благоуха́нний зе́льний крі́не!
В які́х гая́х, в які́х яра́х,¹⁰⁾
95 В які́х незна́ємих верте́пах
Ти захова́єш ся од спе́ки
Огнепали́мої ти́,
Що се́рце без огню́ розто́пить.

¹⁾ 1 ред. буде. ²⁾ 1 ред. Тай. ³⁾ Прась. Його старого. ⁴⁾ 1 ред. Ніхто не зрів такої. ⁵⁾ 1 ред. Тихесенько. ⁶⁾ 1 ред. Пішла собі. Лопух рясний. ⁷⁾ 1 ред. Широкий вирвала й накрила. ⁸⁾ 1 ред. свою. ⁹⁾ 1 ред. І заховала ся в гаю ¹⁰⁾ 1 ред. в ярах... лісах.

- І без води прорве, потопить¹⁾
100 Святії думоньки твої?!
Де ти сховав ся? Нїде!
Огонь закльонув ся вже, гбді!
Уже розжєврів ся, і шкода,
Даремне²⁾ сила пропаде.
105 До крові дійде, до кості
Огонь той лютний, негасімний,
І недобїтая за сіном
Повінна будеш перейти
Огонь пекельний. Вже пророчить,
110 Тобі вже зазирає в бчі
Твоє грядущее. Не зри!
Сльозу пророчую утри,
Заквічай³⁾ голову дівочу
Лїлеями, і заспївай,
115 Поки едем твої, тихий рай
Ще не підпалував Єгова,
Сердїтний іудейський Зевс.⁴⁾

II.

- У вєчері, мов зоря тая,
Марія з гаю вихожєє
120 Заквічана. Фавор гора
Неначе з злата-серебра
Далєко-вїсоко сїяє,
Заквітчана, а Йордан
І снїговєрхній той Ливан
125 Пурпуром, золотом сїяють,
Аж бчі слїпнуть. А Марія
Очїці крѳткії, святії
Тихєнько-тихо підняла

¹⁾ 1 ред. затопить. ²⁾ 1 ред. За марне. ³⁾ 1 ред. Уквіччай.
⁴⁾ Так у 1 ред., в 2 ред.:

Лїлеями та тим ряєним,
Червоним маком, тай засни
Під явором у холодочку,
Поки що буде.

На Іордан, і усміхнулася,
130 Козу з під гаю й заняла,
На руки козиня взяла¹⁾
І заспівала:

„Раю, раю,
Тёмний гаю!
135 Чи я молодая,
Мілий Бóже,
В Твоім раї
Чи я погуляю,
Нагуляюсь?“

Тай замóвкла,
140 Круг себе сумно²⁾ озирнулася,
На руки козеня взяла³⁾
І веселенькая пішла
На хутір⁴⁾ бóндарів убóгій.
А йдучи козеня небога,
145 Нїби дитину на руках
Хитала, бавила, гоїдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Козеня,
Непаче тее кошеня,
150 І не пручалось, не кричало,⁵⁾
На лоні пестило ся, гралось.
Миль зó-дві лóбо з козеням
Трохі-трохі не танцювала,
І не втомилась. Вигляда
155 Старій сумуючи під тїном
Давненько вже свою дитину.
Прийшла до дóму. На порозі
Отерши радосні слёзи

¹⁾ Так у 1 ред. у 2 і в дотеперішніх друках :

Аж слїпить в очі. Підняла
На той Фавор свої святїї
Очиці кроткі Марїя
Тай усміхнулася. Зайняла
Козу з козяточком з під гаю.

²⁾ 1 ред. Кругом весела. ³⁾ 1 ред. І з козеняточком пішла. ⁴⁾ 1 ред.
На вазис. ⁵⁾ 1 ред. І не кричало, не пручалось.

- Її господарь привітав,
160 Неначе любую, єдину
Свою коханую дитину¹⁾
І тихо мовив: „Де ти в Бога
Загаялась, моя небого?²⁾
Ходімо в кущу, опочій,
165 Та повечеряємо в-купі
З веселім гостем молодім.
Ходімо, доненько!“ — „Якій,
Якій³⁾ се гость?“ — „Із Назарета,
Зайшов у нас підночувать,
170 І каже: Бóжа благодать
На вѣтхую Єлисавету
Учора рано пролилась.
Учора, каже, привела
Дитину-сіна, а Захаріі
175 Старій нарék його Іваном!
Так бачиш що...“
- А гость роззутий,⁴⁾
Умітний з кущі⁵⁾ вихожав
В одному білому хитоні,
Мов намальований сіяв.
180 І став велично на порозі
І тихим, ласкавим уклóном
Марію молодік вітав.
Аж дивно, чудно. Гость стояв,
І ніби справді засіяв.
185 Марія на його зирнула
І стрепенулась, пригорнулась,
Неначе злякане дитя,
До Йóсипа свого старбго.
А потім гостя молодбго
190 Просіла, ніби⁶⁾ повелá
Очіма в кущу. Принесла
Воді погбжої з криниці,

¹⁾ Так у 1 ред. у 2 лиш один рядок: Зустрів її і привітав.
²⁾ 1 ред. І де ти гаялась — спитав — Моя пещеная дитино? ³⁾ 1 ред. З яким. ⁴⁾ 1 ред. Гость уже розутий. ⁵⁾ 1 ред. в кущі. ⁶⁾ 1 ред. Вступить просила.

І молоко¹⁾ і сир козліці
Ім на вечерю подала:
195 Самá ж не їла й не пила,
В кутóчку мóвчки прихпíлилась
Та дивувáла ся, дивíлась
І слúхала, як молодий
Дивóчний гость той говорív.
200 І словесá його святíи²⁾
На сёрце падали Марíи,
І сёрце мёрзло і пеклóсь.

„Во Іудеї не булó, —
Промóвив гость, — тогó нíколи,
205 Що нинí ўзрить ся; равві,
Равві великого глагóли
На нíві сíють ся новíи,
І віростуть, і пожнемó,
І в жítниці соберемó
210 Зернó святéс. Я Мессію
Ідú наро́ду возвістíть!“
І помолíла ся Марíя
Перéd апóстолом.

Горíть
Огóнь тихéнько на кабіці,
215 А Їсус праведний сидíть
Та дúмає... Ужé зірніця
На не́бі я́сно зайнялась;
Марíя з глéчком пішла
Водí набрáть, а ясноліціи
220 Дивóчний гость пішóв гулять,
Псалóm сíонський заспíвають
При місяці. І у³⁾ ярóчку
Догнáв⁴⁾ Марíю...

¹⁾ 1 ред. Опрісноки. ²⁾ 1. ред. живіи. ³⁾ Доси: житницю.
⁴⁾ Так у 1 ред., у другій:

Марíя встала тай пішла
З глеком по воду до криниці,
І гость за нею, і в ярóчку.

⁵⁾ 1 ред. Зострів.

Холодóчком

До сходу сóнця провелá¹⁾
225 До сáмої Тиверіяди
Благовістíтеля, і рáда²⁾
Радéсенька собі прийшла³⁾
До-дóму.

III.

Жде його Марія
230 І ждúчи плаче, молодíи
Ланити, очі і устá
Марніють зрíмо. „Ти не та,
Не та тепér, Маріє, стáла.
Цвіт зéльнийí наша красотá!“
235 Промóвив Йóсип.⁴⁾ „Дíво стáлось.
З тобóю, дóненько моя.
Ходíмо в цéрков,⁵⁾ повíнча́ймось,
А то... (йí не вíмовив: убьóть⁶⁾)
На úлиці) і заховáймось
240 В сво́йм оáзисі“. І в путь
Марія на-швидку зібрáлась
Та тяжко плакала, ридáла.
Отó-ж вони собі идúть;
Несé з торбíною на плéчах
245 Новú конóвочку старíи,
Спродáть би то та молодíи
Купíть хустíночку до-рéчi
Та й за повíнчання оддáть.

О стáрче прáведний, багáтний!
250 Не од Сіóна благодáть,
А з тíхої твоє́ї хáти
Нам возвістíла ся. Як-би

¹⁾ 1 ред. провели. ²⁾ і ред. раді. ³⁾ 1 ред. прийшли. ⁴⁾ 1 ред. Тесляр промовив. ⁵⁾ 1 ред. Ходім, Маріє. ⁶⁾ 1 ред. А то цеглиною убьóть.

Пречистій їй не дав ти рўку,¹⁾
Рабáми б бідніі²⁾ рабі
255 І досї мёрли би.³⁾

О мўко!
О тяжкая душі печаль!
Не вас міні сердéшних жаль,
Сліпі ви, ніщїі⁴⁾ душою.
А тих, що бáчать над собою
260 Сокіру, мóлот — і ку́ють
Каї́дани но́віі. Убьóть,
Зарі́жуть вас, душеубі́иці,
І із кровáвої крини́ці
Соба́к напóять!⁵⁾

Де-ж поді́всь
265 Дивóчний гость ото́ї лука́виі?⁶⁾
Хоч-би прийшо́в та подиві́всь
На бра́к тої сла́вниі і пресла́вниі,
На бра́к окра́дений! Не чуть,
Не чуть його́, ані Мессїі.⁷⁾
270 А лю́ди ждуть чо́гось і ждуть
Чо́гось непéвного... Марі́е!

¹⁾ 1 ред. Ти не подай їй грішній. ²⁾ 1 ред. подліі. ³⁾ 1 ред. і досї б висла. ⁴⁾ 1 ред. Сліпі й малїі. ⁵⁾ Замість остатніх 6 рядків у 1 ред. читаємо:

Не бачите перед собою
Ані чо́гісінько. А тих
Великих, сильних і гладких
І отовстївших серцем малим,
От їх так жаль — смердяче сало
Годованих добром живим,
Людською кровію. Невдяки!
Смердітимуть як та собака
Убита й кпнута в рові.

⁶⁾ 1 ред.:

А деж той молодик лукавий,
Дивочний гость, ти де поді́всь?

⁷⁾ 1 ред. Не чуть ні його́ ні Месїі.

Ти ж безталанная, чого
І ждеш і ждатимеш од Бóга
І од людій його? Нічого,
275 Ні-же апóстола того
Тепер не жди! Тесляр убóгий
Тебе повінчану ведé
В свою убóгую хатину.
Молись і дякуй, що не кінцув,
280 Що на розпúття не прогнав;
А то б цеглиною убíли,
Як-би не вкрив, не заховав!

Тяжко жить.
Настане гíрше, одпочítь
285 У бурьяні, не то під тінном
З твоїм святим єдиним сiном.
Спочítи, сiсти не дадúть.¹⁾
В Єрусалимі говорíли
Тихенько люди, що стялі
290 У гóроді Тиверіяді,
Чи то якогось розпялі
Провозвістителя Мессіі.
„Його?“ промóвила Марія,
І веселенькая пішла
295 У Назарét. І він радíе,
Що наймичка його неслá
В утрóбі праведную дúшу
За вóлю рóзпятого мýжа.

Отó вони собі идúть;
300 Прийшли до-дóму і живúть
Повінчані, та невеселі,
Родін отíх потрóху ждуть.²⁾
Тесляр³⁾ колiсочку дебелу
Майструє в сiнях,⁴⁾ а вона,
305 Пренепорóчная Марія,
Сидíть собі коло вікна⁵⁾

¹⁾ Вставка пяти рядків із ред. 1. ²⁾ Вставка з ред. 1. ³⁾ 1 ред. Старий. ⁴⁾ 1 ред. У сiнях робить. ⁵⁾ 1 ред. Та плачучи небога.

І в полі дівить ся і шиє
Маленькее¹⁾ сороченя —
Комусь то ще...²⁾

IV.

- „Хазяїн дома?“
310 На дворі крікнуло. „Указ
Од кесаря, його самого,
Щоб ви сьогодні, сей-же час,
Ви³⁾ на ревізію у город,
У город Вифлеєм ішли!“
315 І зник, пропав той тяжкий голос,
Тільки луна в яру гула.
Марія зараз заходилась
Пекті опрісноки. Спекла,
В торбину мовчки положила
320 І мовчки за старім пішла
У Вифлеєм. „Святая сіло,
Спасі мене, мій Бже мільї!“
Тільки її промовила. Ідуть
Сумуючи собі обое,
325 І вбогії перед собою
Козу з козяточком женуть,
Бо дома ні на кого кінуть:
А може Бог пошле дитину
В дорозі, от і молоко
330 Сердешній матері. Скотина⁴⁾
Іде пасучи ся,⁵⁾ рядком
Ідуть за нею батько її мати
І починають розмовляти
По-волі тихо.⁶⁾ „Семіон
335 Протопресвітер“ — Йбси мовив —

¹⁾ 1 ред. маленьке. ²⁾ Так у 2 ред., в ред 1 це? ³⁾ Ром.
Всі. ⁴⁾ 1 ред. І змовк, і зник. ⁵⁾ 1 ред:

То матиме і молоко
До коржиків недужля мати.

⁶⁾ 1 ред. Ідуть вони собі.

„Такéв-то прорóче слóво
Сказáв мiнi: святiй закóн
I Авраáма i Моiсея
Возобновлять мужi Ессéї¹⁾
340 I, — ка́же, — по́ти не умру́,
Поки́ Мессiю не узрю́!
Чи чу́єш ти, мо́я Марiе?
Мессiя прiйде!“ — „Вже прiйшо́в.
I ми вже бáчили Мессiю!“
345 Марiя мóвила.

Найшо́в
Опрiсно́к Йо́сип у торбiнi,²⁾
Да́є та i ка́же: „На, дитiно!³⁾
Поки́ що бóде, укрiпи́сь!
До Ви́фле́ма не близе́нько,
350 Та i я спочи́ну, утоми́вь!“
Та i сiли на шляху́ гарне́нько
Полудну́вать. Ото́-ж сидя́ть.⁴⁾
I со́нце пра́ведне швиде́нько⁵⁾
До-до́лу ко́тить ся i — глядь!
355 Сховáло ся i сме́ркло в по́лi,
I — дiво дiвне́! íкóли
Нiхто́ не бáчив i не чув
Тако́го дiва! Аж здри́гну́в
Святiй тесля́р: мiтла́⁶⁾ з восто́ку
360 Над са́мим Ви́фле́мом бо́ком
Звiздá хвоста́тая⁷⁾ зiйшла́,
I степ i го́ри осiя́ла.
Марiя з шляху́ не вставáла
I тут же i сiна привелá,⁸⁾
365 Єди́ную тую́ дитiну,⁹⁾
Що нас од ка́торги спасла́,

1) 1 ред. закон Мойсея. 2) 1 ред. мовчки iз торбини. 3) 1 ред. I дав Марiї: Погодуйсь. 4) 1 ред. Сидять, сидять. 5) 1 ред. :

А сонечко уже низенько
На степ спустило ся.

6) 1 ред. таки. 7) Так у ред. 1, а в 2 Мiтла огненная. 8) Так в ред. 1, у 2 ред. Марiя сина. 9) 1 ред. Того возлюбленого сина.

І пресвята́я, непови́нна
За нас лука́вих¹⁾ розпяла́сь!
А недалéко краі²⁾ дорóгн
370 Отáру гна́ли чаба́ні,
Дитя́ і тесляра́ свято́го
Взялі́ з собо́ю й привелі́
У сві́й кури́нь і „Бог то́ї з на́ми,“
Чи Емману́їл нарекли́³⁾
375 Дитя́ невми́тоє.

До схóду со́нця ра́но-ра́но⁴⁾
У Ви́фле́мі на ма́йдані⁵⁾
Зійшо́в ся люд і шопоті́ть,⁶⁾
Що щось непéвне з лю́дьми бу́де
380 Во Іуде́ї. Гомоні́ть
І ті́хне люд. „О лю́де, лю́де!“
Чаба́н які́йсь бі́жить, кричі́ть:
„Проро́чество Ієре́мі,
Іса́ї збуло́сь, збуло́сь!⁷⁾
385 У нас, у па́стирей Мессі́я
У Ви́флі́емі наро́дівсь
Учо́ра в ве́чері. Хто ба́чпив,
Як схóдила отá мі́гла
Над Ви́флі́емом?“ „Ве́ї ми! Ве́ї ми!“
390 Грома́да кри́кнула, і глас
Нена́че то́ї огóнь пога́с,
Проца́в і зник. „О ді́во! ді́во!
Непéвне ро́бить ся у нас

¹⁾ 1 ред. свята́я. ²⁾ 1 ред. повз, 2 ред. кри́й. ³⁾ Так у ред. 4, у другій:

Та й їх побачили. Небогу
Її й дитяточко взяли
І у вертеп сві́й принесли,
І чабани його́ убогі
Еману́їлом нарекли.

⁴⁾ 1 ред. на ма́йдані. ⁵⁾ 1 ред. люд зійшо́в ся. ⁶⁾ 1 ред. І мовить
шише́чком: Сбилось. ⁷⁾ 1 ред. У нас Мессі́я.

У Вифліємі.“ І Осанна
395 Співали люди через час.¹⁾

V.

Через час,
Чи через два прийшов указ:
І легіон з Єрусаліма
Од того Ирода; незріме
І нечуте стало ся тоді.
400 Ще діточки сповіті спали,
Ще купіль гріли матері, —
На марне гріли. Не купали
Маленьких діточок своїх,
Ножі салдати сполоскали
405 В дитячій праведній крові!
Такєв-то на світі сталося!
Дивіте ся ж, о²⁾ матері,
Що роблять Ироди царі!

Марія навіть не ховалась
410 З своїм младенцем. Слава вам,
Убогим людям, чабанам,
Що привітали, заховали
І нам Спасителя спаслі
Од Ирода! Нагодували
415 І напоїли, і далі
Кожух і світу на дорóгу
І, неборáки, додали
Ослицю дійну, і небóгу³⁾

¹⁾ Так у ред 1, а в 2 конєць такій:
Родив ся вчора:...“ Загуло
У Вифлеємі на майдані:
„Мессія. Ісусе!... Осанна!...“
І люд розходивсь.

²⁾ 1 ред. Дивітєсь добре. ³⁾ І ред. коротше:
Та вже спасибі чабани
Вітали їх і день ховали,
А в вечері кожух дали.
Ослицю на козу зміняли.

З її дитяточком малім
420 І посадили й провели
В-ночі таїніми манівцями¹⁾
На шлях Мемфіський. А мітла,
Мітла огненна світила,
Неначе сонце,²⁾ і дивілась
425 На ту ослицю, що несла
В Єгипет кроткую Марію
І народженного Мессію.
Ослиця ще й дійна була,
І матір з сином і несла
430 І несучі їх годувала,
І не спочівши донесла
Аж у Єгипет.

Як-би де на-світї хоч раз
Царіця сіла на ослицю,
435 То слава стала б про царіцю³⁾
І про великую ослицю
По всьому світу. Ся ж несла
Живого, істинного Бóга!
Тебе ж сердешну Копт убóгій
440 Хотів у Йосипа купить,
Та здóхла ти, мабу́ть доро́га
Таки́⁴⁾ завадила тобі!

У Нілі скúпанеє спить
В пелюшках дóлі під вербо́ю⁵⁾

¹⁾ 1 ред. І манівцями провели. ²⁾ 1 ред. І ніби гріла. ³⁾ До-
сих рядків у 1 ред. ось який варіант:

Слава б стала
По всьому світу про ослицю,
Як би вона яку царіцю,
Хоча Грузинськую несла
В гарем з царем роскошувати,
Од сна і властї одпочить.
А ти несла живого Бога.

⁴⁾ 1 ред. швидко. ⁵⁾ 1 ред. Під пальмєю чи під вербою.

- 445 Дитяточко. А між лозою
З лозі колісочку плетє
Та плаче праведная мати
Коліску тую плетучі.
А ніби заходів ся хату
450 Із очерету будувати,
Щоб хоч укрити ся в-ночі.
З-за Нілу сфінкси мов сичі¹⁾
Страшніми,²⁾ мертвими очіма
На тее дівлять ся; за німи
455 На голому піску стоять
По шнурі піраміди в ряд,
Мов фараонова сторбжа,
Мов фараонові сказать
Хотять: встає вже правда божя,³⁾
460 Встає вже, встала на землі,
Щоб фараони стереглись.

- Марія найняла ся прясти
У Копта вівну, а святій⁴⁾
Іосиф взявсь отару пасти,
465 Щоб хоч козю ту заробить
На молоко малій дитині.
Минає рік. Колі хатини
В повіточці своїй малій
Тої бондар праведний, святій
470 І гадки праведний не має,
Баріло її бочку набиває
Та ще її курникає. А ти?
Не плачеш ти і не співаєш:
Гадаяш, думаєш-гадаєш,
475 Як його вчити, навести
На путь святій, святого сіна,

¹⁾ 1 ред. А сфінкси мов сичі в ночі. ²⁾ 1 ред. З за Нілу.
³⁾ Та у 1 ред у 2:

І ніби фараонам знать
Вони дають що.

⁴⁾ 1 ред. старий.

І як його од зол спасти,
Од бурь житейських одвести...

Ще рік минув. У тесляра
480 Під ворітьми коло хатини¹⁾
Коза пасеть ся, а дитина
Й мале, біленьке²⁾ козеня
У сїнях грають ся: а мати
Сидить на прїзбї коло хати
485 Та вонну з кужіля пряде.
Аж ось і сам старий іде
З цїпóчком тихо по-під тїном.³⁾
Носїв у гóрод шапличóк⁴⁾
Продать; йому медяничóк,⁵⁾
490 А їй немудрую хустину,
Собі ж несé⁶⁾ на постолї
Ременю дóброго. Спочїнув
Та й каже: „Дóню, не журїсь,
Царя вже Ирода не стало.
495 Чогось у вéчерї наївсь,
Та так наїв ся, що й опрігсь,⁷⁾
Такее-то мінї сказáли.⁸⁾
Ходїмо, каже, у свїй гаї,
У свїй маленький тїхий рай,
500 Ходїм до-дóмоньку, дитино!“
„Ходїм!“ сказáла та пішла
На Нїл сороченята прати

1) Так ред 1, ред. 2 Коло хатини. 2) 2 ред. 1 невеличке.

3) 1 ред. Із гóрода, носив продати. 4) 1 ред. Барило добре та шапчик.

5) 1 ред. Несе малому медяник. 6) 1 ред. приніс. 7) 1 ред. коротше:

Ввійшов тай каже: Чутї скрізь,
Що Ирод царь уже опрігсь.

6) Далі в ред. 1. ось який варіант:

„Ходїмо в Назарет, дитино!“
Марїї каже. — „То й ходїм!“ —
Вона промовила і прати
Сорочечку пішла на Нїл,
А Йосип заходив ся в хатї
В дорогу морщить постолї

В дорóгу сїнові. Паслáсь
Козá з козятком кóло хáти,
505 А нóсип сїна забавля
На прїзьбї сїдя, пóки мáти
На рїччї прáла ті малї
Сорóчечки. А пóтим в хáтї
Помóрщив дóбре постолї
510 Собї в дорóгу. Та й знялісь
До схóду сóнця, по торбїнї
На плéчї взявши, а дитїну
У двох в колїсоччї неслї.¹⁾

VI.

То сьак, то так прийшли до-дóму.²⁾
515 Бодáй не довелось нїкóму
Узрїть такéе!³⁾ Благодáть,
Гайóчок тїхий сэред пóля,
Однá-єдїная їх дóля,
Отóй гайóчок⁴⁾ — і не знать,
520 Де він кохáв ся, і хатїна,
Все, все сплюндрóвано. В руїнї⁵⁾
Їм довелó ся ночувáть.
В ярóк Марїя⁶⁾ до кринїцї
Швидéнько кїнула ся,⁷⁾ там
525 Колїсь-то з нею яснолїцїй
Зустрїв ся гость святїй.⁸⁾ Бурьян,
Будяк колїучнїй з кропшвóю⁹⁾
Колó кринїцї порослї.

1) 1 ред. :

Отож вони собї пішли
На плéчї взявши по торбїнї,
І сина, божую дитину
У двох в колїсоччї несли
До дому в куцї.

2) 1 ред. Приходять в вечерї. 3) 1 ред. Аж страшно стало. 4) 1 ред. Садочок тихий. 5) 1 ред. Усе... пустпнї. 6) 1 ред. В ярочок тихий. 7) 1 ред. Марїя кинула ся. 8) 1 ред. отой. 9) 1 ред. Та покрива там з лободою.

- Маріє, гóрецько з тобóю!
530 Мо́лі ся, се́рденько, мо́лісь!
Пошли́ їй Го́споди, пошли́
Свою́ любóв, любóв і си́лу.¹⁾
Оку́й свою́ святу́ю си́лу,
Довго́терпінієм оку́й,
535 В сльоза́х крова́вих загарту́й!
Небо́га²⁾ трóхи не вто́пилась
У тій кри́ниці. Го́ре нам
Було́ б іску́пленням раба́м!
Дити́на б та́я впроста́ла
540 Без ма́тері, і ми б не зна́ли
І до́сї пра́вди³⁾ на землі,
Свято́ї во́лі.⁴⁾ Сха́мену́лась
І тя́жко-ва́жко⁵⁾ усміхну́лась
Та й зарида́ла. Поли́лись
545 На ця́мрину́ святі́ї сльóзи
Та й ви́сохли, а їй небо́зі
Полéгшало.⁶⁾

- Є́лиса́вѣта,
Стара́ вдова́ у Назарѣ́ті
З мали́м синко́м сво́ім⁷⁾ жи́ла,
550 Та́кі з Іва́ном, та ї́ була
Яка́сь рідня́ їм.⁸⁾ В-ра́нці́ ра́но⁹⁾
Свою́ дити́ну безта́ланна
Нагодува́ла, одя́гла,¹⁰⁾
І за свя́тїм сво́ім пішла́
555 У Назарѣ́т той до вдови́ці,
В сусі́ди, в на́ймички¹¹⁾) просі́тись.
Дитя́точко собі́ росло́,
З Іва́сем удове́нком гра́лось,
Уже́ чимале́ підросло́.

¹⁾ Так в ред. 1. ²⁾ 1 ред. Марія. ³⁾ 1 ред. святої волі. ⁴⁾ 1 ред. святої правди. ⁵⁾ 1 ред. тяжко-тяжко. ⁶⁾ 1 ред. Мов легше стало. ⁷⁾ 1 ред. З малим предтечею. ⁸⁾ 1 ред. Вони рідня якась були. ⁹⁾ 1 ред. Святому бондареві. ¹⁰⁾ 1 ред. сповила. ¹¹⁾ 1 ред. у найми.

- 560 Якось воші собі гуляли
У-дво́х на у́лиці; знайшли
Дві па́лочки, та й понесли
До-до́му матеря́м на дрóва;
Звичайне ді́точки.¹⁾ Іду́ть
- 565 І веселенькі і здоро́ві,
Аж лю́бо глянуть,²⁾ як іду́ть.
Ото́-ж вонó, малé, взяло́
Другу́ю па́лочку у́ Ива́ся
(Ива́сь у ко́ники гуля́в ся),
- 570 Зробіло хрестик, та й неслó
До-до́му, ба́чте, показати,
Що й він умі́є майструва́ти.
Марія́ ще за ворітьми
Ді́тій зустрі́ла, і зомлі́ла
- 575 І тру́пом па́ла, як узрі́ла
То́й хрестик-ші́беничку: „Зли́й,
Недо́брый чоло́вік, ли́хий
Навчив тебе́, мо́я дити́но,
Зробіть отсе́. Поки́нь, поки́нь!“
- 580 А він мале́нький непови́нний
Святу́ю ші́беничку кі́нув
І заріда́в, і проли́сь
Ще в пе́рший раз младе́нчі слё́зи
На ло́но ма́терне. Небо́зі
- 585 Ні́бі полéгшало. Взяла́,
У холодо́чок завела́,
В бурья́н, в садо́к, поці́лувала́,
Та ко́ржиком нагоду́вала́,
Свіже́ньким ко́ржиком. Вонó ж
- 590 Попéстилось собі́, погра́лось
Та й спáтоньки малé лягло́
Та́кі-ж у не́ї на ко́лінах.
Ото́-ж і спить собі́ дити́на,
Мов янго́ляточко в ра́ю.
- 595 І на е́диную сво́ю
Та ма́ти дівить ся і пла́че

1) І ред. дітки. 2) В. глядить.

Тихецько-тіхо, Ангел спить,
Та щоб його-то не збудить!
Та її не догледіла, неначе
600 Окропу капля, як огонь
На його впала, і воно
Прокінулось. Швиденько сльози.
Марія втерла сміючись,
Щоб він не бачив; і небозі
305 Не довелося одурити
Малого сина: подивилось
І заридало.

Марія мовчки утішалась,
Бо страх розумнее було
610 І преласкавее до того.
За золотого за гіркого
Буквар списали її. Взяла
(Сама письма вона не знала)¹⁾
Та в школу хлопця одвела
615 У ієссейську; доглядала ж
Сама його, сама її навчала
Добру і розуму. Івась,
Таки вдовенко в його вдавсь,
Та в-двох собі й ходили в школу
620 І вчилися в-купочці. Ніколи
Ані пограєть ся з дїтьми,
Ані побігає; самий
Один-однісенський бувало
Сидить собі у бурьяні
625 Та клепку теше; помагало
Святому батькові в трудах.

1) Так в ред. 1, у 2:

Заробила,
Чи то позичила вдова
Пів копи тую на буквар.
Сама б учила, так не знала ж.
Вона письма того Взяла.

VII.

- Якось по сьомому годочку
(Малій вже добре майстрував),
Одпочиваючи в куточку
630 Старій на сина дивувався:
Який-то з його майстер буде?
Які-то люди з його будуть?
Та взявши відер, кандійок
І батько й мати і вонó
635 Пішли на ярмарок у самній
Самісінький Єрусалім.
Хоч і далеко, так спродати
Дорогше можна. От прийшли,
Розташувались. Батько й мати
640 Сидять собі та продають
Добро своє. А де-ж дитина?
Побігло десь... Шукав сина
Та плаче мати, і не чуть,
Де діло ся! У синагогу
645 Зайшла благать благого Бóга,
Щоб син її найшовсь. Аж глядь!
Межі раввінами дитина,
Її хлопьяточко сидить
І навчає неповинне:
650 Як в світі жить, людіи любить,
За правду стать, за правду згінуть.
„Без правди горе! Горе вам,
Учителі архиерей!...“
І дивувались фарисей
655 І книжники його речам,
А радість матері Марії
Неізреченная! Мессію,
Самого Бóга на землі
Вона вже зріла...

- Спродались,
660 Во храмі помолілись Бóгу,
І веселенькі в дорóгу

До-дому руйнили в-ночі
По холодóчку.

Вироста́ли,
І в-ку́пі вчілись ростучі¹⁾
665 Святі́ї ді́точкі; пи́на́лись
Святі́ї тії́ матері́
Свої́ми ді́тками. Із шко́ли
Путе́м терно́вим розі́йшли́сь²⁾
Обі́два: бо́жії глаго́ли,
670 Святую́ пра́вду на землі́
І прорі́кали, й розпья́ли́сь³⁾
За во́леньку, свята́ю во́лю!...

Іва́н пішо́в собі́ в пусти́ню,
А твій — між лю́ди, а за ним,
675 За сі́ном пра́ведним сво́ім
І ти пішла́. В старі́й хати́ні,
В чу́жій доки́нула його́,
Свято́го Йо́сипа сво́го,
Пішла́ тиня́тись⁴⁾ по-під-ті́нню,
680 Аж по́ки-по́ки не дійшла́
Аж до Голго́фи...

VIII.

Бо за сі́ном
Свята́я ма́ти всю́ди йшла́;
Його́ слова́, його́ діла́,
Все чу́ла й ба́чила і млі́ла,
685 І мо́вчки-тре́петно ра́діла,⁵⁾

¹⁾ В ред. 1 У купці вчили́сь і росли. ²⁾ В ред. 1 коротше:

І виросли, і прорекли
Святі́ї бо́жії глаголи,
Свята́ю волю́ на землі́.

³⁾ В ред. 1 І прорекли і розпья́лись. ⁴⁾ 1 ред. хля́тись. ⁵⁾ В. помилка: рядала.

- На сіна дівлячись. А він
Сидить було на Єлеоні,
Одпочива. Єрусалим
Розкінувся гордо перед ним,
690 Сіяє в золотім виссоні
Ізраїльський архиперей,
Романський золотий плебей!
І час і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне.
695 Та аж заплаче дивлячись
На іудейську столицю.
Й вона заплаче идучи
У яр по воду до криниці
Тихесенько, і принесе
700 Воді погубої, і вміє
Утмлені стопи святії,
І пити дасть, і отрясе,
Одус прах з його хитона,
Зашиє дірочку, та й знову
705 Під смокву піде і сидить
І дивить ся — о всесвятая! —
Як син той скорбний спочиває.
Аж ось і дитвора біжить
Із города: його любіли
710 Святії діточки; слідком
За ним по улицах ходили,
А іноді й на Єлеон
До його бігали малії.
Отó-ж прибігли. — „О святії,
715 Пронепорочнії!“ сказав
Як взрів діточок, простав¹⁾
І цілував благословляя,
Пограв ся з ними мов маленький,
Надів бурнус і веселенький
720 З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нове,

¹⁾ В ред. 2: Як узрів діток, привітав, а з разу: Як взрів діточок, простав. Сей варіант кладу в текст.

- Поїс лукавим правди слóво.
Не ви́яли слóву, розпьялі!...
Як розпи́нать його́ велі,
725 Ти на розпúтїї стоя́ла
З мали́ми дїтьми. (Мужикі,
Його́ браті́, учешкі́
Переляка́лись, повті́кали.)
„Неха́й іде́, неха́й іде́!
730 О́так і вас він поведе́!“
Сказа́ла дїтям і упала́
На зéмлю тру́пом.¹⁾

- Розпьяла́сь
Тво́я єди́ная дити́на,
А ти спочі́нувши під ти́ном
735 У Назарéт ото́й²⁾ пішла́.
Вдову́ давнó вже похова́ли
В чужі́й, позі́ченій труні́
Чужі́ї лю́ди, а Іва́на
Йі́ зарі́зали в тюрмі́.
740 І Йо́сипа тво́го не ста́ло.
А ти як па́лець то́ї оста́лась
Одна́-одні́сенька. Таки́й
Тала́н тво́їй ла́таний, небóго!
Брати́ ж його́, учени́кі
745 Нетве́рдїї, душеубóгі,
Ката́м на му́ку не дали́сь,
Схова́лись, по́тім³⁾ розійшли́сь,
І ти їх му́сіла збіра́ти...
Отó-ж вони́ яко́сь зійшли́сь
750 В-ночі́ круг те́бе сумува́ти,
І ти, вели́кая в жена́х,
І їх уні́ніє і страх
Розві́яла, мов ту́ полóву
Сво́ім святи́м, огненні́м слóвом.

¹⁾ В ред. 1 На улиці, і розпьялась. ²⁾ 1 ред. собі. ³⁾ 1 ред. Сховали ся тай.

- 755 Ти дух святій свії пропесла¹⁾
В їх дүші вбóгії... Хвала
І похвала²⁾ тобі, Маріє!
Мужі воспрянули святії,
По всьóму світу розійшлись,
760 І іменем твого сїна,
Твоїї скóрбної дитїни
Любóв і правду рознесли
По всьóму світу. Ти ж під тїном
Сумуючи у бурьянї
765 Умёрла з голоду. Амїнь.

- А пóтим черці одягли
Тебé в порфіру і вінчали
Як ту царїцю. Роспьялі
Й тебе як сїна, наплювали
770 На тебе крóткую катї,
Ростїли чїстую, а ти
Мов злато у томú горнілі
В людській душі возобновїлась,
В душі невóльничїй малїй,
775 В душі скорбящїй і убóгїй.

Написано в Петербурзі 11. XI. 1859 р. Друк. у перве в прась-
вид. т. II, ст. 215—235.

¹⁾ І ред. пролила. ²⁾ В друках помилка: хвала і не хвала.

ПОДРАЖАНІЕ АНТОНІЮ СОВІ.¹⁾

Посажу́ коло хатини
На спомин дружині
І яблуньку і грушеньку,²⁾
На спомин³⁾ єдиній!

5 Бог дасть, віростуть. Дружина
Під дрéвами тими
Сяде собі в холодóчку
З дítками маліми.

А я бóду груші рвати,
10 Дítкам подавати,
З дружиною єдиною
Тíхо розмовляти.

„Тоді, сéрце. як брали ся,
Сі дрéва садів я...
15 Щаслівий я!“ — „І я, друже,
З тобóю щасліва!“

Написано в Петербурзі 19. XI. 1859 р. Друк. Основа 1862,
кн. 2, стор. 2.

¹⁾ Антоній Сова, власиво Едуард Желіговський, польський поет і Шевченків товариш із Оренбурга, присвятив Шевченкови в р. 1858 вірш „Do poety ludu,“ за що Шевченко й переробив один його віршик на українську мову. Желіговський по повероті з Оренбурга грав досить визначну ролю в польських і українських кружках у Петербурзі 1859 і 1860 р. Хоча в Шевченковім автографі стоїть „Подражаніе Едуарду Сові“, то ми лишаємо титул Основи, бо Желіговський у своїм псевдонімі все підписував себе Антонієм. ²⁾ Осн. грушечку. ³⁾ Автогр. wspomni.

ПОДРАЖАНІЄ ІЕЗЕКІІЮ.

(Глава 19).

- Восплач¹⁾ пророче, сіне божий,
І о князях і о вельможах
І о царях отих, і рци:²⁾
На-що та сұка,³⁾ ва́ша ма́ти,
4 Зо лъва́ми кліщилась, щеня́та,
І добува́ла вас лихіх
І множила ваш род прокля́тий?
А по́тім з вас, щеня́т зуба́тих,
Зробі́лись льві́чища. Лю́дій,
10 Незло́бних, пра́ведних ді́тей
Жре́те скаже́ні. Мов шулі́ка
Хвата́є в бурья́ні курча́,
Клю́є і рве його́, а лю́ди
Хоч ба́чать те́є, та мовча́ть.
15 Ото ж льви́ня те ді́ке, лю́те
Підстереглі́ його́, взяли́,
Та закова́вши до́бре в пу́та
В Єгі́пет лю́ди одвели́
На ка́торгу. А ма́ти, ма́ти
20 Спусти́ла дру́ге бісновате́
Сво́є скаже́неє звіря́,
Та вже тако́го сподаря́,
Що гра́ди й ве́сі пожирало́,
Земля́ трясла́ ся, трепета́ла
25 Од ре́ву льві́чища тогó.⁴⁾
Оку́ли лю́ди і цьогó,

1) Коп. Ж. Возстань. 2) Коп. Ж. отих ірци. 3) Б. зразу: львиця. 4) В В. твого, Жемч. того.

Заперли в щелепи уділа,
І в Вавилоні посадили
В тюрму глибоку, щоб не чуть
30 Було на світі того ріку
Самодержавного владіки,
Царя несітого.

Минуть,
Уже по-трохи і минають
Дні беззаконія і зла;
35 А львічища про те¹⁾ не знають,
Ростуть собі як та лоза
У темнім лүзі, уповвають
На корінь свій, уже гнилий,
Уже червівший і малий
40 І худосільний.²⁾ Вітер з поля
Дихне, погне і полама,
І ваша злая своєволя
Самá скупається, самá
В своїй же крові.

Плач великий
45 Во-місто львічищого ріка
Почують люди, і той плач
Нікчемний, довгий і поганій
Межі людьмі во причту стане,
Самодержавний отой плач.

Написано в Петербурзі 6. XII. 1859 р.

¹⁾ Б. того. ²⁾ Б. худосильний.

ОСІЇ ГЛАВА XIV.

(Подражаніє.)

- Погінеш, згінеш, Україно!
Не стане знаку на землі!
А ти пишала ся колісь
В добрі і роскоші, Вкраїно,
5 Мій любий краю неповинний!
За-що тебе Господь кара?
Карає тяжко за Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів отіх поганих
10 До краю нищить... Покара,
Убьє незримо! І правдіво,
Бо довго довготерпелівий
Дивів ся мовчки на твою
Гріховную твою утробу,
15 І рек во гніві; „Потреблю
Твою красу, твою оздобу.
Сама розінеш ся! Во злоби
Сині твої тебе убьють
Оперені а злозачаті
20 Во чреві згінуть, пропадуть,
Мов недолéжані курчата.
І плача, матернього плача
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтлєнная земля,
25 Що я — держитель і все бачу!“
Воскрєсни, мамо! І верні ся
В світлицю-хату, опочій!

- Бо ти аж надто вже втомілась,
Гріхі синівні несучі.
- 30 Спочівши скрбная скажій,
Прорці своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони лихі,
Що їх безчестіє і зрада
І криводушіє огнем,
- 35 Кривавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах;
Що крикне кара невспіваюча,
Що не спасе їх добрий царь,
Їх кроткий, п'яний господарь!
Не дасть їм пити, не дасть їм їсти,
- 40 Не дасть коня вам охляп сїсти
Та утікати. Не втечете
І не вховаетесь! Усюди
Вас найде правда-мста, а люди
Підстерезуть вас, на то те-ж
- 45 Улюблять і судити не будуть:
В кайдани туги окують,
В село на зріще приведуть,
І на хресті отім, без ката
І без царя вас біснуватих
- 50 Ростнуть, розірвуть, розіпнуть,
А кров'ю вашою собаки
Собаки напоють!...

- І додай,
Такее слово їм додай,
Без притчі віскажій: „Зробіли,
55 Руками скверними створіли
Свою надію, й речете,
Що царь — наш Бог, і царь — надія,
І нагодую і оگری
Вдову і сирот... Ні, не те!
- 60 Скажій їм ось-що: брешуть боги,
Ті ідоли в чужіх чертогах!
Скажій, що правда оживе,
Натхне, накліче, нажене
Не ветхее, не древле слово

65 Ростлішнее, а слóво по́ве
Між лю́дьми кріком пронесе́
І лю́д окра́дений спасе́
Од ласки ца́рської...

Написано в Петербурзі 25. XII. 1859 р. Друк. у перше
в праськім вид. ст. 236—237.

Дівча́ любе, чернобри́ве
Несло́ з льо́ху пі́во,
А я гля́нув, подиві́в ся —
Та аж похілі́в ся.
5 Ко́му воно́ пі́во но́сить?
Чо́му бо́се ходи́ть?
Бо́же си́льний! Тво́я си́ла,
Та то́бі ж і шко́дить.

Написа́но в Пе́тербу́рзі 15. І. 1860 р. Дру́ковано у перше́
в льві́вські́м вид. стор. 261.

- Ой діброво, темниї гаю,
Тебé одягає
Тричі на рік... Багáтого
Собі бáтька маєш.
- 5 Раз укріє тебé рясно
Зелéним покрóвом,
Аж сам собі дивуєть ся
На свою діброву.
Надиві́вшись на дóненьку
- 10 Любу, молодю́ю,
Візьме́ її та й огóрне
В різу золотю́ю,
І сповіє́ дорогóю
Білою габо́ю, —
- 15 Та й спать ля́же втомі́вши ся
Турбо́ю тако́ю.

Написано в Петербурзі 15. I. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. I, 375.

ПОДРАЖАНІЕ СЕРБЬСЬКОМУ.

- Наїхали старости
Ії молодік за ними.
Вони собі пішли в хату
З батьком розмовляти,
5 А я в його молодого,
В того чорнобрівця
Беру коня, та й нічого...
Веду до криниці.
Кінь утомлений, копита
10 Розкуті, розбіті,
Сіделечко мерезжане
Зопсуйте, некріте.
„Скажи, коню, до кого це
Ви так нагло гнались?
15 До якоїсь чорнобрівки
Всю ніч майнували.
Чи ти-ж, коню, будеш піти
З нашої криниці?
Чи буде та чорнобрівка
20 Сеї рік молодіця?“

Написано в Петербурзі 4. V. 1860 р. Друк. у львівському
вид II, ст. 261.

МОЛИТВИ.

I.

Царям, всесвітнім шинкарям
І дукачі, і таляри,
І пуга кутії пошлі!

Робочим головам, рукам
5 На сій окраденій землі
Свою ти силу низпошлі!

Мині ж, мій Боже, на землі
Подай люббв, сердешний рай,
І більш нічого не давай!

Написано в Петербурзі 24. V. 1860 р.

II.

10 Царів, кровавих шинкарів
У пуга кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям всеблагій,
На їх окраденій землі
15 Свою Ти силу низпошлі!

А чістих сэрцем — ко́ло їх
Поста́в Ти а́нгели свої,
Щоб чистоту́ їх соблю́лі!

Міні ж, о Го́споди, пода́й
20 Любі́ти пра́вду на землі
І дру́га щі́рого пошлі́!

25. V. 1860 р.

III.

Злоначина́ющих спині,
У пу́та ку́тії не ку́й,
В склепі́ глибо́кі не муру́й!

25 А доброзі́ждущим рука́м
І покажі́ і помо́жй,
Святу́ю сі́лу низпошлі́!

А чістих сэрцем — ко́ло їх
Поста́в Ти а́нгели свої
30 І чистоту́ їх соблю́ді!

А всі́м нам в-ку́пі на землі
Єдиномі́сліє пода́й,
І братолю́біє пошлі́!

27. V. 1860 р.

IV.

Тим несі́тим оча́м,
35 Зёмним бо́гам царя́м
І плугі́ й кораблі́,
І всі́ добра́ землі́,
І хвале́бні псалмі́ —
Тим дрі́бне́ньким бо́гам!

40 Роботящим рука́м,
Роботящим¹⁾ ума́м
Перелогн ора́ть,
Дума́ть, сія́ть, не жа́дять,
І посія́не жа́ть —
45 Роботящим рука́м.²⁾

Добросе́рдним, мали́м,
Тихолю́бцям святи́м,
Тво́рче не́ба й землі,
Долгоде́нствіє їм
50 На сі́м світі́, на ті́м
Ра́й небесе́нній пошлі́!

Все на світі́ не нам,
Все бога́м тим, ца́ря́м:
І плугі́ й кора́блі
55 І всі́ до́бра землі́,
Моя́ лю́бо, а нам
Нам лю́бо́в між лю́дьми!³⁾

Написано в Петербурзі 31. V. 1860 р. Друковано у перше
в праськім вид. стор. 238—240.

¹⁾ Перш. рук. І труляцим. ²⁾ Перш. рук. І надія ще вам.
(³⁾ Перш. рук. на землі.

Колись-то ще, во врэмя опо
 Помпілій Нума, римський царь,
 Тихенький, кроткий государь,
 Втомівшись пішучи закони
 5 Пішов любенько погулять
 І одпочить, та спочивавши
 Додумать, як би то скувать
 Кайдани на Римлян. І взявши
 Гнучкий одноліток лози,
 10 Каблучку заходівсь плесті —
 На шію б то. Коли погляне,
 У холодочку під платаном¹⁾
 Дівча завітчанеє спить.
 Дріадам²⁾ нічого робить
 15 Перед такою красотою,
 Перед богинею такою!
 Самá Егерія в гаю,
 Кленучи доленьку свою
 Повісилась. А мудрий Нума
 20 І на дівча і на цвѣті
 Дивуєть ся собі і дума:
 Який би рѣтязь ще сплесті?

Написано в Петербурзі 28. V. 1860 р. Друковано у перве
 в прась. вид. II, ст. 367.

¹⁾ Прась. вид. платочком. ²⁾ Так в автогр. у прась. друідам.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

- В Путівлі граді в-ранці рано
Співає-плаче Ярославна,
Як та зозуленька кує,¹⁾
Словами жалю додає:
5 Полечу, каже, зигзицею,
Тією чайкою-вдовіцею,
Та по-над Діном²⁾ полечу́,
Рукáв бобровий³⁾ омочу́
В ріці Каялі, а на тілі,
10 На княжím білім помарнілім
Омию кров суху́, отру́
Глибóкїї, тяжкїї рани.“⁴⁾

- І квілить-плаче Ярославна
В Путівлі рано на валу́:
15 „Вітріло, вітре мій єдиний,
Легкий, крилатий господїне!

¹⁾ Перш. рук.:

В гаю зозулею кує,
Жалю словами додає.

²⁾ Перш. рук. Понад Дунаєм. ³⁾ Перш. рук. бобриний. ⁴⁾ До сих 8 рядків у першій рукописі такий варіант:

В каламутному тім Дунаї
Там десь далеко умирає
Мій любий князь на самої.
Омию кров на білім тілі,
На тяжких ранах почорнілих
На князі-ладо сиротї;
Омию кров, омию рани
І розібью ся о скалу.

На-що на ду́жкому крилі
На вої любії мої,
На князя, ладо моє міле.
20 Ти ханові метáєш стріли?
Не ма́ло не́ба і землі¹⁾
І мо́ря сінього? На мо́рі
Гоїда́ї наса́ди-кораблї!
А ти, прелю́тий!... Го́ре, го́ре!
25 Моє́ веселіє укра́в,
В степу́ на тірсі́ розіба́в!“²⁾

Суму́є, кві́лить, пла́че ра́но
В Пу́тївлї гра́дї Яросла́вна.
І ка́же; „Ду́жний і старі́й,³⁾
30 Ши́рокий Дні́пре, не малі́й,
Про́бив-єсі́ висо́кі ска́ли,
Теку́чи в зе́млю Половча́на;
Носі́в-єсі́ на байдака́х
На Половча́н, на Ко́бяка
35 Дру́жину ту́ю Святосла́влю.
О мій Сло́вуті́цю пресла́вній,⁴⁾
Моє́ ти ла́до прине́сі,
Що́б я пості́ль весела́⁵⁾ сла́ла,
У мо́ре слі́з не поси́ла́ла, —
40 Сльо́за́ми мо́ря не долі́ть!“⁶⁾

¹⁾ У першій рукописі до сих 7-мох рядків ось який варіант:
Вітрило, вітре, господине,
На що ти вієш, мій єдиний,
На що несеш ти на крилі
Ті ханові тяжкії стріли
На вої милії мої,
На князя, ладо моє міле?
Чи мало ж неба...

²⁾ У перш. рук.:
Моє веселіє, надію
В степу між тучею розвіяв.

³⁾ Перш. рук. А ти Словутицю старій. ⁴⁾ Перший рукопис зам. сих двох рядків має ось які три:

Дружину хоробру, преславну
Дружину ту́ю Святославлю.
О мій Словутицю старій.

⁵⁾ Пер. рук сміючись. ⁶⁾ Пер. рук. Бо море сльози не приспить.

І плаче, плаче Яросла́вна
В Пути́влі на валу́, на бра́мі.
Святее́ со́нечко зійшло́.
І ка́же: „Сонце пресвятее́!
45 На зе́млю ра́дість прине́сло
І лю́дям і землі́, моє́ї¹⁾
Туги́-нудьги́ не розвело́.²⁾
Святі́й, огне́нний господа́не!³⁾
Спалі́в-еси́ луги́, степи́,
50 Спалі́в і кня́зя і дру́жину,
Спалі́ мене́ на самоті́!
Або́ не грі́й і не світи́!...
Загі́нув ла́до, і́ я загі́ну!⁴⁾

4. VI. 1860.

II.

Зперед-світа до веча́ра,
55 А з веча́ра до до́світа
Леті́ть стріла́ кале́ная,
Брязчі́ть ша́бля о шело́мі,⁵⁾
Тро́щить списи́ гартова́ні⁶⁾
В степу́, в незна́емому́ полі́,
60 Середи́ землі́ полови́цької.⁷⁾
Земля́ чо́рна копи́тами
По́брана, пори́тая,
Кі́стьми́ земля́ зася́яна,⁸⁾
А кро́вію поли́тая.

Перш. рук. на землі; моєї. ²⁾ Перш. рук. Журби-туги не рознесло. ³⁾ Перш. рук. зразу: Пресвятий, світлий; в Б. зразу: пресвітлий, потім попр. Огнений. ⁴⁾ Перш. рук. Нехай сама собі загину. ⁵⁾ Давні вид.:

Летять стріли каленіі,
Брязчать шаблі о шеломи,
Трищать списи гартовані.

⁶⁾ У автогр. трещить, але можна прочитати й трощить, у льв.-вид. трещать. ⁷⁾ Перш. рук. В землі дальній половицькій. ⁸⁾ Перш. рук. Костьми була полита.

- 65 І журба-ту́га на тім полі
Зійшла для ру́ської землі.
Що гомоніть отам, зичіть
У до́світа? То повертає
Тої Ігор військо на приго́ду
70 Тому́ буї-ту́ру Всеволо́ду.¹⁾
І білись день,
І другий біли ся;
Та коло полудня²⁾ на третій
Поникли³⁾ Ігореві стязі.
75 Отак на березі Кая́ли
Браті різнілись, бо не стало
Крові-вина́! Допирува́ли
Хоробрі Ру́сичі тої пир,
Сватів упоїли,
80 А самі простягли ся
За зе́млю ру́ськую. Хили́лась
І сла́лась пла́чучи трава́,
Висо́кі гну́лись дерева́,
До-до́лу гну́ли ся, жури́лись...

6. VII. 1860.

III.

- 85 В Пу́тівлі граді в-ра́нці ра́но
Суму́є, пла́че Яросла́вна:
„Полечу́, рече́, зозу́лею,
По-над Дуна́єм полечу́!
Рука́в бобря́ний омочу́
90 В ріці́ Кая́лі і омію
На кня́жому дебе́лім тілі⁴⁾“

¹⁾ Для сих рядків у першій рук. ось який варіант:

Що там шумить, гуде, реве
До зорі рано? Повертає
То Игорь військо Всеволоду,
Любому брату на помогу.

²⁾ Пер. рук. та день ополудня. ³⁾ Пер. рук. Упали. ⁴⁾ В. добрім,
білим тілі: пер. рук. На княжім твердім тому тілі Засохшу.

Засóхлу кров його отру́,
Глибóкїї на любóм¹⁾ рани.“
І плаче, плаче Ярославна
95 В. Путівлі гóродї й речé:
„Вітри́ло, вітре, господі́не!
На-щó ти ві́єши, несéши
На лéгкому крилі́ своéму
Ханóвські стрі́ли на моé
100 Єди́не ладо́ й його́ во́ї?“²⁾

Написано в Петербурзі 14. IX. 1860 р. Друковано у перше
у льв. вид. II, ст. 135—137, у прась. вид. I, ст. 358—362.

¹⁾ Пер. рук. запеклі. ²⁾ У льв і прась. вид. слів На моє:
єдине ладо й його вої, нема, так само і в Б, вони є лиш у першій
рукописі.

**НА СМЕРТЬ ГРИГОРІЯ, МИТРОПОЛИТА
ПЕТЕРБУРГСЬКОГО.**

Умре́ муж вѣлій в власяніці.
Не пла́чте, сіроти, вдовиці,
А ти, Аскѳченський, возпла́ч
Во-у́тріє на тя́жкий глас!
5 І Хомяко́в, Русі ревни́тель,
Москви́, оте́чества любі́тель,
О юшкобо́рцеві возпла́ч!
І вся, о Ру́сская Бесѣда,
Во глас є́диний іспове́дуй
10 Свої гріхі́, і плач, і плач!...

Написано в Петербурзі 17. VI. 1860 р. Друковано у перве
у прась. вид. II, ст. 241

ГИМН ЧЕРНИЧИЙ.

Удър, грѣме, над тим дѣмом,
Над тим бѣжим, де мремѣ ми,
Тебѣ ж, Бѣже, зневажаѣм,
Зневажаѣючи спѣваѣм :
Аллѣлѣя!

5 Як-би не ти, ми б ѣлюбѣлись,
Кѣхали ся б та дружѣлись,
Та дѣточок вирѣстали,
Научали б та спѣвали :
Аллѣлѣя!

Одурѣв ти нас убѣгих :
10 Ми ж, окрѣденѣ небѣги
Самѣ тебѣ одурѣли
І скѣглячи возѣпіли :
Аллѣлѣя!

Ти пострѣг нас у чернѣцѣ,
А ми собѣ молодѣцѣ,
15 Та танцѣѣм, та спѣваѣм,
Спѣваѣючи примѣвляѣм :
Аллѣлѣя!

Написано в Петербургѣ 20. VI. 1860 р. Друковано у перше
в прасѣ. вид. II, ст. 241.

Над Дніпрóвою сагóю
Стоїть явір між лозóю,
Між лозóю з яліною,
З червóною каліною.

5 Дніпрó беріг ріє, ріє,
Яворові кóрінь міє;
Стоїть старій, похилів ся,
Мов козák той зажури́в ся,

10 Що без дóлї, без родіни
Та без вірної дружіни,
І дружіни і надїї
В самотіні посивіє!

Явір ка́же: „Похилю́ ся,
Та в Дніпрóві скупáю ся.“
15 Козák ка́же: „Погуля́ю,
Та лóбую пошукáю.“

А каліна з яліною
Та гнучкóю лозіною,
Мов дівчáточка із гáю
20 Вихожа́ючи співа́ють.

Повбірані, заквіччані
Та з таланом заручені,
Думки-гадоньки не мають
Вьють ся, гнуть ся та співають...

Написано в Петербурзі 24. VI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. X, ст. 2, в лѣв. вид. I, ст. 228.

Рослі у-кूपочці, зрослі,
Сміятись, гратись перестали,¹⁾
Неначе й справді розійшлись.
Зійшлись незабаром, побрались,
5 І тихо, вєсело пройшли,
Душею, серцем неповінні
Аж до самої домовини...
А між людьми ж вони жили!

Подай же ї нам, всещєдрий Бже,
10 Отак цвєстї, отак ростї,
Так одружити ся і їти,
Не сварячись в тяжкій дорбзі,
На той свїт тихий перейти!
Не плач, не вопль, не скрегїт зуба,
15 Любów безвїчну, сугубу
На той свїт тихий принєсти!

Написано в Петербурзі 25. VI. 1860 р. Друковано у перше-
в прась. вид. I, ст. 358.

¹⁾ Льв. вид перестали

Світе я́сний, світе т́хний,
 Світе во́льний, неспові́тний,
 За-що́ ж тебе́, світе-бра́те,
 В сво́й¹⁾ до́брій, те́плій хаті
 5 Окóвано, ому́рано,²⁾
 Прему́дрого одуре́но,³⁾
 Багрянні́цями закрито⁴⁾
 І розп'я́тієм до́бито?...
 Не до́бито! Стрепені́ ся
 10 Та над на́ми просві́ті ся!
 Просві́ті ся!... Бу́дем, бра́те,
 З багрянні́ць ону́чі дра́ти,
 Люлькі́ з каді́л заку́ряти.⁵⁾
 „Явлéнними“ пі́ч топíti,
 15 Кро́пилами⁶⁾ бу́дем, бра́те,
 Но́ву хату́ вимі́тати.⁷⁾

Написано в Петербурзі 27. VI. 1860 р. Друк. Правда 1873,
 прась. вид. II, ст. 242.

¹⁾ Ром. тво́й, Правда 1873: тво́й теплі́й, тихі́й хаті. ²⁾ Ром.
 і Правда: одуре́но. ³⁾ Парт. і Правда: Кади́лами оку́рено. ⁴⁾ Парт.
 і Правда: окрито. ⁵⁾ Правда: Та з каді́л люльки ку́рити, Парт. А,
 автогр. Б. як у тексті. ⁶⁾ Ром. А кропи́лом. ⁷⁾ Парт. замі́тати.

Л И К Е Р І.

(На память 5 августа 1860).

- Моя ти любо, мій ти друже,
Не ймуть нам віри без хрестá,
Не ймуть нам віри без попá —
Рабі, невільники недужі!
- 5 Засну́ли, мов свиня́ в калю́жі,
В своїй нево́лі. Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хресті́сь,
І не клені́сь і не моли́сь
Ні́кому в сві́ті! Збрéшуть лю́ди,
- 10 І византі́йський Савабф
Одúрить. Не одúрить Бог,
Карáть і мίлувать не бúде.
Ми не раб́і його́, ми лю́де!
Моя ти любо! Усміхні́сь,
- 15 І во́льную, святúю дúшу
І рúку во́льную, мій друже,
Подáй мін́і! То перейти
І він помóже нам калю́жу,
Помóже й ли́хо донест́і,
- 20 І поховáть ли́хе дебéле
В хат́ині т́ихій і весéлій.

Написано в Стрільній 5. VIII. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. I, ст. 356.

Н. Я. МАКАРОВУ.

(На память 14 сeнтября).

Барвінок цвів і зеленїв,
Слав ся, розстилав ся,
Та недосвіт перед світом
В садочок украв ся :
5 Потоптав веселі квіти,
Побїв, поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосвіта шкода!

Написано в Петербурзі 14. ІХ. 1860 р. Друковано у перве
льв. вид. I, ст. 213.

І Архимед і Галілей
Вина її не бачили. Єлей
Потік у чéрево чернече,
А ви, святії предотéчі,
5 По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли¹⁾
Царям убóгим. Бúде бíte
Царями сїянеє жїто,
А люди віростуть. Умрúть
10 Ще незачатїї царята,
І на онóвленїї землї
Врага не бúде, супостáта,
А бúде син і бúде мати
І бúдуть люди на землї.

Написано в Петербурзі 24. ІХ. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. II, ст. 243.

¹⁾ Черн. автогр. І крихт хліба не взяли.

Л.

Поста́влю хату́ і кімна́ту,
Садо́к-райо́чок насажу́,
Посі́жу я і похо́жу
В свої́й мале́нькій благода́ті,
5 Та в оди́ні-самоти́ні
В садо́чку бу́ду спочи́вати.
Присна́ть ся діто́чки ми́ні,
Весе́лая присні́ть ся ма́ти,
Давне́-коли́шній та ясній
10 Присні́ть ся сон ми́ні... і ти!...
Ні, я не бу́ду спочи́вати,
Бо й ти присні́ш ся! У мали́й
Райо́чок мій спи́д-ті́ха-ті́ха
Підкра́деш ся, на́робиш ли́ха,
15 Запа́лиш рай мій самотни́й.

Написано в Петербурзі 27. ІХ. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. І, ст. 363.

Не нарікаю я на Бóга,
Не парікаю ні на кóго:
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи. Орю
5 Свій переліг, убогу ніву,
Та сїю слово, — добрі жніва
Колісь-то б́удуть!... І дурю
Себе такі, себе само́го,
А б́льше, ба́чить ся, ні́кого.

10 Орі ся ж ти, моя ніво,
Д́блом та горб́ю,
Та засі́ї ся, чо́рна ніво,
Во́лею ясн́ою!
Орі ся ж ти, розверні́ ся,
15 По́лем розстелі́ ся,
Та посі́ї ся доб́рим ж́їтом,
Д́блею полі́ї ся!
Розверні́ ся ж на всі бо́ки,
Ні́во-десяти́но,
15 Та посі́ї ся не слова́ми,
А ро́зумом, ні́во!
Ві́йдуть лю́ди ж́їто жа́ти —
Веселі́ї жні́ва!...
Розверні́ ся ж, розстелі́ ся ж,
20 Убо́гая ні́во!

Чи не дурю себе я зно́ву
Сво́ім химерні́м, доб́рим слóвом?

Дуріо! Бо лúчше одуріть
Себé такі, себé самóго,
25 Нíж з вóрогом по-правді жнть
І всúє нарікáть на Бóга!

Написано в Петербурзі 5. X. 1860 р. Друковано у перве
в Основі 1861, кн VI, ст. 3—4 і у льв. вид. I, ст. 254.

САУЛ.

В непробудімому Китаї,
В Єгипті темному, у нас,
І по-над Индом і Євфратом
Свої ягнята і телята
5 На полі вольнім вольно пас
Чабан, було, в своїому раї.¹⁾
І гадки-гадоньки не має,
Пасе і добіть і стрижé
Свою худобу та співає.²⁾
10 Аж ось лихий царя³⁾ несе
З законами, з мечем, з катáми,
З князями, темними рабáми.⁴⁾
В-ночі підкрáлись, зайняли
Отáри з поля, а пасущих,
15 І шáтра їх, убогі кúщі,
І все добро, дiтій малих,
Сестру, жену і все взяли,
І все розтiлили, оскверни́ли,
І осквернених, худоспих,
20 Убогих серцем завдали

1) Перш. рук. має:

Свою худобу пастирь пас
В своїм степу, в своїому раї.

2) Перш. рук.:

Пасе собі, пасе, пасе
Та хвалить Бога і співає.

3) Перш. рук. царів. 4) Перш. рук.:

З дружинами, з огнем, з ножами,
З жерцями, з книгами, з войсками.

В роботу-каторгу. Минали
За днями дні. Рабі мовчали,
Царі лупили ся, росли,
І Вавилони мурували.
25 А маги, бонзи і жерці,
(Неначе наші пан-отці)¹⁾
В храмах, в пагодах годувались,
Мов кабані царям на сало
Та на ковбаси. І царі
30 Самі собі побудували²⁾
Храми, кумірни, олтарі —
Рабі німі поклонялись.

Жидам сердешним заздро стало,
Що їй невеличкому царя
35 І з кізяка хоч олтаря
У їх немає. Попросили³⁾
Пророка-старця⁴⁾ Самуїла,
Щоб він де хоче там і взяв,
А дав би їм старіи⁵⁾ царя.
40 Отό-ж премудрий⁶⁾ прозорливець.
Поміркувавши взяв елей,
Та взяв од козлищ і свиней
Тогό Саула здоровіла,
І їм помазав во царя!

45 Саул „не будучи дурак“
Набрів гарем собі чималий,
Та їй заходів ся царювать.
Дивили ся та дивувались
На новобранця чабані

1) Пер. рук. Мов наші ченчики-ченці. 2) Пер. рук. :

От царі
Росли собі царі, росли,
Повиростали вже чимало.

3) Пер. рук. І просили. 4) Друк. таки старого, вар. у перш.
рукоп. 5) Пер. рук. таки. 6) Пер. рук. Святий старенький.

- 50 Та дивувались, ¹⁾ що й вони
Такі не дурні: „Ач якого
Собі ми виблагали в бога
Самодержавця!“ А Саул
Берé і гóрод і аул,
55 Берé дівчá, берé ягніцю,
Будує кéдрові світлиці, ²⁾
Престóл із зóлота куé, ²⁾
Благоволéння оддає
Своім всепóдданнййшим гóлим ;
60 І в багрянййці довгopóлій
Ходív по хрáминйй, ходív,
Аж пóкн, лóбом не ширóкий,
В своім гарéмі одинóкий,
Саул сердега одурív.
- 65 Незáбаром зййбрáлась рáда :
„Панóве, чéсная грóмадо !
Що нам робййть ? Наш мýдрий царь,
Самодержáвець-господáрь, ⁴⁾
Сердéшний ⁵⁾ одурív ! Панóве !
70 Чи нам ййгó тепér лййчййть ?
Чи заходййть ся та зробййть
Царя здорóвшого ?“ По мóві,
По мýдрйй рáдйй розййшплййсь
Смутнйй ⁶⁾ пáстййрйй.

¹⁾ Досп : промовляли. ²⁾ По сьому слові в Б. стояли ще три рядки :

Кує із золота престол,
А чабанам кує закон
З і в широкополйй.

³⁾ В першйй рукописйй до дальших рядкйй ось якйй варййант :

І гвардййю на караул
Муштрує сам. І одинокйй
В порфирйй довгйй і широкйй
Серед гарема царь Саул
Зробивши сам на караул,
Тай одурív.

⁴⁾ Пер. рук. І господарь і государь. ⁵⁾ Пер. рук. Сегодня.
⁶⁾ Пер. рук. Вельможйй.

В кедрівій,
75 В новій палаті царь не спить,
Не їсть, не пьє, не гомонить,¹⁾
А мовчки долі всемогучий
Дерé порфіру на онучі,
І нїби морищить постолі,
80 Плетé волóки, озуває,
І у кедрових стін новіх
Про бáтькове осяя питає;
То візьме скіпетр і заграє,
Мов на сопілці. І Саул,
85 Чабán Саул сидіть, співає,
Поки не втне „на караул!“
І Самуїла не згадає.

Отó-ж вельможі її чабані,
Веніамінові внучата,
90 Телця отрокам²⁾ принесли,
Щоб їм дозволено співати
У сїнях царських. Заревла³⁾
Сивоборóда, волохата⁴⁾
Рідня Саулова пузата,⁵⁾
95 Та її гусяря ще привелá,
Якогось чабанá Давіда.
„І вийде царь Саул, і вийде“
Чабán співає — „на війну!“

Саул прочу́мав ся та її ну,
100 Як тої москаль, у бáтька, в мáтїрь-
Свою ріденьку волохату
І вздóвж і впо́перек хрестіть;
А гусяря́ то́го Давіда
Трохи́ не вбив...⁶⁾

¹⁾ Пер. рук. і не кричить. ²⁾ Пер. рук. лакеям. ³⁾ Пер. рук. У царських сїнях. Заревли. ⁴⁾ Перш. рук. Сивобороді, волохаті. ⁵⁾ Пер. рук. Вельможі-пастирі пузаті. ⁶⁾ Пер. ред. Яко гадюку; Б. Трохи не бив.

- Як-би він знав,¹⁾
105 Якé то ли́хо з його́ вийде,
З того́ лука́вого²⁾ Дави́да,
Та мов га́дюку б розтопта́в
І ядови́тую б розте́р³⁾
Га́дючу сли́ну. А тепе́р
110 Плу́гами, ра́лом не розо́рем
Прокля́ту ні́ву, проросла́
Колі́чим те́рном. Го́ре, го́ре!
Дрібні́ють лю́ди на землі́,
Росту́ть і ві́сять ся ца́рі!⁴⁾

Написано в Петербурзі 13. X. 1860 р. Друковано у перве
в прась. вид. II, ст. 244.

¹⁾ Пер. рук. Як би знав. ²⁾ Пер. рук. погано. ³⁾ Ром. То розтоптав би і розтер. ⁴⁾ Пер. рук. натомісь :

І досі дуріють царі,
І поки горе на землі.

Мину́ли лі́та молоді́ї...
Холо́дним ві́тром од наді́ї
Уже́ повіяло. Зіма́!...
Сиді́ оді́н в холо́дній хаті́
5 Нема́ з ким ті́хо розмовля́ти,
Ані́ пора́дитись нема́,
Ані́когісі́нько нема́!
Сиді́ ж оді́н, поки́ надія́
Одурі́ть дурня́, осмі́є,
10 Моро́зом о́чі оку́є,
А думи́ го́рдїї розві́є,
Як ту сні́жину́ по степу́...
Сиді́ ж оді́н собі́ в кутку́,
Не жди́ весні́, святóї до́лі!
15 Вона́ не зі́йде вже́ ні́коли
Садóчок твій́ позелені́ть,
Твою́ наді́ю онові́ть,
І думу́ во́льную́ на во́лю
Не прій́де випусті́ть... Сиді́
20 І ні́чогісі́нько не жди́.

Написано в Петербурзі 18. X. 1860 р. Друковано у перше
у льв. вид. 1, ст. 255.

Титарівна-Немирівна
Гаптує хустіну
Та коліше московщія,
Малую дитіну.

5 Титарівна-Немирівна
Людмі гордувала,
А москаля-пройдісвіта
Ніщечком вітала.

Титарівна-Немирівна
10 Почесного рóду,
Виглядає пройдісвіта
Москаля¹⁾ з походу.

Написано в Петербурзі 19 X. 1860 р. Друк. в Основі 1861,
кн. VIII, ст. 2.

¹⁾ Зразу: юнкера.

Хоча лежачого її не б'ють,
То і полéжати не дають
Ледáчому... Тебé ж, о сýко,
І ми самі і наші внуки,
5 І міром люди прокленуть...
Не прокленуть, а тільки пліонуть
На тих оддóених щенят,
Що ти щенила. Мýко, мýко!
О скорб моя, моя печаль!
10 Чи ти минеш колі? Чи пса́ми
Царі з міністрами-раба́ми
Тебé, о лю́ту, зацькують?
Не зацькують! А люди т́хо,
Без всякого лихóго ли́ха
15 Царя́ до ка́та поведуть!

Написано в Петербурзі 20. X. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. II, ст. 256.

- І тут і всюди, скрізь погано!
Душа убога встала рано,
Напряла мало та її лягла
Одпочивать собі, небога.
- 5 А воля душу стерегла.
„Прокінь ся,“ каже: „плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма,
І правди на землі нема!“
Ледача воля одуріла
- 10 Маленьку душу: сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетносілі,
Ужé ворúшать ся царі...
І бóде правда на землі!...

Написано в Петербурзі 30. X. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. V, ст. 2 і в львівськiм вид. 1, ст. 256.

- О лю́ди, лю́ди небора́ки,
 На-що зда́ли ся вам ца́рі?
 На-що зда́ли ся вам пса́рі?
 Ви ж та́ки лю́ди, не соба́ки!
 5 В-ночі і о́желедь і мря́ка,
 І сні́г і хбло́д. І Нева́
 Тихесе́нько куді́сь несла́
 Тоне́ньку кри́гу по-під мо́стом.
 А я ото́-ж та́ки в-почі́
 10 Іду́ та ка́шляю йду́чі.
 Дивлю́сь: ненáче ті я́гніята.
 Іду́ть задрі́пані дівча́та,
 А дід, серде́шний інвалі́д,
 За ні́ми гнетъ́ ся, шкандиба́в.
 15 Мов у коша́ру заганя́в
 Чужу́ худобу... Де-ж то́й сві́т?
 І де та пра́вда? Го́ре! го́ре!
 Ненагодо́ваних і го́лих
 Дівча́точок, як ту ота́ру
 20 Жену́ть („послѣ́дній долгъ́ отда́ть“),
 Жену́ть до ма́тері байстра́т!
 Чи бу́де суд? чи бу́де ба́ра
 Ца́ря́м, ца́ря́там¹⁾ на землі́?
 Чи бу́де пра́вда між лю́дьми?...
 25 Пові́нна бу́ть, бо со́нце ста́не
 І оскверне́ну зе́млю спа́лнить.

Написано в Петербурзі 3. XI. 1860 р. Друковано у перше
 в Основі, в прась. вид. II, ст. 258.

1) Осн. Усім неправдам.

- Як би з ким сісти, хліба ззісти,
Промовить слово, то воно б
Хоч і як-небудь на сім світі,
А все б такі якось жилось.
- 5 Та ба! Нема з ким! Світ широкій,
Людій чимало на землі,
А доведеть ся одиніким
В холодній хаті кривобокійі,
Або під тіном простягтись!...
- 10 Або... Ні, треба одружитись,
Хоча-б на чортовій сестрі,
Бо доведеть ся одуріти
В самотині.. Пшениця, жито
На добрім сіялось лану,
- 15 А люди так собі пожнуть
І скажуть: „Десь його убіто
Сердешного на чужині.“
О горе, горенько мінї!

Написано в Петербурзі 4. XI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. VI, ст. 4 і в Львів. вид. I, 255.

І день іде, і ніч іде...
І гóлову схопівши в рúки,
Дивуєш ся: чому́ не йде
Апóстол правди і нау́ки?!

Написано в Петербурзі 5. ХІ. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. V, ст. 3 і в львів. вид. 1, ст. 257.

Течé водá з-під я́вора
Я́ром на доли́ну,
Пиша́єть ся над водо́ю
Черво́на кали́на,
5 Пиша́єть ся кали́нонька,
Я́вир молоді́є,
А́ кругом їх верболóзи
Йі лóзи зелені́ють.

Течé водá із-за га́ю
10 Та по-під горóю,
Хлюпо́щуть ся качáточка
По-між осоко́ю.
А́ качечка ви́плива́є
З качуром за ні́ми,
15 Лóвить ря́ску, розмовля́є
З ді́тками свої́ми.

Течé водá край горóда,
Водá ста́вом ста́ла.
Прийшло́ дівча́ во́ду бра́ти,
20 Бра́ло, заспівáло.
Вийшли з ха́ти ба́тько йі ма́ти
В садóк погуля́ти,
Пора́дитись, ко́го б то їм
Сво́ім зя́тем зва́ти.

Написано в Петербурзі 7. XI. 1860 р. Друковано у перше
в Основі 1861, кн. VI, ст. 48 і в льв. вид. I, ст. 226.

Якось-то йду я у-ночі
 По-над Невобю, та йдучі
 Міркую сам такі з собою:
 „Як-би то, думаю, як-би
 5 Не похилили ся рабі,
 То не стояло б над Невобю
 Отсіх осквернених палат.
 Була б сестра і був би брат;
 А то нема тепер нічого,
 10 Ні Боба навіть, ні пів-Боба.
 Псарі з псарятами царять,
 А ми, дотепні доїзжачі
 Хортів годуюмо та плачем!“
 Отак-то я собі в-ночі
 15 По-над Невобю идучі
 Гарненько думав, і не бачу,
 Що з того боку, мов із ями,
 Очіма лупа кошеня:
 А то два ліхтарі горять
 20 Коло апостольської брами.
 Я схаменув ся, осінівсь
 Святім хрестом і трічі пліонув,
 Та й знову думать заходівсь
 Про те-ж такі, що й перше думав.

Написано в Петербурзі 13. XI. 1860 р. Друковано у перве
 у прась. вид II, ст. 259.

Бува́ли во́йни й во́йськóвії свáри,
 Галага́ні і Кисі́лі, і Кочубе́ї-Нога́ї, —
 Було́ добра́ тогó чимáло!
 Ми́нуло́ все, та не пропа́ло.
 5 Оста́лись ша́шелі́, гризу́ть,
 Жеру́ть і тлять ста́ро́го ді́да.
 А од ко́ріння ті́хо лю́бо
 Зелéні па́рості́ расту́ть.
 І ві́росту́ть, і без сокі́ри,
 10 А́ж заре́вэ та загу́де,
 Коза́к безве́рхий упа́де,
 Розт́рощи́ть трон, порве́ порфі́ру;
 Розда́вить ва́шого кумі́ра,
 Лю́дські́ ша́шелі́! Нянькі́,
 15 Дядькі́ отéчества́ чужо́го!
 Не ста́не ідо́ла свята́го,
 І вас не ста́не! Будякі́
 Та кро́пива́, а бі́льш нічо́го
 Не ві́росте́ над ва́шим тру́пом!
 20 І ста́не кúпо́ю на кúпі́
 Смердя́чий гні́й, — і все те, все
 По-т́ро́ху ві́тер рознесе́.
 А ми́ помóлимo ся Бо́гу
 І небага́тії́ й невбо́гі.

Написа́но в Пе́тербу́рзі 26. XI. 1860 р. Дру́ковано́ у перше́
 в пра́сѣ. вид. II, ст. 259.

Н. Т.

Великомученице кумо,
Дурна єси ти, перозумна!
В раю веселому зрєла,
Рожєвим цвїтом¹⁾ процвїла,
5 І раю краснаго не зрїла,
Не бачила, — бо не хотїла
Поглянути на божий день,
На ясний свїт животворящий!
Слїпа була-єси, незряца,
10 Недвїга сєрцем, спала день
І спала нїч. А крўгом тебе
Творїло ся, росло, цвїло
І процвїтало, і на нєбо
Хвалу Творїтелю неслó;
15 А ти, кумасю, спала, спала,
Пшїала ся та дївувала,
Та ждала, ждала жєниха,
Та цїломудрїє хранила,
Та страх бояла ся грїха
20 Прелюбодїїного. А сила
Сатурнова іде та йде,
І грїх той праведний плетє,
У сїві коси заплїтає.
А ти нїби не добачаєш:
25 Дїв'єш, мольни ся та спши
Та Матїрь божїю гнївїши

¹⁾ Досї : квїтом.

Своїм смпрєнієм лукавим.
Прокїнь ся, кўмо, пробудїсь
Та крўгом се́бе подивїсь!
30 Начхай на ту дївочу славу,
Та щїрим сєрцем, не лукаво,
Хоч раз, сердего, соблудї!

Написано в Петербурзі 2. XII. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. II, ст. 260.

Зійшлись, побрались, поєднались,
Помолоділи, піросли,
Гайок, садочок розвели
Кругом хатини, і пишались,
5 Неначе князі. Діти грались,
Росли собі та виростали...

Дівчаток москалі украти,
А хлопців в москалі забрали..
А ми неначе розійшлись,
10 Неначе брались — не єднались.

Написано в Петербурзі 5. XII. 1860 р. Друковано у перше
в прась. вид. I, ст. 367..

Чи не покіннуть нам, небого
Моя сусїдонько убога,
Вірші нікчємні віршувать,
Та заходїть ся рєштувать,
5 Вozї в далєкую дорóгу?
На тої свїт, дрúже мїй, до Бóга
Почимчикúєм спочивать...
Втомїли ся і підтоптáлись,
І рóзуму такі набрáлись,
10 То й бóде з нас! Ходїмо спать,
Ходїмо в хáту спочивать...
Весєла хáта, щóб ти знáла!

Ой не їдїмо, не ходїмо, —
Рáно, дрúже, рáно!
15 Походїмо, посїдїмо,
На сей свїт поглáнем.
Поглáнемо, моя дóле!
Бач, якїй ширóкїй,
І ширóкїй та весєлїй,
20 Яснїй та глїбóкїй!
Почодїмо ж, моя зóре!
Зїйдемо на гóру,
Спочїнемо... А тим чáсом
Твої сєстри-зóрі
25 Безвїчнїї по-під нєбом
Попливúть, засяють...
Пїдождїмо ж, моя сєстро,
Дружїно святáя,

Та несквѣрними устами
30 Помóлимось Бóгу,
Та й рúпимо тихéсенько
В далéку доро́гу.
Над Лéтою бездо́шною
Та каламутно́ю
35 Благослові́ мене́, дру́же,
Сла́вою свято́ю!

А по́ки те, да се, да óпе,
Ході́мо прóсто навпростéць
До Ескуля́па на рале́ць,
40 Чи не оду́рить він Харóна
І Па́рку-пря́лку?... І тоді́,
Поки́ б химерив му́дрний дід,
Твори́ли б ле́жа епопе́ю,
Пари́ли б скрізь по-на́д земле́ю,
45 Та все б гекза́метри плелі́,
Та на горі́ще б однесли́
Миша́м на сні́дання... А по́тім
Співáли-б про́зу — та по нóтам,
А не як-не́будь...

Дру́же мій:
50 О мій сопу́тнице святійі́!
Поки́ огóнь не захо́лону́в,
Ході́мо лу́чче до Харóна!
Че́рез Лéту бездо́нну́ю
Та каламутно́ю
55 Перепливéм, перенесéм
І сла́ву святу́ю,
Безві́чною, молоду́ю...
Або — цур ї́й, дру́же!
І без не́ї обі́йдú ся,
60 Та як бу́ду здужа́ть,
То над са́мим Флегетóном,
Або над Сті́ксом у ра́ю,
Нена́че над Дні́прóм ширóким,
В га́ю, предві́чному га́ю,

65 Поста́влю хато́чку, садо́чок
Круго́м хати́ни поса́жу,
Прили́неш ти у холодо́чок,
Тебе́ мов кра́лю поса́жу;
Дніпро́, Укра́їну згада́єм,
70 Весе́лі се́лиця в га́йх,
Могі́ли-гѣбри на сте́нах,
І веселе́нько заспіва́єм...

Написано в Петербурзі 14—25. II. 1861 р. Друк. у перше
в Основі 1861, кн. 5, ст. 3—4 і в прась. вид. II, ст. 369.

Зміст другого тому.

	СТОРОНА
Думи мої, думи мої	1
Княжна, поема >	2—19
Згадайте, братія моя	20—21
Сонце заходить, гори чорніють	22
Міні тринацятий минав	23—24
Не гріє сонце на чужині	25
Сон (Гори мої високіі)	26—31
Іржавець	32—35
Н. Н. (О думи мої, о славо злая)	36
Полякам (Броніславу Залескому)	37—38
Чернець (П. А. Кулішу)	39—44
Один у другого питаєм	45
Самому чудно, а деж дітись	46
Ой стрічечку до стрічечки	47
Хустина	48—51
О. А. Козачковському	52—56
Москалева криниця (1 редакція)	57—67
То так і я тепер пишу	68
А нумо знову віршувать	69—70
Друга редакція	71—72
У Бога за дверми лежала сокира	73—75
Варнак	76—81
Друга редакція	82—84
Ой гляну я, подивлю ся	85
Та не дай Господи нікому	86
Царі	87—96
Добро, у кого єсть господа	97

Титарівна	98—104
Титарівна біля криниці	105
Ну, щоб здавало ся слова	106—107
Мов за подушне остушили	108
П. С. (Скоропадський)	109—110
Г. З. Немає гірше як в неволі	111—113
Як би зустріли ся ми знову	114
Марина	115—124
Сичі	125—126
Пророк	127—128
Між скелями неначе злодій	129—134
І небо невмите і заспані хвилі	135
І виріс я на чужині	136—137
Не для людей, тієї слави	138—139
Коло гаю в чистім полі	140—141
Як би міні черевики	142
І багата я, і вродлива я	143
Полюбила ся я	144
Породила мене мати	145
Ой я свого чоловіка	146
Ой виострю товариша	147
По улиці вітер віє	148
Ой сяду я під хатою	159
Закувала зазуленька	150
Швачка	151—153
Ой не пють ся пива, меди	154—155
На улиці невесело	156
У тієї Катерини	157—159
Із за гаю сонце сходить	160
Ой пішла я у яр за водою	161
Не так тії вороги	162
Ой люлі, люлі, моя дитино	163
Ой чого ти почорніло	164
Туман, туман долиною	165
У неділеньку святую	168—168
У перетнку ходила	169
У неділеньку та ранесенько	170
Не тополю високою	171
Утоптала стежечку	172
І широкою долину	173

На-вгороді коло броду	174
Як би міні, мамо, написто	175
Не хочу я женити ся	176—177
Чума	178—178
І знов міні не привезла	180—181
В неволі, в самоті немає	182
Ой умер, умер батько	183
Не вернув ся із походу	184
У Вільні городі преславнім	185—187
Заступила чорна хмара	188—190
О. М. Лазаревському	191—192
Неначе степом чумаки	193
Сотник	194—208
Як маю я журити ся	209
За сонцем хмаронька пливе	210
На що міні женити ся	211—212
Ой крикнули сірі гуси	213—214
Як би тобі довело ся	215—217
Друга редакція закінчення	218—220
Заросли пляхи тернами	221—222
Зацьвіла в долині червона калина	223—224
Готово, парус розпустили	225
Дев'ять сестро Аполлона	226—229
Ой у саду, саду ходила кокошка	230
Ой на горі по тім боці	230
Хоть годину посидимо в купочці з тобою	231
Ми в осені таки похожі	247—248
Лічу в неволі дні і ночі	259—252
Ми заспівали, розійшлись	253
Не молила ся за мене	254—255
Петрусь	256—265
Міні здасть ся, я не знаю	266—267
Як би ви знали, паничі	268—270
Буває в неволі иноді згадаю	271—275
І станом гнучим і красою	276—277
Огні горять, музика грає	276
Чи то недоля, чи неволя	279—280
На батька бісового трачу	281
І досі снить ся: під горою	282
Москалева крпниця (друга редакція)	283—296

Неофіти	297—318
Юродивий	319—322
Доля	323
Муза	324—325
Слава	326—327
Сон (М. А. Марковичці)	328—329
Я не нездужаю нївроку	330
Подражаніє XI псалму	331—332
Марку Вовчку	333
Подражаніє Ісаї, глава XXXIV	334—335
Н. М. Така як ти колись лілея	336
Пісня: Ой по горі ромен цвіте	337
Ой маю, маю я оченята	338
Сестрі	339—340
Та головонько моя бідна	341
Колись дурною головою	342
Як би то ти, Богдане п'яний	343
Во Іудеї во дни они	344—345
Марія	346—372
Подражаніє Антонію Сові	373
Подражаніє Іезекіїлю глава 19	374—375
Осеї глава XIV.	376—378
Дівча лубе, чорнобриве	379
Ой дїброво, темний гаю	380
Подражаніє сербському	381
Молитви	382—384
Колись то ще во время оно	385
Плач Ярославни	386—390
На смерть Григорія митрополита петербурського	391
Гимн чернечий	391
Над Дніпровою сагою	393—394
Росли у купочці, зросли	395
Світе ясний, світе тихий	396
Ликері	397
Н. Я. Макарову	398
І Архимед і Галілей	399
Л. Поставлю хату і кімнату	400
Не нарікаю я на Бога	401—402
Саул	403—407
Минули літа молодії	408

Титарівна-Немирівна	409
Хоча лежачого й не бють	410
І тут і всюди, скрізь погано	411
О люди, люди небораки	412
Як би з ким сісти, хліба зісти	413
І день іде, і ніч іде	414
Тече вода з під явора	415
Якось то йду я у ночі	416
Бували війни і військові чвари	417
Н. Т. Великомученице кумо	418—419
Зійшлись, побрались, поєднались	420
Чи не покинуть нам небого	421—423

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

891.79 S55KF851908

C001 v.2

Kobzar /

3 0112 093506258